

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Kultuuriteaduste ja kunstide instituut

Etnoloogia osakond

Tenno Teidearu

Poolvääriskivide kandmise praktika uues vaimsuses materiaalse kultuuri
uurimise perspektiivis

Magistritöö

Juhendajad:

professor Art Leete

vanemteadur Lea Altnurme

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
Töö taust ja eesmärk	5
Ülesehitus.....	7
Terminoloogia ja viitamine.....	8
1. Allikad ja metodoloogia.....	10
1.1. Allikmaterjal	10
1.2. Metodoloogia	13
1.3. Refleksiivsus	19
2. Argiusund, poolvääriskivid ja materiaalne kultuur.....	22
2.1. Uue vaimsuse defineerimine.....	22
2.2. Vernakulaarne religioon ja argiusund.....	26
2.2.1. Vernakulaarne religioon	28
2.2.2. Argiusund.....	29
2.3. Poolvääriskivid uues vaimsuses.....	33
2.4. Materiaalne religioon.....	37
2.5. Materiaalse kultuuri uuringud.....	40
2.5.1. Materiaalne kultuur	42
2.5.2. Materiaalne kultuur ja argielu kontekst	44
2.6. Esemed ja tähendused.....	45
2.6.1. Objektistamine	46
2.6.2. Esemete biograafia.....	47
2.6.3. Agentsus.....	48
2.7. Ontoloogiline perspektiiv materiaalse kultuuri uurimises	50
2.7.1. Ontoloogiline perspektiiv	51
2.7.2. Ontoloogiline perspektiiv materiaalse kultuuri uurimises	53

3. Poolvääriskivide kandmise tähendusloome, agentsus ja ontoloogia	56
3.1. Poolvääriskivide kandmine kui argiusundi praktika.....	57
3.2. Poolvääriskivide ostmise ja kandmise motivatsioonid	62
3.2.1. Probleemide lahendamine	63
3.2.2. Enese toetamine	65
3.2.3. Muutuste ellu toomine	68
3.3. Poolvääriskivide kandmine kui tähendusloome protsess.....	70
3.4. Poolvääriskivide toime esoteeriline tõlgendus	75
3.4.1. Peenkeha käsitus	75
3.4.2. Poolvääriskivide mõju inimesele peenkeha käsitluses	78
3.5. Poolvääriskivide kandmisega seotud praktikad	80
3.5.1. Poolvääriskivide puhastamine	81
3.5.2. Poolvääriskivide laadimine	85
3.6. „Minu kivi“ käsitus.....	88
3.7. Agentsus.....	92
3.7.1. Poolvääriskivide kandmisega seotud praktikad	93
3.7.2. Poolvääriskivide valimine.....	93
3.7.3. Poolvääriskivide kaotamine	95
3.7.4. Poolvääriskivide katki minemine.....	97
3.7.5. Poolvääriskivide küljest ära tulemine	100
3.8. Poolvääriskivide kandmine ontoloogilises perspektiivis.....	102
3.8.1. Rohkem kui esemed.....	102
3.8.2. Poolvääriskivi ja inimese koosmõju	105
3.8.3. Poolvääriskivide kandmise püsivus	106
3.8.4. Poolvääriskividega koos olemine	107
3.8.5. Poolvääriskivi kui osa inimesest.....	110
Kokkuvõte.....	114

Kirjandus ja allikad.....	119
Kirjandus.....	119
Kirjanduslikud allikad.....	127
Internetiallikad.....	127
Empiirilised allikad.....	128
Summary.....	129
Lisad.....	132

Sissejuhatus

Töö taust ja eesmärk

Esoteerikapoodede külastades võib tähele panna, et suurem osa kaupadest on erinevas vormis poolvääriskivid – looduslikud kivimitükid, eri kuju ja suurusega lihvitud kivid ning auguga kivid, lisaks helmestest käevõrud ja ehtekivid ripatsitel ja kõrvarõngastel jms. Mitmed viimase paari aasta jooksul asutatud esoteerikakauplused on spetsialiseerunud just poolvääriskivide müümisele, nt Tartus Väike ingel, Indiast ja La Tene Tallinnas. Mitmel kauplusel on harukauplusi ka mujal Eestis. Ligi 20 aastat tegutsenud Loitsukellerist leiab samuti laialdase valiku erinevaid poolvääriskive. See kaupluste loetelu pole kaugeltki mitte lõplik, lisaks tegutsevad veel mitmed e-poed. Poolvääriskivide kandmise populaarsust võib märgata ka avalikus ruumis. Üks minu informant kirjeldas, kuidas 2015. aasta suvel restoranis töötades naissoost kliendid pärisid temalt poolvääriskivide kohta, mida ta ripatsina kaelas kandis. Ühtlasi rääkisid kliendid talle poolvääriskividest, mida nad ise kandsid. Kui suur osa inimestest poolvääriskive kannab, ei ole teada ja see pole minu magistritöö uurimisküsimus, kuid informantide sõnul on see üsna laialdaselt levinud. Lea Altnurme (2013: 33) kirjutab 2010. aastal läbiviidud religioonisotsioloogilisele küsitlusele tuginedes, et 24% vastanutest olid nõus väitega, et neil on „talisman või muu tähenduslik ese, mis teda kaitseb“. See viitab faktile, et osa inimestest kasutab kaitsemaagia funktsiooniga esemeid, kuid sellest küsimusest uuringus ei ilmne, mis esemetega ja milliste erinevate tähendustega oli tegu. Kindlasti kuuluvadki poolvääriskivid selliste esemete hulka. Poolvääriskivide kasutamise aktuaalsusele kaasajal viitab sel teemal kirjutatud ja eesti keeles kättesaadavate raamatute suur hulk ning erinevad meediakajastused.

Poolvääriskivide kasutamine ja kandmine pole siiski eraldiseisev usuline praktika, see kuulub uue vaimsuse religioosesse subkultuuri (Melton 2013), mida uurijate poolt defineeritakse tihti kultusliku miljööna (ingl k *cultic milieu*), kus levivad sünkretistlikud religioossed ideed ja praktikad. Samas defineerivad uurijad uut vaimsust praktiseerijate perspektiivist ka minavaimsusena (ingl k *self-spirituality*), mille aluseks on vaimse enesearengu idee (nt Heelas 1996: 18–21; Uibu 2013: 7–8; Altnurme 2013: 21–23). Kuigi poolvääriskivide kasutamine tervendamiseks ja vaimseks enesearenguks on olnud J. Gordon Meltoni (2013: 206) sõnul oluline uut vaimsust iseloomustav praktika, on see siiski vähe tähelepanu pälvinud uurijate poolt. See tõsiasi on olnud üheks ajendiks antud teema valimisel. Töö kirjutamise hetkel on poolvääriskivide kasutamine uues vaimsuses vähemalt Eestis levinud trend ja on seda olnud juba mitu aastat ning järjest uute poodide avamine näitab veelgi selle trendi kasvutendentsi. 1980ndatel oli poolvääriskividega tervendamise praktika väga levinud USA-s, kuid 1990ndate aastate alguseks see trend ja poolvääriskivide turg peaaegu kadus (*ibid.*: 208–209), hilisemat olukorda Melton ei puuduta. Materiaalsus uue vaimsuse uurijate seas on mõningat tähelepanu saanud (vt nt Ammerman 2007; MacKian 2012; McGuire 2008), kuid tavaliselt jääb ka sellisel juhul materiaalsus pigem üheks alateemaks teiste (olulisemate) kõrval. Veel vähem on uuritud poolvääriskivide kandmist. Iga uurimisteema puhul on oluline ka selle teoreetiline mõtestamine. Materiaalse religiooni uurijad ei lähtu alati materiaalse kultuuri uurimise teoreetilistest lähtekohtadest, kuigi materiaalse kultuuri uurimine on kasvav suund humanitaarteadustes ja sotsiaalteadustes.

Aastatel 2015 ja 2016 tegin magistritöö kujunemise faasis välitöid usundilise tähendustega esemete uurimisel kodusfääris, kuni jõudsin kahe informandi tõttu poolvääriskivide uurimiseni, ühtlasi liikus huvi fookus kodusfäärilt esemetele. Minu uurimishuvi antud teema vastu on tekkinud eelpool kirjeldatud tähelepanekutest, vestlustest mõnede tuttavatega, kellest on saanud minu informandid, ja ühest isiklikust kogemusest, mida kirjeldan refleksiivsuse alapeatükis. Lisaks poolvääriskivide kandmise praktikale kui nähtusele, huvitavad mind selle teema uurimise teoreetilised ja metodoloogilised väljakutsed. Minu magistritöö keskendub poolvääriskivide kasutamisele, aga ühtlasi ka uuele vaimsele ja teoreetilises plaanis materiaalse kultuuri uurimisele. Töö eesmärgiks on luua sobiv teoreetiline ja metodoloogiline raamistik poolvääriskivide kandmise kui materiaalse religiooni ja argireligiooni praktika uurimiseks ning seda empiirikast lähtuvalt rakendada.

Magistritöö eesmärk lähtub välitööde alguses püstitatud kolmest uurimisküsimusest:

1. Milline on inimeste ja poolvääriskivide suhe ning millised tähendused selles väljenduvad?
2. Millised on poolvääriskivide kandmise erinevad kasutuspraktikad ning milline on nende roll tähendusloomes?
3. Kas ja mil viisil avaldub poolvääriskivide agentsus tähendustes ja kasutuspraktikates?

Uurimisküsimused põhinevad teoreetilistel alustel, milleks on materiaalse kultuuri uurimise perspektiiv ja ontoloogiline perspektiiv materiaalse kultuuri uurimisel. Esimene uurimisküsimus lähtub materiaalse kultuuri uurimise fookusest, milleks on inimeste ja esemete vaheline vastastikune suhe, teine tõstatab küsimuse tähendusloomest kui protsessist, mille juures erinevatel kasutuspraktikatel on oluline roll, lisaks on poolvääriskivide kandmise juures olulised ka nende hooldamisega seotud praktikad, kolmas uurimisküsimus keskendub esemete agentsusele ehk võimele toimida inimesega või mõjutada inimese toimimist. Uurimisküsimused olid aluseks poolstruktureeritud küsimuskava loomisel ja välitöödeks ettevalmistumisel, empiirilise materjali analüüsiks kasutasin põhistatud teooria meetodit. Töö kolmandas peatükis käsitletavat teemat tulenevad otseselt intervjuude analüüsil esile kerkinud läbivalt korduvatest teemadest, mis üldjoontes langevad kokku uurimisküsimustega. Analüüsi käigus ilmnisid ka sellised teemad, mida ma uurimisküsimuste formuleerimisel ja küsimuskava koostamisel ei osanud ette näha.

Ülesehitus

Töö põhiosa on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimesed kaks peatükki käsitlevad metodoloogiat ja teoreetilist raamistikku. Kolmas on analüüsi peatükk, milles kirjeldan empiirilist materjali ja mõtestan seda teoreetilisest raamistusest lähtuvalt.

Esimeses peatükis kirjutan allikmaterjalist ja enda informantidest. Metodoloogia osas käsitlen töö metodoloogilisi aluseid, intervjuude jm allikmaterjali kogumise meetodeid.

Kirjutan ka põhistatud teooria meetodi kasutamisest empiirilise allikmaterjali analüüsil. Lisaks käsitlen refleksiivsust, mille puhul keskendun enda suhtele informantidega ning selgitan enda kogemusloo rolli suhtes informantidega.

Teises peatükis käsitlen erinevaid teoreetilisi käsitlusi ja perspektiive, millest enda töös lähtun. Uut vaimsust mõtestan argiusundina, seejuures võrdlen erinevaid argielu kontekstidele keskenduvaid käsitlusi usundi uurimisel. Käsitlen poolvääriskive uue vaimsuse kontekstis, seejuures mõistan kivide kasutamist materiaalse religioonina. Lähtuvalt magistritöö teoreetilisest vaatenurgast, pakun sissevaadet materiaalse kultuuri uurimisse ja selle põhilistesse teooriatesse. Viimases alapeatükis kirjeldan ontoloogilise perspektiivi teoreetilisi ja metodoloogilisi aluseid antropoloogias ning materiaalse kultuuri uurimises.

Kolmandas peatükis mõtestan empiirilist allikmaterjali teoreetilisest raamistikust lähtuvalt. Eri teemade omavaheliste seoste tõttu käsitlen poolvääriskivide kandmist sidusa praktikana, seosed esinevad samamoodi ka analüüsi peatükis. Kivide kandmist mõtestan argiusundi praktikana ja mõtestan kivide kandmist tähendusloomelisena, samuti kirjeldan kivide ostmise ja kasutamise motivatsioone. Peatükis käsitlen ka poolvääriskividega seotud esoteerilisi tõlgendusi ning kivide kandmisega seotud praktikaid – puhastamine ja laadimine. Käsitlen ka poolvääriskivide agentsust, mis tuleb esile minu informantide kirjeldustes. Viimases alapeatükis mõtestan empiirikat ka ontoloogilisest perspektiivist lähtuvalt, millest tulenevad minu töö põhilised järeldused.

Terminoloogia ja viitamine

Töös kasutan poolvääriskivi nimetuse sünonüümideks „kivi“ ja „kristall“. Informandid kasutasid intervjuudes väga harva nimetust poolvääriskivi, tavaliselt kasutasid nad seda rõhutamaks, et nad räägivad kividest kui poolvääriskividest, mitte kui maakividest. Ühtlasi esines nimetus kristall sünonüümina poolvääriskividele ja kividele. Mõned inimesed rääkisid intervjuudes ka maakividest, mida nad on näiteks rannast leidnud ja koju kaasa võtnud, kuid sel juhul nad täpsustasid, et räägivad maakividest ehk tavalistest kividest. Seega on informandid selget vahet teinud poolvääriskividel ja maakividel. Töös poolvääriskive käsitledes nimetan neid sarnaselt enda informantide emiliste nimetustega

kivideks või kristallideks. Teoreetilised terminid, mida töös kasutan, seletan lahti töö esimeses teoreetilises peatükis, sest nende defineerimine nõuab vastavate teooriate ja metodoloogiate käsitlemist.

Informantidele viitan töös enamasti reaalse eesnime ja sünniaastaga, milleks informandid oma nõusoleku andnud. Mõned informandid on neile viitamisest rääkides öelnud, et tahavad jääda anonüümseks, eesnime ja sünniaasta kasutamisega on nad nõustunud, sest see on nende jaoks tundunud piisavalt turvalisena konfidentsiaalsuse säilitamiseks. Seevastu mitmed informandid kinnitasid, et võin kasutada ka nende täisnime, kuid eelistan ka nende puhul kasutada viitamiseks eesnime ja sünniaastat, et hoida ühtset viitamise stiili.

1. Allikad ja metodoloogia

Magistritöös uurin poolvääriskivide kandmise praktikat, kandmisega seotud hooldamise praktikaid ning kivide mõju seletusviise. Metodoloogiliselt on minu analüüsiobjektiks inimese ja poolvääriskivi vaheline suhe, mis kajastub narratiivides poolvääriskivide kandmisest ja hooldamise praktikatest. Narratiivides väljenduvad isiklikud kirjeldused kasutuspraktikatest ning nendega seotud arusaamad ja uskumused. Marion Bowman ja Ülo Valk leiavad, et etnoloogide ja folkloristide töö esitab heal juhul nüansirikka pildi uskumustest tegevuses (ingl k *in action*) või praktikas. Seda on lihtsam ja selgem uurida verbaalselt artikuleeritud väljenduste kaudu, mida saab analüüsida žanritena. (Bowman & Valk 2012: 7–8) Minu töö analüüsi aluseks olevates intervjuudes esineb palju memoraate ehk kogemuslugusid ning uskumusi, mis on seotud kasutuspraktikate ja esemetega, kuid ma ei mõtesta neid ainult abstraktsete uskumustena. Usulised žanrid on tihedalt seotud argieluga ning väljendavad argiseid arusaamu ja kujundavad elulisi hoiakuid vahel sedavõrd, et lihtne on unustada asjaolu, et tegelikult on need tekstuaalsed, eriti selgelt ilmneb see seoses materiaalsusega (*ibid.*: 8–9). Intervjuusid tehes olen täheldanud, et minu informandid tavaliselt ei erista uskumusi ja esemetega seotud kasutuspraktikaid, seetõttu pole ma intervjuudes küsinud, mida nad usuvad seoses poolvääriskivide ja nende kasutuspraktikatega, vaid olen lasknud neil rääkida poolvääriskividest ja nende kasutamisest.

1.1. Allikmaterjal

Minu magistritöö empiirika põhineb poolstruktureeritud intervjuudel, mida olen läbi viinud peamiselt 2017. aasta jaanuaris ja veebruaris. Lisaks olen vabas vormis vestelnud

informantidega ja teinud lühemaid etnograafilisi vaatlusi neljas poolvääriskive müüvas kaupluses ning pidanud seejuures välitööpäevikut. Et saada parem ülevaade poolvääriskivide kasutamisest uues vaimsuses, olen end intervjuudeks ette valmistades lugenud poolvääriskividest kirjutatud ja eesti keelde tõlgitud raamatuid „Kristallide piibel 2: teejuht kristallide maailma“ (Hall 2016 [2009]) ja „Kristallide maailm: looduslikud tervendajad ja energiaallikad“ (Permutt 2016 [2007]) ning kivide kirjeldusi poolvääriskive müüvate e-poodide kodulehekülgedel¹. Nagu välitööde käigus selgus, on temaatilised raamatud ja esoteerikapoodide kodulehed põhilised infoallikad ka poolvääriskivide kasutajatele.

2017. aasta jaanuarist aprillini tegin 15 informandiga 15 intervjuud, olen neid kõiki oma töös kasutanud. Intervjuude kogupikkus on ligi 18 tundi ja litereeritult on allikmaterjali maht 319 lehekülge. Intervjuudest võetud näitetekste olen kohati toimetanud kirjakeelsemaks. Intervjuusid tehes olen kirja pannud mõned intervjuusituatsioonis ette tulnud ja uurimisteemaga seotud tähelepanekud. Intervjuude läbi viimiseks olen informantidega kohtunud enamasti Tartu ja Tallinna kohvikutes, kahe informandiga olen teinud intervjuu nende kodus. Kahe informandi puhul, kes on töötanud poolvääriskive müüvates esoteerikapoodides müüjatena, olen intervjuu teinud nende töökohas, ühe kristalliterapeudiga olen teinud intervjuu samuti tema töökohas, Kristallikojas Tallinnas.

Magistritööks kogutud empiirilisele materjalile on eelnenud mitmed intervjuud ja vestlused informantide kodudes 2015. aasta märtsist kuni 2016. aasta juulini, kui minu uurimisfookuses olid erinevad usundilise tähendusega esemed kodukeskkonnas. Sellel perioodil tegin kokku 7 intervjuud või vestlust informantide kodudes, kolmel informandil olid kodus ka poolvääriskivid, kuid vaid kaks neist kasutasid, kandsid ja omistasid poolvääriskividele usundilist tähendust. Oma töös olen kasutanud varasemast välitööperioodist ühte vestlust, mille sisu olen tiheda kirjeldusena kandnud välitööpäevikusse.

Minu informantidest 13 on naisterahvad, kellest 10 informanti on vanuses 24–30 eluaastat, üks informant on 35-aastane ja kaks naisterahvast on keskealised. Meesterahvaid on minu informantide hulgas vaid kaks, mõlemad 39-aastased. Suurem osa noorematest informantidest on kõrgharidusega või omandavad seda. Lea Altnurme (2013: 34) sõnul on

---

¹ Nt Loitsukelleri e-pood veebis: <https://www.loitsukeller.ee/pood> (viimati vaadatud 10.05.2017).

küsitlusele² tuginedes Eestis uue vaimsusega seotud praktikates osalejaid rohkem kahekümnendates eluaastates noorte vanuserühmas, lisaks on osalejaid kõige enam kõrgharidusega inimeste seas. Seega esindab minu valim suuremas osas sotsiaalset gruppi, kes religioonisotsioloogiliste uuringute valguses on kõige aktiivsemalt uue vaimsusega seotud. Hoolimata tasakaalustamata valimist, ei ilmnenu suuremaid erinevusi arusaamades ja kristallide kasutuspraktikates, kuid meesterahvad rääkisid poolvääriskivide kasutamisest natuke teistsugusel viisil, seostades poolvääriskivide kandmist otsesemalt ja selgemalt eluliste eesmärkidega.

Minu üheks võtmeinformandiks on Diana (s 1991), kellega vestlesin pikemalt tema kodus poolvääriskividest ja nende kasutamisest 2016. aasta juulis ning mõned korrad lühemalt sama aasta sügisel, 2017. aasta jaanuaris tegin tema kodus intervjuu. Samuti olen töö kirjutamise faasis palunud mõnes teemaga seotud küsimuses tema arvamust.

Informantide hulgas võib mõnda inimest pidada tinglikult spetsialistiks uue vaimsuse ja poolvääriskivide kasutamise alal, sest nende jaoks on poolvääriskivid seotud nende igapäevase tööga. Kuigi n-õ spetsialistid on samal ajal poolvääriskivide kasutajad, eristab neid tihedam suhe kristallidega, mis ilmneb selgelt nendega tehtud intervjuudes. Selliseid inimesed, keda ma sellest määratlusest lähtuvalt spetsialistideks pean, on kolm informanti. Spetsialistide profiil kattub siinkohal osaliselt Marko Uibu (2016: 39–41) kategooriaga uue vaimsuse sotsiaalsest tuumikust kui professionaalsetest praktiseerijatest (ingl *occupational practitioners*), mis viitab nende tihedale kaasatusele uue vaimsuse okultses miljöös, kuid ühtlasi ka nende rollile uue vaimsuse ideede kujundamisel ja levimisel.

Liis on kristalliterapeut, ta on kristallidega tegelenud ja neid tervendamiseks kasutanud ligi 10 aastat, ühtlasi on ta meedias avaldanud paar artiklit tervise ja alternatiivmeditsiini teemal. Tiina töötab müüjana poolvääriskive müüvas esoteerikapoes ning on kive kasutanud kandmiseks ja enda tervendamiseks umbes 5 aastat. Anni töötab samuti esoteerikakaupluses müüjana, tema hakkas poolvääriskive ise kasutama siis, kui umbes kaks aastat tagasi esoteerikapoodi tööle asus. Müüjad esoteerikakauplustes vajadusel nõustavad kliente kivide valimisel ja annavad klientidele soovitusi. Seega nõustavad nad inimesi, kes poolvääriskive ostavad, kliendid saavad neilt teadmisi kivide omaduste ja nende kasutamise kohta. Rääkides teiste informantidega poolvääriskivide ostmisest, on

---

² Altnurme põhineb 2011. aastal teostatud üle-eestilisele omnibusuuringule, mille viis läbi sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll (vt Altnurme 2013: 34).

mõned viidanud üldisemas plaanis esoteerikapoodide müüjatele, kellelt nad on kivide valimisel nõu küsinud või sihilikult mitte küsinud, kelle sisukohtadega nad nõustuvad või ei nõustu.

Teised inimesed, keda ma enda informantide hulgas spetsialistidena ei määratle, ei puutu poolvääriskividega kokku oma igapäevases töös või erialas, kuid kannavad kive igapäevaselt. Kristallide kandmine ja kasutamine on nende jaoks pigem isiklik praktika, millest tavaliselt nii pikalt ei räägita, kui mina nendega intervjuusid tegin. Lisaks poolvääriskivide kasutamisele ja sellega seotud arusaamadele on neil teisigi uue vaimsusega seotud uskumusi, nad huvituvad (uuest) vaimsusest ning mõned neist tegelevad regulaarselt või ebaregulaarselt teiste uues vaimsuses levinud praktikatega. Spetsialistide ja teiste informantide arusaamades suuremaid erinevusi ei esinenud, kuid esimeste arusaamad ja põhjendused poolvääriskivide kandmisest olid kohati spetsiifilisemad.

1.2. Metodoloogia

Metodoloogia alapeatükis kirjeldan informantideni jõudmise, intervjueerimise, empiirilise materjali analüüsi ja etnograafilise vaatluse meetodeid, mida oma töös olen kasutanud. Välitööde ja intervjuude analüüsimise metodoloogia osas lähtusin metodoloogia käsiraamatutest. Kirjeldan ka seda, kuidas minu töö üldisem metodoloogiline ja teoreetiline perspektiiv avaldus empiirilise materjali kogumise protsessis.

Intervjueeritavaid olen otsinud ja nendeni jõudnud välitöid alustades peamiselt mugavusvalimi (ingl k *convenience sampling*) alusel, 6 inimest minu informantidest on olnud mulle vähemal või suuremal määral tuttavad enne välitöid, sejärel olen kasutanud lumepallimeetodit (ingl k *snowball sampling*), et uusi inimesi leida (vt Bernard 2006: 191–194). Kuid päris esimese intervjuu ja vestluse tegin poolvääriskive müüvaid esoteerikapoodide külastades sealsete müüjatega. Suurem osa intervjueeritavatest on mulle soovitatud teiste informantide poolt või olen nendega tutvunud poolvääriskive müüvates esoteerikapoodides vaatluste tegemise käigus.

Intervjuude läbiviimisel kasutasin poolstruktureeritud küsimuskava (Lisa 1), mille koostamisel lähtusin uurimisküsimustest. Küsimuskava olen esimese paari intervjuu jooksul täiendanud lähtuvalt uutest teemadest, mis intervjuudes esile kerkisid. Intervjueerimisel olen aluseks võtnud küsimuskava, kuid lasknud informantidel piisavalt vabalt ja eneserefleksiivselt kõnelda (vt Bernard 2006: 212). Tihti on intervjuusituatsioonis inimesed ise rääkinud teemadel, mis otseselt seostuvad mõne küsimusega küsimuskavast, mistõttu intervjuud ei ole nii lineaarsed kui küsimuskava. Olenevalt inimesest, olen siiski otsesemalt või kaudsemalt juhtinud intervjuu kulgu, et puudutada kõiki teemasid küsimuskavas. Intervjuusid alustades ja küsimusi esitades olen alati rõhutanud, et mind huvitavad informantide endi isiklikud kogemused ja subjektiivsed arusaamad. See on teinud antud teemal rääkimise tegelikult lihtsamaks, kuna paljudes intervjuudes on informandid öelnud, et nad ei tea, milline on teiste inimeste suhe poolvääriskividega, samas on mõni informant ka vastandanud enda arusaamu ja kogemusi sellele, mida nende arvates üldiselt poolvääriskividest kirjutatakse ja räägitakse. Intervjuusituatsioonis olen kasutanud küsimuste esitamisel vabamat vormi, mis lähtub pigem vestluse formaadist, ja sellist sõnavara ning sõnastust, mida informandid ise kasutavad. Selle eesmärgiks oli luua informantide jaoks usaldav ja turvaline intervjuusituatsioon, kuna usundilised ja isiklikud teemad nõuavad ettevaatlikku lähenemist. Küsimuste esitamisel olen viidanud informandi enda öeldule ja esitanud tihti pikemas sõnastuses küsimusi (vt *ibid.*: 219), et esitada küsimusi nende enda isiklikust kontekstist lähtuvalt. Täpsustavaid küsimusi olen esitanud samas vormis, kuid teinekord olen küsimusi esitanud ka natukene provotseerivas stiilis (vt *ibid.*: 220). Selline stiil on mõnikord aidanud intervjuusituatsioonis jõuda pikemate, subjektiivsemate ja detailsemate kirjeldusteni, sest informandil on tekkinud vajadus minule kui uurijale öeldu lahti seletada.

Intervjuusituatsioon pole minu kui uurija jaoks olnud mitte ainult küsimuste esitamine poolstruktureeritud küsimuskava alusel, vaid minu eesmärgiks on olnud luua usaldav vestlussituatsioon, milles informandid julgeksid enda kogemuste ja arusaamade üle reflekteerida ning neid lahti seletada. Täpsustavate ja informandi öeldut peegeldavate küsimuste kaudu olen püüdnud luua refleksiivse intervjuu, milles informant mõtestab lahti enese esitatud väited. Arvan, et minu eesmärk uurijana on aru saada informandi loogikast ning erinevate väidete ja seletuste omavahelistest seostest. Selle püüdluse vajalikkust ilmestab asjaolu, et tihti on informandid poolvääriskivide kasutuspraktikate kohta kõigepealt öelnud, et nad teevad midagi, sest lihtsalt tunnevad nii. Antud seletusviis on

seotud uues vaimsuses levinud arusaamaga, mille järgi kesksel kohal on subjekti isiklik kogemus ja tõlgendus (vrd Altnurme 2013: 28; vrd ka Primiano 1995: 42–44). Tunne on aga raskesti hoomatav subjektiivne seletusviis, mis väljendab küll emotsionaalset sidet objektide suhtes, kuid ei paku võimalust aru saada inimese ja eseme vahelise suhte tähendusest. Seega olen püüdnud intervjuude käigus jõuda arusaamiseni, millele viitab tunne kui seletusviis ja millega on tunded seotud tähendusloomes.

Metodoloogiliselt on minu magistritöö empiirikas ja teoreetilises raamistikus keskseks materiaalse kultuuri uurimise põhiidee, et tähendused peituvad inimese ja eseme vahelises suhtes ning inimesed toimivad esemetega, aga esemed toimivad ka inimestega (vt Löfgren 2012: 173). Lisaks on mind mõjutanud kaks teistsugust teoreetilist ja metodoloogilist perspektiivi, mida ma omavahel kombineerides kasutan. Esimeseks on Amiria Henare, Martin Holbraadi ja Sari Wastelli (2007) välja arendatud materiaalse kultuuri uurimise ontoloogiline perspektiiv, mida nad defineerivad eelkõige metodoloogiana kui asjade kaudu mõtlemist (ingl k *thinking through things*). Teiseks on Leonard Norman Primiano (1995) vernakulaarse religiooni (ingl k *vernacular religion*) kontseptsioon ja metodoloogia, mida ta mõtestab elatud religioonina (ingl k *religion as it is lived*) või argireligioonina – kuidas inimesed mõistavad, tõlgendavad ja praktiseerivad religiooni. Neist perspektiividest kirjutan seoses argiusundi käsitluse ja materiaalse kultuuri uurimisega lähemalt oma töö teises peatükis, kuid siinkohal annan neist kahest põgusa sissevaate metodoloogiatena enda empiirilise materjali kogumise kontekstis.

Ma pole intervjuuerides kordagi küsinud otseselt uskumuste kohta ja samuti pole esitanud küsimusi vormis, mis viitaksid otseselt uskumustele või uskumisele. Olen küsinud vaid poolvääriskivide, nende kasutuspraktikate, tähenduste, mõju, neis peituva väe jm kohta küsimuskavast ja intervjuu kulgemisest lähtuvalt. Intervjuusid planeerides ja läbi viies lähtusin asjadekesksest uurimismeetodist. Lähtudes materiaalse kultuuri ontoloogilise perspektiivi metodoloogiast, juhindusin esemetest endist ja mõtlesin asjade kaudu koos informantidega refleksiivsetes intervjuudes, et järeldused tuleneksid otseselt empiirilisest materjalist ja esemetest (Henare *et al.* 2007: 2–4) ning informantide subjektiivselt perspektiivist.

Intervjuuerimisel olid informantidel alati kaasas poolvääriskivid, mida nad sel hetkel kandsid. Intervjuude keskmes on tihti olnud aktiivses kasutuses olevad poolvääriskivid. Mul on olnud võimalus küsida nende konkreetsete esemete kohta, mis ühtlasi on

informantide jaoks olnud kui mälupeegeldus, mille juuresolekul on lihtsam rääkida nendega seotud arusaamadest ja kogemustest. Ene Kõresaar (1998: 29–31) on elulugude uurimisel käsitlenud muuhulgas esemeid kui mälu kandjaid ehk mälupeegeldusi, mis aitavad narratiive juhtida ja raamistada, mäletada ja selgitada. Intervjuusituatsioonis on minu informandid tihti vaadanud ja katsunud enda poolväärislike neist rääkides. E. Frances King on kirjutanud metodoloogilisest aspektist, et intervjuudes religioossetest esemetest rääkides on tema informandid samal ajal religioosseid esemeid katsunud ja käes hoidnud. See on aidanud neil kergemini seletada esemete tähendusi, see on tuletanud meelde mälestusi ja teinekord tekitanud ka emotsionaalseid reaktsioone. (2010: xvi). Olen intervjuusid tehes täheldanud, et nii minul kui informantidel on olnud lihtsam vestelda poolväärislikest, mis neil sel hetkel kaasas olid. Konkreetsete esemete juuresolek on aidanud informantidel ja minul süvenenumalt neist ja nende kaudu mõelda.

Teiseks metodoloogiliseks lähtepunktiks on subjektikeskne ja emiline perspektiiv poolväärislike uurimisel, milles lähtun Primiano (1995; 2012) vernakulaarsuse käsitlusest. Vernakulaarse religiooni metodoloogiline põhiküsimus on, kuidas inimesed mõistavad, tõlgendavad ja praktiseerivad religiooni (Primiano 1995: 42–44). Nagu eelnevalt osutasin, on subjektikeskne perspektiiv minu informantide jaoks teinud poolväärislikest rääkimise lihtsamaks, sest nad on saanud rääkida endast lähtuvalt, kuid samas isiklikumaks. Mõni informant on intervjuu käigus nentunud, et see on tegelikult väga isiklik teema, mõnel informandil on avanemiseks kulunud üksjagu aega. Samas on paar mulle juba enne välitoid tuttavat informanti öelnud, et olen ainuke inimene, kellele nad on mõnda väga isiklikku aspekti endast rääkinud või teatud esemeid näidanud. Üldiselt ma arvan, et kõigest poolväärislikega seonduvast pole informandid mulle rääkinud. Kuigi Primiano defineerib vernakulaarsuse mõistet isikliku või personaalsena, ei tähenda see, et selles perspektiivis erinevate inimeste uskumused on täiesti erinevad. Vernakulaarse religiooni perspektiivis ilmnevad individuaalsed ja isiklikud tõlgendused ja arusaamad kultuuris või konkreetses usundis jagatud uskumustest ja praktikatest. Seetõttu pole näiteks institutsionaalse religiooni praktiseerimine inimeste eludes päriselt selline, milline on ametlik (ingl k *official*) arusaam usust, uskumisest ja praktikatest. (Primiano 1995: 42–52) Minu empiirika kontekstis on uskumused suuremas osas jagatud, kuid poolväärislike kasutamine ja selle põhjendamine enda elu kontekstis on tihti isiklik ja inimeseti erinev, ühtlasi avaldub selles individuaalne loovus praktikate ja uskumuste interpreteerimisel.

Nende tähelepanekute tõttu keskendungi enda magistritöö analüüsi osas inimeste individuaalsetele tõlgendustele ja narratiividele poolväärisriskivide kasutamisest.

Intervjuude analüüsi faasis olen lähtunud põhimõttest, et empiirilisest materjalist – intervjuudest – saab analüüsi faasi jõudes tekst (nt Silverman 2003: 347, 353). Seega olen intervjuudest teinud täislitereeringud, välja olen jätnud vaid üksikud osad intervjuudest, mis kuidagi ei seostu minu uurimisteeduga. Analüüsimaterjaliks on kokku 319 lehekülge litereeritud intervjuusid. Litereerimist alustades leidsin, et kasulik on intervjuud maksimaalselt litereerida, kuna see aitab mul paremini mõista informante ja näha seoseid erinevate aspektide vahel. Informatsioon intervjuudes, mis otsesemal või kaudsemal moel seostus minu uurimisteeduga, aitas sügavamalt aru saada nii informantide öeldust kui ka neist endist persoonidena. Seejuures ei saa alahinnata kaudsemalt seotud kontekstuaalset informatsiooni, mis on samuti aidanud mõista isiklikke motivatsioone ja arusaamu, see ilmnes eriti selgelt intervjuude analüüsil.

Analüüsimeetodiks olen kasutanud põhinstatud teooria (ingl k *grounded theory*) meetodit, mis võimaldab eelnevate hüpoteesideta otse empiirilisest materjalist järeldusteni jõuda. Valisin põhinstatud teooria meetodi kaalutlusel, et see on kooskõlas minu üldisema metodoloogilise raamistikuga ja ontoloogilise perspektiiviga materiaalse kultuuri uurimises, mis näeb ette, et empiirika ja esemed peavad pakkuma tähendused ja järeldused ning uurija peab mõtlema asjade ja nendega seotud narratiivide kaudu (Henare *et al.* 2007: 2–4). Analüüsil lähtusin Russel H. Bernardi (2006) antropoloogia metodoloogia käsiraamatus kirjeldatud põhinstatud teooria meetodist. Intervjuusid analüüsid litereerisin intervjuud, litereeringuid läbi töötades lõin teksti avatud kodeerimisel eri teemad ja alateemad ning lõin sellest koodi märkmed (ingl k *code notes*). Jaotasin süstemaatiliselt teemad ja alateemad suurematesse teemaderingidesse, otsisin ja märkisin üles omavahel seotud teemad järelduste või teooria märkmetes (ingl k *theory notes*) ning tegin jooksvalt märkmeid (ingl k *memoing*) tähelepanekutest, mille põhjal on kujunenud järeldused. (vrd Bernard 2006: 492–503) Empiirilise materjali analüüsimisel teemadest või kategooriatest lähtuvat kodeerimist on kritiseeritud seetõttu, et uuritavate öeldu sobitatakse teinekord juba olemasolevate kategooriatega, kuid selline kriitika käib eelkõige kontentanalüüsi pihta, millele tavaliselt eelnevad hüpotees või varem loodud kategooriad (*ibid.*: 505–507; Silverman 2003: 348). Enda töö empiirilist materjali analüüsid olen avatud kodeerimise käigus loonud kokku 218 eri teemat ja alateemat, mis on jaotunud 11 laiemasse teemaderingi. Mitmed teemad intervjuudes korduvad sagedamini ja esinevad intervjuudes

koos teiste teemadega, nendest selgemini esile tulevatest teemadest ja seostest oleni valinud uurimisteemad magistritöö analüüsi peatükki. Seega kajastan enda töös intervjuudes rohkem esile kerkinud teemasid ja nendevahelisi seoseid, mõned teemad ja seosed on tööst kõrvale jäänud. Kuigi põhinstatud teooria meetod välistab eelnevate hüpoteeside kasutamise analüüsis, on siiski määravaks uurimisküsimused ja neist lähtuv küsimuskava.

Lisaks intervjuudele olen teinud lühemaid vaatlusi poolvääriskive müüvates esoteerikakauplustes. Lähtusin etnograafilise vaatluse metodoloogiast, viies läbi kuni tund kestvaid otseseid vaatlusi (ingl k *direct observation*), et jälgida esoteerikakaupluste külastajaid, pöörates tähelepanu sellele, mida nad poes teevad ja kuidas käituvad (vrd Bernard 2006: 413). Mind huvitas kõige rohkem küsimus, kuidas nad poolvääriskive valivad ja ostavad ning kui palju inimesi üldse esoteerikapoodide külastavad. Kuna ma ei soovinud kliente häirida, tegin erinevalt osalevast vaatlusest n-ö varjatud vaatlust (ingl k *disguised field observation*) (*ibid.*: 437). Tutvustasin ennast ja oma eesmärgi müüjatele ja palusin suulist nõusolekut kaupluste kliente jälgida. Kauplustes uurisin ka ise erinevaid kristalle, nende kirjeldusi, poolvääriskivide teemalisi raamatuid ja teisi kaupu. Vaatluste käigus nägin erinevaid kliente ja nende eri viise poolvääriskive valida. Mitmed tähelepanekud lähevad tehtud intervjuudes kajastatuga kokku ning seega näitlikustasid minu jaoks antud teemat. Vaatluste ajal ma märkmeid ei teinud, kuid vahetult pärast vaatlust kirjutasin välitööpäevikusse tiheda kirjelduse vaatlusest. Tiheda kirjelduse olulisus seisneb Clifford Geertzi (1973) sõnul selle detailirohkuses, mis eeldab detailse ja põhjaliku kirjelduse loomist. Kuigi ontoloogilise perspektiivi pooldajad (nt Henare *et al.* 2007) ei nõustu Geertzi seisukohaga, et antropoloogia saab olla vaid interpreteeriv ning nad kritiseerivad representatiivset mudelit kultuurist, on tihe kirjeldus kahtlemata vajalik meetod välitööpäeviku pidamiseks (vt Geertz 1973). Lisaks vaatlustele olen tiheda kirjelduse põhimõtetest lähtunud ka informantidega peetud vestlusi ja intervjuusituatsioonis tekkinud tähelepanekuid üles märkides. Nii esoteerikapoodides tehtud vaatluste tihedad kirjeldused kui ka intervjuusituatsioonis tehtud tähelepanekud on aidanud mul endal poolvääriskivide kasutamise praktikatest ning kivide ostmisest mitmekülgsemalt aru saada.

Intervjuusid tehes olen seejuures fotografeerinud poolvääriskive, millest informandid on rääkinud. Visuaalse materjali etnograafilisus sõltub sellest, kuidas ja milleks neid interpreteeritakse ja analüüsis või uurimuses kasutatakse (Pink 2001: 19). Enda töös olen

fotosid teinud esiteks selleks, et mulle kui uurijale jääksid meelde, millistest poolvääriskividest informandid räägivad ja mis nende puhul on informantide jaoks välimuselt iseloomulik, teisalt ka selleks, et esitada neid enda töös illustratiivse materjalina. Fotosid töös kasutades ma pole neid analüüsinud visuaalse analüüsi meetodil. Kuna informandid on tihti rääkinud poolvääriskivide välimusest, mis on nende jaoks eriline või isiklikult tähenduslik, seejuures on mõni kivi välimuselt aja jooksul ka tuhmunud või mõraliseks muutunud, olen pidanud vajalikuks neid jäädvustada. Fotode roll minu töös on eelkõige illustratiivne, kuid konkreetsete poolvääriskivide nägemine on minu kui uurija jaoks olnud intervjuusituatsioonis oluline ja ma eeldan, et illustreerivad fotod pakuvad ka tööd lugedes kasulikku visuaalset ettekujutust minu informantide kividest. Ühtlasi on fotode kasutamine töös kooskõlas materiaalse kultuuri uurimise ontoloogilise perspektiivi metodoloogiaga, mille keskmes on esemed (Henare *et al.* 2007). Lisaks lihtsalt poolvääriskivide pildistamisele olen teinud fotosid ka kandmisviisidest ja informandi kodus intervjuud tehes olen teinud fotosid ka kodualtarist. Intervjueeritavad on olnud lahkesti nõus sellega, et nende poolvääriskive soovisin pildistada, kuid esoteerikapoodides fotode tegemine oli keelatud. Välitööde käigus olen teinud kokku 68 fotot, valik fotosid millele töös viitan, on lisade hulgas.

1.3. Refleksiivsus

Refleksiivsusel on antropoloogilistes töödes oluline roll, kuna see aitab avada uurija isikut ja hoiakuid uurimisprotsessis empiirilise materjali kogumisel ja selle interpreteerimisel. David J. Hufford (2008) kirjutab usundi uurimise kontekstis, et refleksiivsus on metafoor teadmise interpreteerimise ja loomise protsessi kohta, uurija suhestub selle kaudu uuritavaga, kuid uurija positsioon ja loodud teadmine on tegelikult subjektiivne. Teadmiste loomine ja interpretatsioon on otseselt seotud kvalitatiivsete etnograafiliste meetoditega. Pink (2001: 18) mõtestab etnograafiat metodoloogia kogumina, mille kaudu luuakse ja representeeritakse teadmisi uurija enda kogemuse põhjal. Olenevalt välitööde iseloomust on uurija kogemuse roll suurem või väiksem, tõenäoliselt on see põhiliselt intervjuumeetodit kasutades väiksem kui osalust või osalusvaatlust meetodina kasutades.

Enese rolli empiirilise materjali kogumisel või loomisel analüüsin enda suhte kaudu informantidega.

Intervjueeritavaid olen otsinud mugavusvalimi ja lumepallimeetodi alusel, olen ka esoteerikakauplusi külastades tutvunud müüjatega, kes on nõustunud intervjuud tegema. Täpsemalt kirjutasin informantideni jõudmisest metodoloogia alapeatükis. Siinkohal keskendun kontakti loomisele ja esialgsele suhtlusele nendega. Enamasti võtsin informantidega kontakti Facebook'i kaudu, kirjutasin neile Facebook'i vestluses. Ilmselt on see nii minu kui mu informantide jaoks oluline suhtluskanal. Enda uurimisteedest neile kirjutades või hiljem rääkides sõnastasin lühidalt, et uurin enda magistritöö jaoks TÜ etnoloogia osakonnas poolvääriskivide kandmise praktikat ning minu peamiseks uurimisküsimuseks on inimeste ja poolvääriskivide vaheline suhe. Kõigile mu intervjueeritavatele pakkus see teemapüstitus huvi, mõnele isegi suurt huvi, ja nad olid hea meelega nõus minuga intervjuud tegema. Paljud informandid leidsid, et see on oluline ja väga põnev teema uurimiseks, seega tundsin uurijana toetust informantide poolt. Ühele informandile, kelle huviks on erinevad šamanismiga seotud väeesemed³ ja kes teeb sel teemal enda lõputöö, rääkisin ka enda teoreetilisest raamistikust, tema palvel soovitasin talle hiljem materiaalse religiooni uurimise alast teaduskirjandust. Üldiselt olen püüdnud vältida informantidele enda magistritöö teoreetilistest käsitlustest rääkimist nii enne kui ka pärast intervjuud, sest olen kartnud, et see võib mõjutada nende arusaamu ja viise, kuidas nemad ise antud teemat mõtestavad.

Enda suhestumist informantidega iseloomustaksin pigem kui tuttava- või sõbrasuhtena, mitte üksnes uurija ja informandi suhtena. Selleks on kolm peamist põhjust. Esiteks, osad minu informantidest ongi olnud minu tuttavad või sõbrad juba enne välitöid ja meil on olnud vastastikku meeldiv kohtuda ja lisaks intervjuuteemale vestelda ka muust. Teiseks on lumepallimeetodi käigus enamik mulle soovitatud informante eelnevate informantide sõbrad või tuttavad, kellega olen intervjuud tehes samuti tuttavaks saanud ja kellega oleme ka hiljem juhuslikult kohtudes vestelnud. Ühtlasi on kõik intervjueeritavatest, kes aktiivselt Facebook'i kasutavad, minu seelses sõbralistis. Kolmandaks, intervjuu käigus olen arvatavasti suutnud luua piisavalt usaldatava suhte, et informantidel oleks mugav antud teemal vestelda. Tõenäoliselt suhtlen enda informantidega väiksemal või suuremal määral ka edaspidi. Mitmed intervjueeritavad tänasid mind vestluse eest ja mõnede sõnul on see

---

³ Seda mõistet kasutas informant ise.

väidetavalt ka neile midagi pakkunud, kuna enda sõnul nad tavaliselt poolvääriskividest nii süvitsi ja pikalt ei räägi, kuid meie vestlus on aidanud neil seda teemat enda jaoks paremini lahti mõtestada ja sõnastada. Minu jaoks uurijana on olnud see kahtlemata positiivne, et intervjuu on olnud kasulik mõlemale osapoollele.

Intervjuudes on informandid minult mõned korrad küsinud, kuidas ma isiklikult suhestun poolvääriskivide kandmisega. Hufford (2008: 306–308) märgib, et uurimistöös on vajalik tuua esile enda uskumused ja kogemused nii informantidega suheldes kui ka kirjutades, sest need mõjutavad uurija positsiooni autoriteetsust ja interpretatsiooni. Kuna minu huvi poolvääriskivide kandmise kui uurimisteema vastu on tekkinud osaliselt seoses isikliku kogemusega, olen sellest enda intervjuueeritavatele rääkinud ja pean vajalikuks seda kajastada ka töös. Kandsin ise poolvääriskive 2016. aasta kevadel, kui täheldasin endal depressiooni tundemärke, kuid ei soovinud arstide poole pöörduda. Sotsiaalmeedia vahendusel sattusin üsna juhuslikult lugema poolvääriskivide kohta ja mulle meenus, et üks informant oli poolvääriskividest natuke rääkinud. Loitsukelleri e-poest⁴ uurisin, mis poolvääriskivi aitaks depressioonist üle saada ja ostsin Loitsukelleri Tartu kauplusest musta turmaliinist ripatsi ja tiigrisilma kividega käeketi. Kandsin neid püsivalt ja nädal hiljem olin enda hinnangul depressioonist üle saanud. Seda lugu olen rääkinud ka enda informantidele ja tavaliselt on nad seda pidanud märkimisväärseks tervenemiseks. Mulle on jäänud mulje, et enda kogemusloo jagamine intervjuueeritavatega on aidanud luua nendega usaldavamad suhet, näidanud, et ka uurijal on kogemus poolvääriskivide kandmisest, seega pole ta käsitletavas teemas päris võõras ega suhtu informantide öeldusse kuidagi skeptiliselt. Rohkem pole ma ise poolvääriskive kasutanud ning eelistan – Ninian Smarti mõistet kasutades – metodoloogilist neutraalsust või metodoloogilist agnostitsimi isikliku seisukohana, mis jätab hinnangud kõrvale ja võimaldab avatult suhtuda inimeste uskumustesse, et neid võimalikult subjektikeskselt mõista ja töös käsitleda (Hufford 2008: 304). Intervjuusid tehes on mul alguses tihti keeruline olnud täpselt aru saada informantide uskumustest, arusaamadest ja praktikate tähendustest, kuid olen sellisel juhul tähele pannud seoseid eri arusaamade, praktikate ja isiklike motivatsioonide vahel, seda eriti analüüsi faasis. Seega leian, et ma isiklikult pole suutnud informantide arusaamadega alati suhestuda, kuid väärtustan neid uskumusi inimeste endi subjektiivses perspektiivis, milles need on mitmel moel tähenduslikud.

---

⁴ Vt <https://www.loitsukeller.ee/pood> (viimati vaadatud 10.05.2017)

2. Argiusund, poolvääriskivid ja materiaalne kultuur

Käesolev peatükk on teoreetilise suunitlusega. Peatüki esimeses pooles käsitlen uut vaimsust ja poolvääriskive selles. Poolvääriskivide kandmise praktika on osa uuest vaimsusest, kuid selle praktika tähendus ilmneb igapäevaelu kontekstis. Peatüki teises pooles kirjutan materiaalse kultuuri uurimisest ja teooriatest, mida enda töö empiirika analüüsis kasutan. Poolvääriskive võib uues vaimsuses määratleda materiaalse religioonina. Kristallide ja nende kasutamise mõtestamiseks kasutan materiaalse kultuuri uurimise teooriaid ning ontoloogilist perspektiivi materiaalse kultuuri uurimises. Peatüki eesmärgiks on luua enda empiirikale analüüsiks sobiv teoreetiline raamistus ning pakkuda sissevaadet materiaalse kultuuri uurimisse ja ontoloogilisse perspektiivi.

2.1. Uue vaimsuse defineerimine

Uus vaimsus (ingl k *new spirituality*) ehk *new age* on religioonisotsioloogias ja religiooniuuringutes suurt tähelepanu pälvinud, kuna tekitab oma sünkretistliku olemuse tõttu palju küsimusi ja võimaldab erinevaid tõlgendusviise. Kas uus vaimsus on religioon? Mis ühendab uue vaimsuse erinevaid ideid, uskumusi ja praktikaid? Milline on uue vaimsuse sotsiaalne positsioon? Nende ja paljude teiste küsimuste üle on 1960ndatest aastatest alates rohkelt diskuteeritud.

Eestis on uus vaimsus uurimisteemana aina suuremat populaarsust saavutanud eelkõige religioonisotsioloogide, folkloristide ja etnoloogide seas, mitmed uurijad on pakkunud põhjalikku ja mitmekülgset ülevaadet uue vaimsuse mõtestamisest. Kõige püsivamalt ja otsesemalt Eestis on uue vaimsuse ja individuaalse religioossusega tegelenud Tartu

Ülikooli usuteaduskonna vanemteadur religioonisotsioloog Lea Altnurme. Uue vaimsusega seotud teemasid on rohkem uurinud ka Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhataja ja juhtivteadur Mare Kõiva ja teadur Reet Hiimäe ning Tartu Ülikooli folkloristikaprofessor Ülo Valk (vt lähemalt Uibu 2013: 15–16, 188–189), kuid selles loetelus olen välja toonud vaid mõned uurijatest. Ühtlasi on viimastel aastatel uue vaimsusega seotud teemadel doktoritöö kaitsnud TÜ usuteaduskonnas Marko Uibu (2016), magistratöö TÜ etnoloogia osakonnas Katre Koppel (2015) ning doktoritöö TÜ eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnas Kristel Kivari (2016). Ilmunud on hulk eestikeelseid artikleid uue vaimsuse uurimise valdkonnas ning 2013. aastal avaldati uue vaimsuse uurimisvaldkonda ühendav kogumik „Mitut usku Eesti III. Valik usundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri“ (2013), toimetajaks Marko Uibu. Arvestades erinevate uurijate tehtud töö suurt hulka, ei keskendu ma magistratöös liiga palju uue vaimsuse defineerimise, kujunemislöö ja olemuse kirjeldamisele. Pigem toon esile enda töö kontekstis olulised aspektid ja defineerimise võimalused.

Uue vaimsuse mõiste kõrval kasutatakse tihti sünonüümsena terminit *new age*, kuid Uibu soovib eelistada mõistet uus vaimsus, mis on seotud ingliskeelse mõistega *new spirituality*, viidates vaimsusele kui spirituaalsusele, mis väljendab paremini järgijate enda religioossuse kirjeldust, kuna vaimsus või spirituaalsus (ingl k *spirituality*) on nii emiline (ingl k *emic*) kui ka etiline (ingl k *etic*) mõiste (Uibu 2013: 7, 12; 2016: 19; vt ka Chryssides 2007: 15). Paul Heelas (1996: 17) kirjutab, et nimetus *new age* ei ole emiline mõiste, kuna järgijad ei soovi end sildistada või seostavad *new age*'i millegi muuga. Spirituaalsuse kaudu enda identifitseerimisel ühtlasi vastandatakse enda religioosset identiteeti institutsionaalsetele religioonidele. Minu informandid ei pea end usklikuks või religioosseks, ühtlasi ei järgi nad enda sõnul otseselt ühtki usundit, ka uut vaimsust mitte, nende endi emilisest mõistest lähtuvalt peavad nad end vaimseks või spirituaalseks. Töös kasutan mõisteid vaimsus ja spirituaalsus enda informantidest kirjutades sünonüümidena. Üks informant tõi intervjuus välja, et nimetab enda religioossust „oma usk“⁵. Selline määratlus viitab Altnurme (2012: 196) sõnul Eesti kontekstis levinud arusaamale isikupärasest usust, mis vastandub traditsioonilisele, kollektiivsele ja institutsionaalsele religioonile. Minu töö kontekstis tuleb seda mõista minavaimsusena (vrd Heelas 1996: 18–21; vrd Uibu 2013: 11). Samas vastandas teine informant ennast inimestele, kelle kohta ta

---

⁵ „Oma usk“ on segadusttekitav mõiste, kuna Maavalla Koja liikmed kasutavad seda maausu sünonüümina, samuti võivad venelased pidada rahvusliku identiteedi alusel oma usuks õigeusku (Altnurme 2012: 196).

kasutas nimetust „esoteerik“ ja „esokas“. Emiline uue vaimsuse pühendunud järgijate kui „esoteerikute“ kategooria loomine ja kasutamine teiste inimeste määratlemiseks on viis enda vastandamiseks teistele inimestele ja uskumustele ning enda distantseerimiseks uuest vaimsusest.

Mõiste *new age* on seotud eelkõige 1960ndate ja 1970ndate aastatega, mida enesemääratluses iseloomustas uue kosmilise Veevalaja Ajastu (ingl k *the Age of Aquarius*) saabumise ootus ja järgijate enese identifitseerimine selle mõiste kaudu (Hanegraaff 1996: 11–12, 331–333; Sutcliffe 2003: 29). Sellest loobuti enesenimetuseks 1990ndatel, kuna oodatud kosmist pööret ei saanud ning osalejad pidasid töövorme liiga kommertslikuks (vt ka Heelas 1996: 17; Lewis & Kemp 2007: 12–13; Altnurme 2013: 18–21). Steven J. Sutcliffe'i (2003: 223) sõnul muutus *new age* juba 1970ndatel pragmaatilisemaks ja maailma-jaatavamaks spirituaalsuseks. Kogu tähelepanu liikus 1990ndatel isikliku vaimse arengu ideele – esiplaanile tõusis valgustumine, individuaalne kasvamine ja tervenemine. Seejuures on kõnekas mõiste religioonisotsioloog Paul Heelase (1996: 18–21) välja pakutud minavaimsus (ingl k *self-spirituality*), mille keskmeks on vaimse arengu idee, mis viitab pürgimusele areneda enda ego tasandilt Kõrgema Mina ehk enda tõelise olemuse tasandile (vt ka Altnurme 2013: 18–23). Sara MacKian rõhutab samuti, et *new age*'i (ingl k *New Age*) tuleks defineerida spirituaalsuse või uue vaimsusena (ingl k *new spirituality*), kuna juba 1990ndatel polnud enam aktuaalne uue ajastu ootus, pigem spirituaalsus inimeste elus. MacKian ei paku otseselt definitsiooni uuele vaimsusele, vaid kasutab selle asemel pigem mõistet spirituaalus või argispirituaalsus (ingl k *everyday spirituality*). (MacKian 2012: 1–7, 12; vt ka Albanese 1993). Enda töös eelistan eelnevalt lähtuvalt kasutada mõistet uus vaimsus ja selles osalevate inimeste religioossuse määratlemisel mõisteid vaimsus või spirituaalsus samatähenduslikena.

Uue vaimsuse kui religioosse (sub)kultuuri määratlemisel on uurijate seas laialt levinud religioonisotsioloog Colin Campbelli 1972. aastal kasutusele võetud mõiste kultuslik miljöö (ingl k *cultic milieu*), mis tähistab keskkonda, kus kultused tekivad ja kaovad ning inividid valivad ja vahetavad grupe või kuuluvad erinevatesse gruppidesse üheaegselt (Hanegraaff 1996: 17; Uibu 2013: 7; Altnurme 2013: 18–19; Koppel 2015: 8). Antud mõiste kirjeldab väga laiahaardeliselt uue vaimsuse (sotsiaalset ja religioosset) dünaamikat keskkonnana ja sobib kasutamiseks gruppide ja neis aktiivselt osalevate inimeste uurimisel. Paraku ei heida see mõiste palju valgust inimestele, kes vaimsete praktikatega tegelevates gruppides ei osale. Kultusliku miljöö mõiste ei hõlma ka ideede, uskumuste

ning spirituaalsuses tähenduslike esemete kui materiaalse kultuuri levikut ja kasutamist. Minu informantidest vaid paar inimest osalevad praktikagruppides või viivad ise teraapiaid läbi. Põhilised näitajad, mis ühendavad minu informante, on uues vaimsuses levinud poolvääriskivide kasutamise praktika ja uuele vaimsusele omaste uskumuste kandmine. Väiksemal määral loevad nad vaimset-esoteerilist kirjandust (vt Uibu ja Saluste 2013) ja tegelevad uues vaimsuses levinud vaimsete praktikatega kodukeskkonnas.

Uuele vaimsusele kui väga laiale praktikate ja uskumuste kogumile viitavad paljud uurijad, kelle sõnul uus vaimsus hõlmab religioossete nähtustena kristalliteraapiat, kristalle, viirukeid, taro kaarte, (esoteerilis-vaimsed) eneseabiraamatuid, astroloogiat, idamaist ja spirituaalset esoteerikat, reiki praktikaid, eri (tervendus)teraapiaid, joogat ning huvi eri usundite ja traditsioonide vastu, nt budism, hinduism, taoism, sufism, uuspaganlus (nt Chryssides 2007: 5, 15). Altnurme (2013: 24–28) määratleb uue vaimsuse sünkretismi allikatena psühholoogiat ja alternatiivmeditsiini, lääne esoteerikat ja okultismi (vt ka Abiline 2013), ida usundeid (eelkõige hinduism, budism ja taoism), loodusteadused (eriti kvantfüüsikast, neurobioloogiast ja geneetikast võrsunud teadusmütoloogia ja ulme), maailma holistlikku käsitlemist ning loodusrahvaste traditsioone ja kaasaegset öko-kultuuri.

Uibu (2016: 59, 64) on oma doktoritöös välja pakkunud, et uut vaimsust tuleks mõista religioossete kultuuriliste vahendite (ingl k *cultural tools; toolkit; inclinations*) kogumina ja tähendusi loova süsteemina. Minu töö kontekstis sobib selline määratlus, kuna võimaldab subjektikeskselt mõista erinevaid vaimseid praktikaid, ideid, uskumusi ja esemeid kultuuriliste vahenditena, et tähendusi otsida, luua ja säilitada. Religioossed kultuurilised vahendid uues vaimsuses hõlmavad kõik selles esinevad nähtused, nii vaimse kui materiaalse kultuuri – ideed, uskumused, praktikad, vaimne-esoteeriline kirjandus, filmid, kunst, rituaalsed esemed, poolvääriskivid jpm.

Uue vaimsuse kultuuriliste vahendite sünkretistlikkusest hoolimata kasutatakse neid erinevaid praktikaid, uskumusi ja esemeid teatava loogika alusel. Variatiivsuses orienteerumise mõtestamiseks on asjakohane Heelase (1996: 18–21) mõiste minavaimsus, mis väljendab pürgimust vaimselt areneda (vt ka Altnurme 2006: 48–49). Altnurme (*ibid.*) sõnul on see uut vaimsust ühendav vaimse enesearengu idee. Ühtlasi on uues vaimsuses levinud praktikate, ideede ja esemete kasutamise motivatsiooniks ka enda eluliste

probleemidele lahenduste leidmine ja tervenemine, mis on mõtestatud vaimsuse ja vaimse arengu kaudu (Altnurme 2013: 29; Altnurme ja Lyra 2004).

Enda töös ma ei paku uut definitsiooni uuele vaimsusele, kasutan erinevate uurijate käsitlusi minu töö empiirikaga ja perspektiiviga seonduvalt. Mõistan uut vaimsust enda magistritöö kontekstis erinevate spirituaalsete tähendustega kultuuriliste (vaimse ja materiaalse kultuuri) vahendite kogumina, mis pakub indiviididele võimalust otsida, luua ja säilitada tähendusi vaimsele enesearengule ja tervenemisele suunatud minavaimsuses seotult inimese argielu kontekstiga.

2.2. Vernakulaarne religioon ja argiusund

Viimase kahe kümnendi jooksul on ilmunud mitmeid kogumikke ja monograafiaid, mis keskenduvad usundi väljendustele ja rollile igapäevaelus. Seda perspektiivi tähistavad erinevad terminid – vernakulaarne religioon (ingl k *vernacular religion*) (Bowman ja Valk 2012), elatud religioon (ingl k *lived religion*) (McGuire 2008), argireligioon (ingl k *everyday religion*) (Ammerman 2007a; 2013), argispirituaalsus (ingl k *everyday spirituality*) (MacKian 2012). Erinevate mõistete rohkus viitab usundiuurijate seas populaarsust koguvale arusaamale, et usundi uurimisel tuleb rõhku pöörata usundi väljendustele igapäevaelus. Uibu (2013: 11) kirjutab, et tänapäevane ja personaalne religioossus on tihti sekulaarsete elualade ja tegevustega läbipõimunud, seetõttu tuleks kaasaegse religioossuse analüüsil jälgida selle eri ilmingud inimeste argielus. Religioossus ja vaimsus ei esine ainult sakraalses kontekstis, olgu selleks pühakoda, rituaal või – levinud terminit kasutades – okultses miljöös osalemine.

Üheks probleemiks, millele eelpool nimetatud perspektiiv vastandub, on dualistlik usundi käsitlemine. Usuteaduses on väga mõjukas olnud Rudolf Otto püha kui numinoossuse mõiste usulisest kogemusest, mille tunnetuse allikas on objektiivne ning asub väljaspool ennast või mina (ingl k *the self*). Püha kogemine on seotud selliste usulistest tunnetega nagu sõltuvus loojast, aukartus (ingl k *awe*), (jumala) kõikvõimsus, püha "teise" (kui kättesaamatu ja mõistetamatu) kogemine, lummus või külgetõmme. (Otto 1958: 5–40) Ta ei lähtu uskumustest ega praktikatest, tema käsitluse keskmeks on usuline kogemus, mis on

kogemus pühast. Paljude teiste uurijate käsitlustes pole usundi keskmeks ainult kogemus pühast, mis otseselt vastandub profaansele kogemusele. Mircea Eliade kirjeldab püha ja profaanse (ingl k *sacred* and *profane*) kogemuse vastandlikkust, mis ilmneb tema hinnangul kõigis religioonides ja religioonikäsitlustes. Samas ta tõdeb, et n-ö primitiivsetes religioonides on keeruline selgelt eristada püha profaansest, kuna püha ilmneb eri viisidel sekulaarses maailmas ja saab ilmsiks selle kaudu. Religioosne elu on alati keerulisem, kui seda kirjeldavad teoreetilised mudelid. (Eliade 1996: 1–2, 30–31) Ka Emilè Durkheimi (2008: 40) sõnul on maailm religioonides üldiselt jagatud pühaks ja profaanseks, kuid selles opositsioonis on ebaselgeid piire – kivid, puud, allikad, kiviklibu, puutükid, maja või mis iganes võib olla ühtlasi püha. Seega on mitmed olulised uurijad ja teoreetikud viidanud püha ja profaanse kategooriate hägusatele piiridele. Dualistlik dihhotoomia usundi uurimises ei ole alati kohane, sest paljudel (erandlikel) juhtudel see tegelikult ei kehti.

Eriti selgelt ilmneb profaanse ja sakraalse ning vaimse ja materiaalse vastandamise problemaatilisus uues vaimsuses, kuna uut vaimsust iseloomustab holistlik maailmakäsitlus. Altnurme sõnul väljendub see vaimse-materiaalse dihhotoomia puudumises. Tsiteerin Altnurme artiklit: „See, mis kuulub materiaalsesse maailma, kuulub ka vaimsesse ja vastupidi. Materiaalne maailm on sakraliseeritud ja vaimne materialiseeritud. Vaimset sfääri on mõistetud immanentsena, baasilisena materiaalses protsessides ning materiaalne maailm on seetõttu kõrgelt väärtustatud vaimse realiseerumise või selle võimalusena. Selline arusaam maailmast loob pinna maagilisele mõtlemisele, mille taastulemist võib uues vaimsuses igal sammul kohata.“ (Altnurme 2013: 27) Uue vaimse uurimisel ei saa mööda vaadata argielu kontekstist ja spirituaalsuse väljendustest igapäevaelus, kuna see on indiviidi minaga ja tema argieluga eri viisidel seotud. Uut vaimsust Eesti kontekstis on kõige sobivam uurida indiviidist ja argielust lähtuvalt. Uus vaimsus esineb Eestis sageli individuaalse elatud religioonina või minavaimsusena (Uibu 2013: 11; Altnurme 2012).

Huvi usundiliste väljenduste uurimise vastu argielus ei ole seejuures ilmne vaid ühes teadusdistsipliinis, käesolevas peatükis käsitlen seda eri distsipliinidele toetudes – folkloristika, etnoloogia, religiooniuuringud ning religioonisotsioloogia. Eri distsipliinide perspektiiv argiusundi uurimisel on võrdlemisi sarnane, kuid uurijad ühes distsipliinis tavaliselt ei viita uurijatele teistes distsipliinides. Näiteks religioonisotsioloogid tavaliselt ei viita teoreetilises käsitluses folkloristidele. Avaldan lootust, et nende eri distsipliinide käsitlused võiksid täiendust saada interdistsiplinaarses diskursuses. Peatüki esimeses osas

kirjutan vernakulaarsest religioonist folkloristika, etnoloogia ja religiooniuringute distsipliinides, teises osas käsitlen argireligiooni ehk argiusundi ja sellele sarnanevaid kontseptsioone religioonisotsioloogias, kolmandas osas toon esile kahe distsiplinaarselt erineva kuid sisuliselt sarnaste perspektiivide ühised jooned ning analüüsin, kuidas väljendub vernakulaarsus ja argisus poolvääriskivide kandmise praktikas.

2.2.1. Vernakulaarne religioon

Primiano (1995: 38, 41) sõnul on folkloristidele iseloomulik põhjendada uskumusi ja inimeste kogemust uskumussüsteemi taustal, suhtudes tõsidusega sellesse, mida ja kuidas inimesed ütlevad, tunnevad ja kogevad. Bowman ja Valk (2012: 7) leiavad, et pöörates tähelepanu eri narratiividele ja materiaalsele kultuurile ning nende kasutamisele ja rollile, kujutab folkloristide ja etnoloogide töö üksikasjaliku pildi uskumustest praktikas. Üheks minu töö lähtepunktiks ongi etnoloogia, folkloristika ja religiooni uuringute vernakulaarse religiooni perspektiiv.

Primiano mõtestab vernakulaarse religiooni mõistet elatud religioonina – kuidas inimesed puutuvad kokku, mõistavad, tõlgendavad ja praktiseerivad religiooni. Selle rõhuasetus on religioossete uskumuste verbaalsetel, käitumuslikel ja materiaalsel väljendusvormidel. (Primiano 1995: 42–44) Primiano käsitus kannab subjektikeskset perspektiivi usundi uurimisel, millest töös lähtun. Primiano välja pakutud käsitluse aluseks on esiteks tema kriitika folkloristide tavapärase terminoloogia pihta, mis käsitleb rahvausundit (ingl k *folk religion*) vähem väärtustatuna, mitteametliku (ingl k *unofficial*) usundina ametliku (ingl k *official*) religiooni kõrval või selle variatiivse rahvapärase vormina (vt ka Bowman & Valk 2012: 4). Teiseks kritiseerib Primiano ametlikku (ingl k *official*) ja institutsionaalset religiooni rahvausundile (ingl k *folk religion*) vastandavat mudelit, mis on tihti omane ajaloolastele, antropoloogidele, sotsioloogidele ja religiooniuurijatele, kes kasutavad kristlikust kontekstist tulenevat institutsionaalse religiooni mudelit. (1995: 38–40, 45–46; vt ka Bowman & Valk 2012: 6) Kuna minu uurimisteema religioosseks kontekstiks on uus vaimsus, siis ametliku ja mitteametliku tõlgendusviisi dihhotoomne eristamine ei sobi indiviidile keskenduva minavaimuse käsitlemisel. Primiano lisab, et ametliku religiooni praktiseerimise vormi objektiivselt võttes ei ole olemas, sest iga järgija praktiseerib religiooni vähemal või rohkemal määral vernakulaarsel moel. Seejuures tajuvad indiviidid

enda personaalset uskumussüsteemi relevantsena, mistõttu folkloristikas peab keskenduma iga indiviidi ideedele ja praktikatele, milles ilmneb indiviidi loovus enda uskumuste ja maailmapildi loomisel ja tõlgendamisel; uskumused ja arusaamad on ühtlasi interaktsioonis inimese minaga. (1995: 45–50; 2012: 390) Primiano esile toodud aspektid on asjakohased uue vaimsuse kui minavaimsuse analüüsil, sest autoriteet lasub inimese minal (või Kõrgemal Minal), isiklikul uskumussüsteemil ja kogemusel.

Vernakulaarse religiooni käsitus pakub metodoloogia problemaatiliste ja tihti varjatud eelduste vältimiseks. Vernakulaarse religiooni käsitus suunab uurijate tähelepanu individuaalsetele uskumustele ja uskumussüsteemidele, nende sisule ja motivatsioonidele inimeste elulises kontekstis nii, nagu need ilmnevad verbaalses, käitumuslikus või materiaalses vormis igapäevaelus (Primiano 1995: 44, 51–52). Sellel alusel põhineb uurimistegevus uskumuste käitumuslikul, rituaalsel, tavandilisel, kunstilisel, muusikalisel, tekstuaalsel jm väljendustel, mitte abstraktsel uskumussüsteemil või religioonil essentsialistlikus mõttes (Bowman & Valk 2012: 7–8, 15).

Vernakulaarse religiooni metodoloogia rakendamine võimaldab esile tõsta indiviidide ja kogukondade võimet luua ja taasluua enda religiooni (Primiano 2012: 383). Kuna toetun töös osalt Heelase minavaimsuse kontseptsioonile uue vaimsuse käsitlemisel, on vernakulaarse religiooni perspektiiv oluline täiendus viisile, kuidas uut vaimsust mõista.

2.2.2. Argiusund

Järgnevalt käsitlen argiusundi kontseptsioone religioonisotsioloogias, mis sarnanevad Primiano vernakulaarse religiooni käsitlusega. Meredith B. McGuire (2008) on välja pakkunud elatud religiooni (ingl k *lived religion*) mõiste. Sellega sarnanevad mõisted on Nancy T. Ammermani (2007a; 2007b) argireligioon (ingl k *everyday religion*) ja Sara MacKian'i (2012) argispirituaalsus (ingl k *everyday spirituality*). Antud alapeatükis pakun sissevaadet neisse kolme omavahel sarnasesse perspektiivi, mis on religioonisotsioloogias viimase kümnendi jooksul esile kerkinud.

McGuire kritiseerib religioonisotsioloogiale omast kvantitatiivse küsitluse meetodit, mis ei võimalda määratleda inimeste religioosse kuuluvuse tegelikku tähendust ja nende religioossete praktikate ja uskumuste paljusust. Religiooniuurijate traditsiooniliselt

institutsionaalsel ja kristlikul religioonimudelil põhinev eeldus, et inimesed kuuluvad ühte religiooni ja praktiseerivad üht religiooni, kuvab eksitava pildi religioosset homogeenisusest indiviidide elus, ühtlasi ei juhi see tähelepanu religioossusele inimeste igapäeva elulises kontekstis. (McGuire 2008: 11–12) Tema hinnangul peaks religioonisotsioloogias senisest rohkem kasutama kvalitatiivseid uurimismeetodeid, samuti tuleks ümber mõtestada arusaam, kuidas inimesed religiooni praktiseerivad. McGuire pakub välja, et religiooni tuleks uurida indiviidist lähtuvalt, keskenduda indiviidi religioossetele kogemustele, praktikatele ja väljendustele, ühtlasi tuleks arvestada indiviidide religioossuse muutlikkuse ja sünkretistlikkusega, mida religioossed institutsioonid alati ei väärtusta (2008: 4-5). Ta asetab elatud religiooni kontseptsiooni fookusesse arusaamad ja praktikad, mille kaudu religiooni ja spirituaalsust praktiseeritakse ja väljendatakse tavaliste inimeste (mitte ametlike eeskõnelejate) poolt nende igapäeva elu kontekstis. Mõiste elatud religioon on kasulik eristamaks inimeste individuaalset tegelikult kogetud religioossust institutsionaalselt defineeritud uskumustest ja praktikatest. (McGuire 2008: 12) Selline perspektiiv on sarnane Primiano vernakulaarse religiooni käsitlusele (vt 1995: 44).

Elatud religiooni (ingl k *lived religion* või *religion-as-lived*) kontseptsioon lähtub põhimõtetest, et indiviid mitte ainult ei usu või mõtle uskumussüsteemi raames, vaid ka kogeb religiooni enda religioossetes eluilmades. Argielu ja eluilm põhineb vormi saanud (ingl k *embodied*) praktikatel, mille kaudu püha saab tõeliseks ja kohalolevaks kehalise ja materiaalse kogemuse kaudu. McGuire tõdeb, et elatud religioon ei ole ei uurija ega indiviidi enda jaoks alati intellektuaalselt koherentne, pigem põhineb see praktilisel koherentsusel – praktika on tähenduslik indiviidi argielu kontekstis ja praktika peab inimese jaoks toimima ehk vastama eesmärkidele. (McGuire 2008: 13–16)

Ammerman mõtestab argireligiooni (ingl k *everyday religion*) või argiusundi mõistet läbi igapäeva elu konteksti – argielu kontekstis on esiplaanil tavaliste järgijate kogemus religioonist, mis ilmneb ka väljaspool religioosseid institutsioone ja organiseeritud religioosseid praktikaid. Argireligiooni perspektiivis on religioon läbi põimunud inimese eluga, see võib ilmneda nii privaatses kui ka avalikus sfääris, olla seotud nii argiste rutiinidega kui ka kriiside ja eriliste momentidega. Argireligioon võib ilmneda ettearvamatus situatsioonis ja kontekstis, kombineerides religioosseid elemente erinevatest allikatest. (Ammerman 2007a: 5–9; 2007b: 221–222) Argireligiooni, elatud religiooni ja vernakulaarse religiooni kontseptsioonid metodoloogiatena juhivad tähelepanu

religioosete praktikate ja uskumuste individuaalsele ja pluralistlikule olemusele ning argielu kontekstile. Ammerman (2007a: 14) nendib, et ükski institutsioon või kultuur ei saa määratleda ega piiritleda olemaseolevate religioosete uskumuste ja praktikate kogumit kaasaegses maailmas. Ammermani argireligiooni käsitlus kritiseerib teoloogilist seisukohta, et religioosne identiteet või kuuluvus on tõeline ainult siis, kui see põhineb ühe religiooni järgimisel. Ta argumenteerib, et religioosus on tihti mitmuslik – on erinevad religioonid, iniviidid valivad endale sobivaima(d) religiooni(d) või praktikad ja uskumused ning kombineerivad neid omavahel, pluralism on osa kultuurist ja struktuurist maailmas, kus inimesed elavad oma elu. Ühtlasi kritiseerib ta religioonisotsioloogilisi kvantitatiivseid meetodeid, sest näiteks kiriklikel teenistustel käivate inimeste arv ei paku võimalust inimeste religioossuse mõistmiseks nende individuaalses kontekstis, kirikus käivate inimeste arvu vähenemine on jätnud mulje sekulariseerumisest kui religioossuse vähenemisest ühiskonnas. (Ammerman 2007a: 6–15; 2007b: 223–224) Kasutan enda töös argireligiooni mõiste kohta uue vaimsuse kontekstis nimetust argiusund, kuna uut vaimsust ma ei mõteta otseselt religioonina.

Sara MacKian on välja pakkunud empiirilisest materjalist tuleneva mõiste argispirituaalsus (ingl k *everyday spirituality*), mis viitab inimeste igapäevaeludes ilmnevale spirituaalsusele. Selle aluseks on esiteks tema informantide hoiak ja kalduvus otsida kontakti teispoelse (ingl k *other wordly*) vaimuga (ingl k *spirit*), mida defineeritakse erinevalt, nt looduse vaimuna, inglite vaimudena või universaalse vaimuna, kuid nende fookuses on ühendus teispoelse kui vaimuga. Teiseks on see ühenduse otsimine imbunud ka laiemasse igapäevaelu konteksti. (MacKian 2012: 3–12) Selline definitsioon järgib inimeste enda seletusviise ja määratlusi ning ühtlasi selle objekti, millega inimesed ühendust hoiavad. Argispirituaalsus on teisisõnu inimeste teadlikkus, et on olemas midagi enamata tavapärasest ja profaansast reaalsusest, mis aitab kaasa argielus toimimisele (MacKian 2012: 12). MacKiani jaoks on igapäevaelus esinevate religioosete väljendusvormide ehk uskumuste või praktikate aluseks essentsialistlikul kombel teatav spirituaalsus religiooni varjus (ingl k *spirituality-beyond-religion*) või religiooni spirituaalsust, millele tema informandid viitavad. Seetõttu mõistab ta uut vaimsust spirituaalsusest lähtuvalt, kasutades Albanese'i (1993) mõistet uue vaimsuse (ingl k *new spirituality*) mõiste kaudu. Spirituaalsus on MacKiani hinnangul kaasajal raskemini märgatavam ja ebaselgemalt eristuv määratlus kui kunagi varem ning see on ühtlasi osa tavapärasest ja maisest kogemusest. MacKian keskendub uue vaimsuse uurimisele selle

variatiivsuses, kuid enda perspektiivist lähtuvalt ta ei defineeri uut vaimsust, vaid kasutab selle asemel mõistet argispirituaalsus. (MacKian 2012: 1–2, 12) Enda monograafias toob ta esile argispirituaalsuse igapäevaelu konteksti, selle suunatust enesele ja enese turvalisuse loomisele, sotsiaalset konteksti ja suhteid teiste inimestega, materiaalsust ning tervendamist (vt MacKian 2012).

Religioonisotsioloogid, kelle käsitlusi elatud religioonist olen esile toonud, pole minu töös kasutatud monograafiates ja artiklites kordagi viidanud Leonard Primiano vernakulaarse religiooni kontseptsioonile. Kuigi neis on ilmselged sarnasused religiooni uurimisel individuaalsusele ja igapäevaelulisele kontekstile suunatuses, pole religioonisotsioloogia käsitus teoreetilises plaanis seotud folkloristika, etnoloogia ja religiooniuuringute käsitlustega argiusundist. Pean neid kaheks sarnaseks lähenemiseks eri distsipliinides, mis seisavad üksteisest eraldi. Leian, et need võiksid üksteist täiendada, mistõttu ma ei vastanda neid üksteisele. Primiano kirjutab, et folkloristid ja etnoloogid on aastakümneid uurinud religiooni argielu kontekstis enne religioonisotsioloogia ja religiooniuuringute huvi tekkimist elatud religiooni vastu. Folkloristide ja etnoloogide tööd pole teistes distsipliinides piisavalt tähelepanu pälvinud. (Primiano 2012: 382–383) Religiooniuuringute peamiseks huviks on olnud religioossed tekstid ja religioonilugu, religioonisotsioloogias on suurem roll olnud ajaloolistel ja kvantitatiivsetel meetoditel. Kuid McGuire, Ammerman ja MacKian rõhutavad kvalitatiivsete meetodite kasutamise ning indiviidile ja argielule keskendumise vajalikkust. Tegelikult on kvalitatiivsete meetodite kasutamine (religiooni)sotsioloogias kaasajal üsna levinud. Eri distsipliinide perspektiivid elatud religioonile on sarnased nii kontseptuaalselt kui metodoloogiliselt. Hoolimata nende eraldiseisvusest, kasutan enda töös neid mõlemaid perspektiive. Primianole viidates kasutan mõisteid vernakulaarsus ja vernakulaarne religioon, religioonisotsioloogia distsipliinist kasutan Ammermani mõistet argireligioon, mida nimetan ühtlasi argiusundiks.

2.3. Poolvääriskivid uues vaimsuses

Kasutades Uibu (vrd 2016: 59, 64) välja pakutud käsitlust, on poolvääriskivid ja nende kasutamise praktikad osa uue vaimsuse (materiaalsetest ja vaimsetest) kultuurilistest vahenditest ja tähendusi loovast süsteemist. Kuna uue vaimsuse materiaalsusele ja eriti poolvääriskividele on uurijate poolt võrdlemisi vähe tähelepanu pööratud, ei saa ma seda teistele uurijatele toetudes piisavalt põhjalikult käsitleda. Tavaliselt mainitakse uues vaimsuses tähenduslikke esemeid ja nende hulgas kristalle, kuid uurimustes jäävad need tavaliselt tagaplaanile.

Uurijad on üldjuhul loetlenud erinevaid praktikaid, uskumusi ning esemeid või kaupu (ingl k *commodities*), mis on osa uuest vaimsusest. George D. Chryssides (2007: 5, 15) loetleb uude vaimsusse kuuluvate praktikate ja esemetena kristalliteraapiat, kristalle, viirukeid, taro kaarte, (esoteerilis-vaimseid) eneseabiraamatuid, astroloogiat, idamaist ja spirituaalset esoteerikat, reikit, eri (tervendus)teraapiaid, joogat ning toob esile inimeste huvi ka eri usundite ja religioossete traditsioonide vastu. Heelas (1996: 114) kirjutab, et aina populaarsemaks muutuvad kaubad uues vaimsuses on temaatilised audiokassetid, videod, CD-d, elektroonilised seaded, kristallid, tervendavad ravimisevad, taro kaardid ja mängukaardid. Karlyn Crowley (2011: 40–41) nendib, et 1990ndate alguseks võis USA-s erinevaid uue vaimsusega seotud kaupu leida pea kõigis kauplustes – kristalle, kleepse, (audio)raamatuid ja dokumentaalfilme müüdi lisaks uue vaimsuse raamatupoodidele tihti ka teistes suuremates raamatupoodides ja kaubanduskeskustes. Gordon Lynch (2007: 169) klassifitseerib poolvääriskive ja nende kasutamist uues vaimsuses spirituaalse tehnikana, mis pakub terapeutilist abi ja võimalust enda elu paremini kontrollida, kuid ei nõua seejuures religioossete uskumuste struktuuri olemasolu. Matthew Wood (2007: 123) teeb enda empiirilise materjali põhjal üldistuse, et kõige levinuimad tehnikad uue vaimsuse ravitsejate seas on reiki, kristalliteraapia, aroomiteraapia ja lilleessentsi kasutamine, mida teraapiasessioonides omavahel kombineeritakse.

Üks väheseid uue vaimsuse uurijaid, kes poolvääriskivide kasutamise praktikat on põhjalikumalt käsitlenud, on J. Gordon Melton. Tema sõnul pole poolvääriskivide

kasutamine ja kandmine eraldiseisev usuline praktika, vaid see kuulub uude vaimsusesse, kristallid on tema sõnul loomulik osa uuest vaimsusest (Melton 2013). Poolvääriskivide kasutamine tervendamiseks ja vaimseks enesearenguks on olnud Meltoni sõnul oluline uut vaimsust iseloomustav praktika USA-s 1980ndatel, mil uue vaimsuse raamatupoodide põhiliseks müügiartikliks muutus lai valik erinevaid kristalle, ühtlasi avaldati palju raamatuid poolvääriskivide esoteerilistest omadustest. 1990ndate algul poolvääriskivide kasutamise trend ja nende turg peaaegu kadus, samuti langesid nende hinnad radikaalselt. (*ibid.*: 206–209; 2007: 90) Hilisemat olukorda seoses kristallidega Melton ei kajasta. Adrian Ivakhiv (2007: 277) nimetab 1980ndaid kristallide hullustuse (ingl k *craze*) ajaks. Albanese (2008: 499) kirjutab, et poolvääriskivide kandmine ripatsina muutus populaarseks praktikaks, mis usutavasti kaitses ja suurendas kandja väge, kuna kristallidele omistati omadust vahendada spirituaalset energiat.

Melton kirjutab poolvääriskivide tähenduse muutumisest 1980ndatel ja 1990ndate algul. Teaduses on avastatud kristallide erinevad elektromagneetilised omadused – omadus muuta vahelduvvoolu alalisvooluks, piezoelektriline efekt ehk kristalli kokkusurumisel tekib elektrilaeng ning kokkusurutud kristallil tekib mehhaaniline deformatsioon või vibreerimine elektrivälja või elektrilaengu mõjul. Kristalle kasutatakse nende omaduste tõttu (kõrg)tehnoloogilistes seadetes. Selliseid teaduslikke avastusi tõlgendati uues vaimsuses tõestusena kristallide esoteerilise väe olemasolust. Näiteks Frank Alper, Arizona Metafüüsika Keskuse (*Arizona Metaphysical Center*) asutaja, kirjutas 1982. aastal kristallide võimest salvestada ja välja anda lisaks elektromagneetilisele energiale universaalset kosmilist energiat, mistõttu neil on tervendavad omadused vastavalt kivimi värvile ja kujule. Selliste väidete tõttu said kristallid uues vaimsuses kiiresti väga populaarseks. Teadlased lükkasid 1980ndate teises pooles ümber loodusteaduslikel avastustel põhinevad tõlgendused poolvääriskivide esoteerilistest omadustest. Avalikkuse suure huvi tõttu poolvääriskivide vastu formuleerisid kristalliterapeudid nende tähenduse ümber 1980ndate lõpul. Uues definitsioonis mõtestati kristalle universaalse spirituaalse energia ülekandjatena, mida teadus seletada ja tõestada ei suuda ning samuti ei suuda teadus mõõta kristallide võimet spirituaalselt tervendada. (Melton 2013: 206–210) Sarnane seletusviis ja retoorika on kasutusel uues vaimsuses levinud poolvääriskividest kirjutatud raamatutes ka tänapäeval. Autorid toovad esile kristallide teaduslikult tõestatud elektromagneetilised omadused, kuid nendivad, et teadus ei ole veel suutnud tõestada poolvääriskivide tervendavaid omadusi.

Ühe näitena poolvääriskividest kirjutatud raamatutest kasutan kristalliterapeut Philip Permutti⁶ raamatut „Kristallide maailm: looduslikud tervendajad ja energiaallikad“ (2016 [2007]). Tsiteerin: „Kuigi teadlased ei ole tänaseni suutnud tõestada kristallide vahetut toimet mõne haiguse või haigusseisundi ravis, on siiski ilmnenu, et kristallid võnguvad ning neil on pieso- ja püroelektriline efekt. [...] Ja lõpuks võib kristallide toime olla tõepoolest ka maagiline, kui lähtume määratlusest, et maagia on miski, mida me praegu veel ei mõista. Kristallide teaduslik uurimine jätkub.“ (Permutt 2016: 7) Teiseks seletusviisiks on rõhutada omaduste pärinemisel poolvääriskivide tekkimist maapõues ning nende kristallilist struktuuri. Teine näide pärineb terapeut Judy Halli⁷ raamatust „Kristallide piibel. 2: teejuht kristallide maailma“ (2016 [2009]). Tsiteerin: „Maaga ühel ajal tekkinud kristallid kannavad endas infot maakera arengust miljonite aastate jooksul. Kristallid on muutunud koos planeedi enda muutumisega – võime neist seega mõelda kui maakera DNAST või evolutsiooni keemilisest jäljendist. Sõltumata kujust võib kristalliline struktuur neelata, alal hoida, suunata, koondada ja kiirata energiat, eriti elektromagnetlainete sagedusalas.“ (Hall 2016: 13) Permutt põhjendab kristallide tervendavaid omadusi nende elektromagneetiliste omaduste abil, Hall seletab poolvääriskivide esoteeriliste omaduste olemasolu nende kristallilisele struktuurile viidates. Ühtlasi seisneb Halli sõnul kristallide erilisus selles, et need pärinevad maakoorest ja nad on salvestanud (energeetilist) informatsiooni Maa arengust. Permutt on siiski seisukohal, et teadus pole veel suutnud kristallide tervendavaid omadusi tõestada.

Poolvääriskivide kandmise praktikat pole mulle teadaolevalt Eestis uuritud, seega ma ei saa teistele uurijatele toetudes seda Eesti kontekstis kirjeldada. Samuti pole ma leidnud teadustöid, mis annaksid ülevaate poolvääriskivide kasutamise kujunemisloost uues vaimsuses Eesti kontekstis. Töö kirjutamise hetkel on poolvääriskivide kasutamine Eesti uues vaimsuses levinud praktika ja on seda olnud juba mitu aastat. Kristalliterapeut Liis (s 1976) on poolvääriskive ja merevaiku kasutanud umbes 10 aastat. Nõukogude aja kohta mäletab ta, et 1980ndatel oli levinud eelkõige merevaik ja swarovski kristallid (eelkõige vaaside jm kodusüstuselementidena), poolvääriskivid liikusid vaid vaimsusest huvitunud inimeste siseriingis. Liisi sõnul jõudsid poolvääriskivid massilisemalt Eestisse 1990ndate algul, kuid tõeliselt populaarseks on kristallid saanud alles viimase viie aasta jooksul.

---

⁶ Permutt on Suurbritannia kristalliterapeut ning kristalliteraapia ja reiki õpetaja, ta on kirjutanud viis raamatut kristallidest ja kristalliteraapiast ning ta tegeleb ka kristallide importimise ja müübiga (Permutt 2016).

⁷ Hall on 40-aastase kogemusega terapeut, tervendaja ja astroloog, kes on kirjutanud üle 40 esoteerilis-vaimse raamatu (<http://www.judyhall.co.uk/> - viimati vaadatud 12.04.2017).

Veel [10 aastat tagasi] ei olnud, aga ikkagi seda infot liikus, raamatuid veel eesti keeles ei olnud, aga internetis oli materjali ja vaikselt juba osades poodides oli kristalle. Loitsukeller oli juba siis olemas, kust sai neid esimesi kristalle kätte. [...] [Nõukogude ajal] merevaiku oli ka igal pool. Ma mäletan, mul oli igasuguseid ehteid, seda oli nii palju, ja ma ei osanud tollel ajal üldse hinnata neid. [...] Et vene ajal oli hästi palju merevaiku jah, siis hakkasid need kristallid ja muud lähedad asjad tulema. [10 a tagasi] oli see aeg, kui üldse ei olnud enam merevaiku. [...] Jah, nüüd tegelikult viimase viie aasta jooksul on nagu väga palju poode tekkinud. Et enne oli nagu Loitsukeller ja veel paar kohta või siis paar kindlat inimest, kelle käest sain. Mul on siiaaani veel mõned inimesed, kes tellivad kuskilt ja ma tean, et need on hea kvaliteediga. Sai läbi inimeste väga häid kristalle tellida. Aga nüüd on väga palju [poode]. Ma praegu avastasin Tartu maanteel [La Tene, Tartu mnt 51, Tallinn] on ka üks kristallipood tekkinud. Noh, nüüd neid tekib iga päev. Inimeste teadlikkus on tõusnud ja miks mitte kasutada kristallide abi. (Liis, 1976)

Leidub ka nõukogude ajal eesti keeles ilmunud raamatuid vääriskividest ja poolvääriskividest. Näiteks geoloogia professor Anto Raukas (1982) on kirjutanud raamatu pealkirjaga „Kalliskivid“, milles käsitleb vääriskive (st mitte poolvääriskive) peamiselt ajaloolisest ja geoloogilisest perspektiivist teaduskirjandusele tuginedes, kirjeldades nende teket, füüsilisi omadusi, ajaloolist konteksti ja kasutust ehetena, mainides seejuures neile omistatud maagilisi omadusi. Peatükis „Kalliskivi kui talisman“ kirjeldab ta, et ajalooliselt on kristallidele omistatud kaitset ebameeldivuste, vaenlaste ja haiguste eest ning enamuse kalliskive on olnud lootuste kandjaks. Tolleaegse aja kohta kirjutab ta järgmist: „Tänapäeval on seesugused uskumused enamasti kadunud, kuid üht-teist ebausuga seotud kohtame vahetevahel ikkagi. Kõige sagedamini püütakse leida kooskõla kalliskivi ja omaniku sünnikuu vahel, väites, et igal kuul olevat just oma kindel „õnnekivi““. Ta esitab kaks tabelit, milles on välja toodud sünnikuudele ja tähtkujudele vastavad tabelid, kuid märgib nende juures järgnevat: „Pole vist tarvis lisada, et selliseid tabelleid ei maksa võtta tõsiselt. Tänapäeva inimene peab iseennast oma õnne sepaks, kaunitelt kividelt ta abi ei oota.“ (Raukas 1982: 199–202) Raukas ei toeta sellistel motiividel vääriskivide ja poolvääriskivide kasutamist, mida magistritöös käsitlen.

Olen püüdnud mõista, millal praegusel kujul levinud poolvääriskivide kasutamise praktika Eestis on elavnenud või tekkinud. Populaarsed raamatud kristallide kasutamisest uues vaimsuses on eesti keelde jõudnud viimase 10 aasta jooksul, suurem osa raamatuid viimase 3 aasta jooksul. Populaarsuse kasv väljendub ka uute poolvääriskive müüvate kaupluste ja

e-poodide asutamises viimase paari aasta jooksul ning olemasolevate laienemises. Loitsukelleri kodulehel⁸ seisab Äripäeva tunnustus: „Loitsukeller on Eesti gaselletevõtte 2017. [...] Vaid 1 % Eesti ettevõtetest on gasellid. Selleks on tarvis kolme aasta jooksul kasvatada käivet ja kasumit rohkem kui 50%.“. Minu informandid on hakanud poolvääriskive kasutama valdavalt viimase 5 aasta jooksul, suurem osa alles viimase 3 aasta jooksul. Ka mõned vestlused inimestega, kellest pole minu informante saanud, kuid kellelt olen küsinud poolvääriskivide kandmise kohta, on kinnitanud seda tendentsi, et just viimase 3 aasta jooksul on poolvääriskivide kandmine populaarseks praktikaks saanud. Suur osa inimestest, kellega olen intervjuus või muus kontekstis kristallidest rääkinud, on maininud ka sõpra või sugulast, kes poolvääriskive aktiivselt kasutab.

2.4. Materiaalne religioon

Religiooni materiaalse väljedusvormide uurimine on interdistsiplinaarne uurimissuund, mida raamib mõiste materiaalne religioon (ingl k *material religion*). Seda uurimissuunda valdkonnana ühendab aastast 2005 ilmuv ajakiri *Material Religion: The Journal of Objects, Art and Belief*⁹, mis keskendub religioonide materiaalsele kultuurile ja praktikatele, mille kaudu inimesed loovad oma usulise maailma¹⁰.

Julian Droogani sõnul kritiseerivad paljud uurijad materiaalse ja vaimse kultuuri dihhotoomiat ja vastandumist, mis religiooni uurimise kontekstis on traditsiooniliselt keskendunud religioossele kogemusele, uskumustele, filosoofiatele, psühholoogiale, doktriinidele, tekstile (sh pühakirjadele), kirjandusele, eetikale, mütoloogiale ja folkloorile. See jätab suures osas kõrvale religiooni materiaalsuse, pidades märkimisväärseks vaid religioosset kunsti (sh ikonograafiat) ja arhitektuuri, mida on analüüsitud enamasti marksistliku kultuurimaterialismi ja sotsiaalse sümbolse tähenduse alusel. Tema sõnul pole keegi religiooni uurimise klassikalistest teoreetikutest religiooni materiaalsust käsitlenud primaarse ja keskselt olulisena religioossuses. (Droogan 2013: 23–24) Daniel

---

⁸ Vt <https://www.loitsukeller.ee/> (viimati vaadatud 10.04.2017)

⁹ Veebis: <http://www.tandfonline.com/loi/rfmr20> (viimati vaadatud 10.05.2017)

¹⁰ Veebis: <http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=rfmr20> (viimati vaadatud 10.05.2017)

Miller (2010: 69–70) kirjeldab maailmareligioonidele omast paradoksi materiaalsuse suhtes, mis ühelt poolt on teoloogiliste käsitluste alusel suunatud immateriaalsusele ja transtsendentaalsusele ning seeläbi materiaalsusest eemaldumisele, kuid seda saavutatakse just materiaalsuse kaudu. Materiaalsus on osa religioonist, kui võtta arvesse religiooset arhitektuuri, kunsti ja rituaalseid esemeid. Milleri (*ibid.*: 69–72) arvates on materiaalsuse eesmärgiks religioonides vahendada immateriaalset tähendust ja kvaliteeti.

Huvi religiooni materiaalsete väljendusvormide vastu on seotud 1980ndatest alguse saanud materiaalse pöördega humanitaarteadustes ja sotsiaalteadustes. Esemetest lähtuv religiooni uurimine avab religioonidele omase materiaalse dimensiooni, mis on asendamatu kogukondade, identiteetide, uskumuste ja kogemuste loomisel, sest just läbi praktikate ja nendega seotud materiaalsuse avaldub sakraalsus kogemuslikult ja sensoorselt (Meyer and Houtman 2012: 4–7, 17).

Traditsiooniline religiooni uurimise fookus teoloogias ja religiooniuuringutes institutsionaalse religiooni tekstidele jätab tähelepanuta rahvaliku religiooni praktiseerimise, milles on esemetel tihti suurem roll kui tekstidel (Arweck ja Keenan 2006: 13). Uurijad, kes tegelevad ka materiaalse kultuuri uurimisega, pööravad tähelepanu religioosse materiaalse kultuuri tarbimisele ning religiooni, spirituaalsuse ja populaarreligiooni (ingl k *popular religion*) erinevatele materiaalsetele väljendusvormidele argielus, mis sakraliseerivad igapäevaelu, tööd ja vaba aega (*ibid.*: 13–15). Materiaalse religiooni uurimise huvi fookuses on religiooni eri materiaalsed väljendusvormid – masstoodetud kujukesed, pildid, ristid, krutsifiksid, helmed, religioosne õli, vesi, toit ja jook – ning religioossed praktikad, milles materiaalsus loob uskumustel põhineva usundilise maailma (*ibid.*: 13–14; King 2010: xv). Kuid erinevaid (nt masstoodetud) religioosseid esemeid pole just alati institutsionaalse religiooni ja religiooniuurijate poolt väärtustatud tähendusliku ja olemusliku osana religioossusest, näiteks vähese esteetilisuse (ja kunstilisuse) alusel on neid peetud banaalseteks ja triviaalseteks (*ibid.*: xiii, 1, 136). Religiooni materiaalsedel väljendusvormidel on roll ja tähendus usundites peamiselt kahel viisil. Religiooni materiaalsete väljendusvormide rolliks on ühelt poolt teispoolest transtsendentset maailma vahendada ja inimesi sellele lähendada (Arweck ja Keenan: 9–10, 12). Teisalt, sotsioloogilises perspektiivis materiaalne religioon ühendab ja eraldab grupe ja usundeid, tähistades religiooni materiaalsete väljenduste kaudu kuuluvust ja eristumist (King 2010: 1). Kuid need pole ainukesed võimalused määratlemaks esemete tähendusi usundis, religioosuses elus ja argielulises kontekstis.

Esemete ja piltide tegemine (ja omandamine), katsumine ja nendega suhestumine on universaalne fenomen religiooni praktiseerimisel (King 2010: 14–15). Materiaalse religiooni kaudu kodukeskkonnas õpitakse, säilitatakse, väljendatakse ning kogetakse uskumusi. Religioossed esemed on kui pühendumuse vahendid (ingl k *instruments of devotion*), mille kaudu õpitakse usku praktiseerima materiaalsuse vahendusel, mis aitab säilitada ja luua religioossust argielus. (*ibid.*: 2–8). King (*ibid.*: 8) järeldab katoliiklaste risti kaelas kandmise praktikast uurides, et rist on käegakatsutav ja materiaalne meeldetuletus uskumustest, perekonnast, kodust ja identiteedist. Kingi sõnul on rist eelkõige mäluks, mis aitab meeles hoida enda usku, perekondlikke sidemeid, kodu ja identiteeti.

Poolvääriskivid ja nende kandmise praktika on osa ka uue vaimsuse materiaalistest väljendustest ehk materiaalsest religioonist. Materiaalne religioon pole iseenesest religioonivorm ega viita ühelegi religioonile. Minavaimsuse materiaalsesse religiooni kuuluvad kristallid, paelad, küünlad, taro kaardid, õlid, viirukid, kivid, puit, tuulekellad jpm (*ibid.*: 144–146). Need on osa uue vaimsuse kultuurilistest vahenditest (vrd Uibu 2016: 59, 64).

Materiaalse religiooni fookuses on valdavas osas institutsionaalsed religioonid, seejuures pööravad uurijad tähelepanu ka usundi väljendustele argielus. Kuigi mõned uurijad kasutavad analüüsil ka materiaalse kultuuri uurimise teooriaid, käsitlevad vähesed materiaalse religiooni väljendusi materiaalse kultuurina. Enamasti on materiaalse religiooni uurimine otseselt seotud religiooni praktiseerimisega (nt Meyer & Houtman 2012; King 2010; Arweck & Keenan 2006). Neis käsitlustes lähtub subjektide toimimine religioossete esemetega religioonist ja sakraalsusest. Esemete tähendused ja esemete kasutamisega seotud praktikad on selles mõttes allutatud nendega seotud uskumustele, religioonile ja sakraalsusele. Materiaalse kultuuri uurimise perspektiivis tähendaks see, et suhe inimese ja religioossete esemete vahel on eelkõige usundiline. Kuigi järeldused sõltuvad otseselt uurimisobjektist, on need ühtlasi seotud metodoloogilise ja teoreetilise perspektiiviga. Mulle tundub, et paljud uurijad on materiaalist religiooni uurides rohkem tähelepanu pööranud religioonile, vähem indiviidile ja asjadele kui materiaalsele kultuurile. Enda töös võtan poolvääriskivide kandmise praktika käsitlemisel aluseks, et need on esemed, mis usundilises kontekstis kuuluvad uue vaimsuse materiaalse religiooni valda. Lähtun põhimõttest, et kivid on laiemas mõttes materiaalne kultuur, seega väldin nende eelnevat määratlemist eeldatava tähenduse alusel, mis mõjutaks analüüsi tulemusi.

Poolvääriskivide uurimisel lähtun materiaalse kultuuri uurimise teooriatest ja metodoloogiatest, et keskenduda inimese ja kivi vahelisele suhtele.

2.5. Materiaalse kultuuri uuringud

21. sajandi algusest alates on uurijad hakanud aina rohkem viitama käesolevale materiaalsele pöördele (ingl k *material turn*) humanitaarteadustes, mis väljendub eri distsipliinide taastekkinud ja kasvavas huvis materiaalsuse ja materiaalse kultuuri vastu (nt Laviolette 2013; Tilley *et al.* 2006; Olsen 2017). Materiaalsus on humanitaarteadustes leidnud tee tagasi huvifookusesse tegelikult 20. sajandi lõpukümnenditel. Orvar Löfgreni (2012: 172–173) sõnul on materiaalse kultuuri uurimine argielu kontekstis Euroopa etnoloogias, antropoloogias, sotsioloogias ja kultuuriuuringutes liikunud taas huvi fookusesse 1980ndatel, seda peamiselt tärganud huvi tõttu tarbimise kui aktiivse ja loomingulise protsessi vastu. Bruno Latouri teaduse ja tehnoloogia uuringud (ingl k *Science and Technology Studies* ehk STS) ja toimijavõrgustiku teooria (ingl k *actor-network-theory*) on arheoloog Bjørnar Olseni (2017: 80) hinnangul kõige enam kaasa aidanud esemete taastulemisele sotsiaalteadustesse. Kaasaegse materiaalse kultuuri uurimise üheks nurgakiviks võib pidada Arjun Appudurai toimetatud kogumikku *The Social Life of Things* (1986) (Laviolette 2013: 18). Kuid olulised teedrajavad uurimused ja raamatud on teiste hulgas Daniel Milleri *Material Culture and Mass Consumption* (1987) ning eesti keelde tõlgitud Bruno Latouri monograafia „Me pole kunagi olnud modernsed: essee sümmeetrilisest antropoloogiast“ (2014 [1991]).

Mitmed uurijad viitavad sellele, et materiaalse kultuuri uuringud (ingl k *Material Culture Studies*) kui interdistsiplinaarne uurimisvaldkond tekkis 1980ndatel antropoloogia ja arheoloogia distsipliinide teoreetilisest ja metodoloogilisest lähenemisest. Materiaalse kultuuri uuringutest on tänapäevaks kujunenud aktiivne ja interdistsiplinaarne uurimissuund humanitaarteadustest ja teistest distsipliinidest, mis ühendab etnoloogiat, antropoloogiat, arheoloogiat, sotsioloogiat, geograafiat, ajalooteadust, kirjandusteadust, filosoofiat kui ka kunstiteadust, disaini ja tehnoloogia uuringuid (Appadurai 1987: 5; Wilhelm 2008: 213; Tilley *et al.* 2006: 3). Materiaalse kultuuri uuringuid võib mõtestada

akadeemilise manifestatsioonina, mis tõstab esile materiaalsuse olulisust kultuuri (*ibid.*). Materiaalse kultuuri uuringuid ühendab rohkem huvi materiaalsuse ja esemete vastu kui mõni kindel teadusdistsipliin. Uurimisvaldkonnale oluline teadusajakiri *The Journal of Material Culture*¹¹ ilmub alates 1996. aastast ning see hõlmab antropoloogia, arheoloogia, disaini uuringute, ajaloo, inimgeograafia ja museoloogia distsipliine. Tartu Ülikooli kultuuriteooria tippkeskuse programmis ilmunud kogumik *Things in Culture, Culture in Things* (Kannike & Laviolette 2013) hõlmab samamoodi eri taustaga uurijate artikleid.

Materiaalse kultuuri uuringuid saab valdkonnana täpsemini iseloomustada laiemalt levinud uurimissuundade ja teoreetiliste kontseptsioonide kaudu. Materiaalse kultuuri uuringutes on populaarsed ja mõjukad uurimissuunad teaduse ja tehnoloogia uurimine (Latour 2014 [1991]) ning toimijavõrgustiku teooria (nt Latour 2005), tarbimiskultuur (nt Miller 1987; 1995), esemete sotsiaalne elu (nt Appudurai 1986) ja vernakulaarne arhitektuur (nt Glassie 2000), kodukultuur (Miller 2001; Eesti uurijatest Kannike 2002) kui nimetada neist mõned üksikud. Uuemad uurimissuunad on näiteks digitaalsus ning kommunikatsioonitehnoloogiad (nt Miller 2016). Väga vähe on kultuuris nähtusi, millel pole mingil moel materiaalsel vormil (Droogan 2013: 13). Materiaalse kultuuri uurimine on läbi teinud suure muutuse viimase kolme aastakümne jooksul ning see on üks dünaamilisemaid ja laiahaardelisemaid valdkondi kaasaegses humanitaarteaduses ja sotsiaalteadustes ning asjad, esemed ja materiaalsus on saanud uuteks lööksõnadeks (Tilley *et al.* 2006: 1; Olsen 2017: 89).

Materiaalse kultuuri uurimise teoreetilist perspektiivi iseloomustab üldlevinud arusaam, et uurimisobjektiks on inimese ja esemete vaheline kahepoolne suhe, milles inimesed toimivad esemetega, aga esemed toimivad ka inimestega (Löfgren 2012: 173). Indiviidi toimimine suhtes materiaalsusega on kultuuri, tähenduste ja enese loomise protsess. Inimesed mõtestavad ennast, oma elu ja identiteeti esemete kaudu (Tilley *et al.* 2006: 4; Henare *et al.* 2007: 15). Teisisõnu, nagu inimesed loovad esemeid, loovad esemed ka inimesi (Laviolette 2013: 13). Daniel Miller (2010: 60) mõtestab esemestamise protsessi materiaalse kultuuri dialektilise teooriana. Kultuuriteooriatest lähtuvalt võiks sellise perspektiiviga siduda traditsioonilist materialismi või kultuurimaterialismi. Materialismi seisukohast on inimene olemuselt materiaalne ja tegelik, eksisteerides koos materiaalse ja vaimse kultuuriga, ning kultuur tervikuna ei saa olla inimesest ja materiaalsusest eraldi;

---

¹¹ Veebis: <http://journals.sagepub.com/home/mcu> (viimati vaadatud 10.05.2017)

kultuurimaterialism (ingl k *cultural materialism*) aga lähtub põhimõttest, et ühiskonna materiaalsed tingimused määravad inimese teadvuse ja vaimse kultuuri (Applebaum 1987: 293; Magnarella 1987: 308). Kuid kaasaegse materiaalse kultuuri uurimise eesmärgiks pole rakendada või luua suuri universalistlikke teooriaid. Pigem on oluline uurimisperspektiiv, mis nii teoreetiliselt kui ka metodoloogiliselt aitab mõista ja kirjeldada inimest suhtes materiaalsusega. Levinud perspektiiviks on fenomenoloogias lähtuv emotsioonidele ja aistingutele keskendumine, milles tähendusloome osa on näiteks nauding, meeldivus, kuulumine, äng, kadedus, kõrvalejäetus, jälestus, hirm jms (Laviolette 2013: 13–14). Aistingutel ja emotsioonidel on tähendust loov roll, mis ilmneb inimese ja materiaalsuse interaktsioonis (Löfgren 2012: 173; Olsen 2006: 97–98). Ühtlasi on oluline ka praktikakeskne perspektiiv tähendusloomele, milles esemed sõltuvad inimesest, kes on kaasatud esemete toimimisviisi, Ian Hodderi (2012: 68–70, 86) sõnul on inimesed enda toimimisviisis seetõttu läbipõimunud esemetega.

Materiaalse kultuuri uuringutes lähtutakse sellest, et inimese suhe materiaalsusega on kultuuri alus. Materiaalsuseta pole võimalik täielikult mõista sotsiaalsust ja kultuuri, ühtlasi pole võimalik inimesi mõista eraldatuna materiaalsusest ja esemetest (Tilley *et al.* 2006: 1–2). Tsiteerides Latouri (2014 [1991]: 230): “Seni, kuni humanism kujundab end kontrastina objektile, mis on jäetud epistemoloogia hoolde, ei mõista me ei inimlikku ega mitteinimlikku.”

2.5.1. Materiaalne kultuur

Kultuur kui holistlik tervik jaguneb meie kultuuriruumis traditsiooniliselt materiaalseks ja vaimseks kultuuriks. Materiaalse kultuuri valda kuuluvad esemed ja artefaktid, arhitektuur, maastik, loodus, elukeskkond jms. Vaimse kultuuri hulka arvatakse suuline pärimus, traditsioonid, tavad, kombed, seadused, keel, usund jms. Materiaalse kultuuri mõiste ongi loodud vastanduma vaimsele kultuurile (Löfgren 2012: 169).

Suurem osa materiaalse kultuuri uurijatest on antud traditsioonilise dihhotoomia osas kriitilised. Et läänelikule mõttemaailmale omases jaotuses on materiaalne ja vaimne kultuuri vastanduvad kategooriad, viitavad paljud uurijad (nt Latour 2014 [1991]; Appadurai 1988: 4; Kopytoff 1988: 64, 84; Tilley *et al.* 2006: 1; Miller 2010: 5; Wilhelm

2008: 215; Olsen 2017: 76–78). Materiaalse ja vaimse kultuuri dualismi alusteks Euroopas on uurijate sõnul klassikaline antiikfilosoofia ja kristlik teoloogia (Kopytoff 1988: 84) ja neoplatonistlik idealismist (Keenan & Arweck 2006: 8). Ühtlasi on materiaalse ja vaimse kultuuri dihhotoomia aluseks kartesiaanlik dualism, millest lähtuvalt loodust ja kultuure käsitletakse üksteisest eraldatuna (Viveiros de Castro 1998: 92), Latour (2014 [1991]: 153, 173) nimetab seda modernseks konstitutsiooniks. Mõned uurijad kritiseerivad ka antropoloogia üldist vähest huvi füüsilisuse ja materiaalsuse vastu ning keskendumist eelkõige sotsiaalsele ja psühholoogilisele aspektile kultuuris või materiaalse kultuuri uurimisel sotsiaalsusele keskendumist (Henare *et al.* 2007: 1–2). Latouri (2014 [1991]: 153–154) kriitika valguses on materiaalsuse ja looduse kõrvale jätmine ning ainult vaimse kultuuri fenomenide uurimine epistemoloogilises perspektiivis asümmeetriline antropoloogia. Olseni sõnul on Euroopa n-ö asjade unustamise ja kõrvaletõrjumise juured 17. sajandi ratsionalismis ning 18. sajandi valgustusfilosoofias, milles materiat käsitleti passiivse ja inertsenä, mil puudus potentsiaal eneses, sest kõik omadused ja ideed temast asusid sellest väljaspool – mõtlevas ja ratsionaalses subjektis ehk inimeses. 19. sajandi lõpuks sai industrialiseerunud masstootmise käigus tarbekaupadest ja masinatest filosoofide ning ühiskonnakriitikute jaoks inimkonna võõrandunud ja ebatõelise olemuse kehastus. (Olsen 2017: 76–77) Neil alustel on läänelikus mõtteloos materia ja asjad olnud pikalt vähem tähtsad ja vähem väärtuslikud inimese kõrval ning maailma on jagatud vaimseks ehk inimlikuks ja materiaalseks ehk mitteinimlikuks. Milleri sõnul kujutab materiaalse ja vaimse dihhotoomia endas subjekti ja objekti, hingestatu ja mittehingestatu, inimese ja eseme opositsiooni, mistõttu materiaalsust on peetud võõraks ja mitteomaseks inimesele, kelle olemus on püha ja puhas. Sellisest ideest lähtuvalt materiaalsus ja asjad maailmas justkui vähendavad inimese inimlikkust, mis on väär arusaam puhtast ja rikkumata inimlikkusest. (Miller 2010: 5; vt ka Latour 2014 [1991]: 233) Kaasaegne materiaalse kultuuri uurimine, astudes sellele dihhotoomiale vastu, käsitleb materiaalsust kultuuri ja vaimset kultuuri, asju ja inimesi dialoogilise tervikuna.

Kaasaegses materiaalse kultuuri uurimises pole kindlat materiaalse kultuuri definitsiooni, kuna selles variatiivsuses on võimatu kõike loetleda või klassifitseerida ja vahel on raske määratleda, mis on materiaalne ja mis mitte. Miller (2010: 1–2) alustab oma monograafiat pealkirjaga *Stuff* sõnumiga, et temalt ei oodataks selget definitsiooni materiaalse kultuuri kohta, kuna materiaalne kultuur koosneb lugematul hulgal ja määramatult erinevatest nähtustest, mida käsitleda asjadena – materiaalne kultuur on lihtsalt asjad ehk *stuff*. Enda

töös kasutan mõisteid asi või ese, mis ühtlasi kannavad väiksemat teoreetilist pagasit, kui nimetused objekt või artefakt (vrd Henare *et al.* 2007: 5). Materiaalse kultuuri uurimises tuleks Droogani (2013: 13–14) sõnul vahet teha materiaalse kultuuri kui esemete ning materialiseerimise või materialiseerumise (ingl k *materialization*) kui protsessi vahel, viimane viitab vaimse kultuuri ja praktikate materiaalsele väljendusvormile või materialiseerumisele läbi materiaalse konteksti loomise. Enda töös uurin esemeid kui materiaalselt kultuuri ja mõistan seda (väga üldistatult) argieluliste ja tseremoniaalsete asjade kogumina, mille hulka kuuluvad ka poolvääriskivid.

Materiaalne kultuur etilise kultuuriteoreetilise kategooriana koosneb asjadest. Materiaalselt kultuuri uuritakse asjade, inimeste ning asjade ja inimeste vahelise suhte kaudu. Materiaalne kultuur on paljuski seotud mentaalsusega ning materiaalse kultuuri uurimine lähtub seega esemetest inimese mõttemaailma ja toimimise uurimisel (Löfgren 2012: 169). Teisisõnu, materiaalne kultuur ja vaimne kultuur on ühe mündi kaks külge (Tilley 2006: 61). Metodoloogilisest perspektiivist on materiaalse kultuuri uurimine asjade uurimine, esemeuurimine, mille fookuses on üksikesemed ja nende suhe inimestega. Materiaalse kultuuri uurimiseks tuleb kultuurilt liikuda asjade ja nende elulise konteksti juurde.

2.5.2. Materiaalne kultuur ja argielu kontekst

Huvist materiaalse kultuuri vastu on uurijad vaadelnud seda eelkõige argielu kontekstis (Löfgren 2012: 172). Materiaalse kultuuri uuringute kontekstis ei saa inimesi mõista eraldatult materiaalsest kultuurist ning inimesi ja materiaalselt kultuuri pole võimalik mõista eraldatult argielust. Materiaalse kultuuri uuringutes levinud uurimissuunad – nt tarbimine, riietus ja mood, asjade sotsiaalne elu, vernakulaarne arhitektuur, kommunikatsioonitehnoloogiad – on alati rohkem või vähem seotud argieluga ja argielu praktikatega.

Fookus inimeste interaktsioonil asjadega aitab ühtlasi mõista argielulisi oskusi ja harjumusi ning nende arenemist (*ibid.*: 175). Esemed ja tehnoloogiad kujundavad igapäevaelu ja selle praktikaid. Täiesti tavalised ja argised esemed on olulised säilitamiseks ja kujundamiseks argielulisi piasasju ja struktuure (Shove *et al.* 2007: 2). Asjad inimeste eludes ongi enamasti tavalised, harilikud ja harjumuspärased, kuid see ei tähenda, et tähenduseta.

Tähendusi ei oma ainult kõige olulisemad esemed (nt usundiga seotud esemed, mälu esemed, praktikateks vajalikud esemed ja tehnoloogiad), vaid oma roll on ka neil, mis jäävad justkui tagaplaanile. Miller käsitleb selliseid esemeid tegevuspaigana (ingl k *setting*), mis pakub praktikatele konteksti. Kontekstis väljendub Milleri sõnastuses esemete malbus (ingl k *humility of things*) – asjad on tähenduslikud, kuna inimesed ei pane neid tähele. Asjad on Milleri sõnastust kasutades pimestavalt ilmsed (ingl k *blindingly obvious*). Mida tavalisemad, harilikud ja harjumuspärasemad on asjad (tegevuspaigana), seda rohkem nad määravad inimeste toimumisviise ja praktikaid vastavas (materiaalses) kontekstis. (Miller 2010: 50–51) Asjad, mis pole praktikate keskmes, loovad konteksti ja raamistuse praktikatele.

Argielu materiaalsuse uurimine pakub teistsuguse ja vahel üllatava sissevaate inimeste eludesse, kui keskenduda sellele, mida ja kuidas inimesed teevad, mitte mida nad ütlevad (Löfgren 2012: 180). Lähtudes põhiideest, et materiaalse kultuuri uurimine seisneb inimeste ja asjade vaheliste suhete uurimisel, on olulised kasutuspraktikad ja tähendusloome.

2.6. Esemed ja tähendused

Materiaalse kultuuri uurimist on 1970ndatel ja 1980ndatel teoreetiliselt raaminud semiootiline representatiivsuse mudel, mille alusel esemed kannavad sümbolitena tähendusi individuaalsete ja kollektiivsete identiteetide konstrueerimisel. Paljud kaasaegsed materiaalse kultuuri uurijad kritiseerivad representatiivset mudelit, sest nende sõnul ei võimalda see mõista, kuidas esemetel võib olla näiteks agentsus või kuidas esemed võimaldavad ja kujundavad inimeste toimumisviise (Shove *et al.* 2007: 4; Miller 2010: 48; Olsen 2006: 96–99). Käeolevas alapeatükis käsitlen materiaalse kultuuri uurimises levinud kolme esemete mõtestamise viisi, mida magistritöös kasutan – objektistamine ehk esemestamine, esemete biograafia ja agentsus.

2.6.1. Objektistamine

Objektistamine ehk esemestamine aitab teoreetilise perspektiivina mõista, mis on esemed ja mis on nende roll sotsiaalses reaalsuses, milles need osa indiviidide, gruppide ja institutsioonide eluilmadest ning ühtlasi osa kultuurist ja ühiskonnast (Tilley 2006: 60). Esemestamine on materiaalse kultuuri uurimise üks kesksetest kontseptsioonidest. Lihtsustatud tähenduses viitab esemestamine sellele, et esemed kehastavad (ingl k *embodiment*) ideid, tähendusi ja sotsiaalseid suhteid (*ibid.*). Esemestamise kaudu saavad need konkreetseteks ja nähtavateks (Olsen 2017: 79). Seeläbi on vaimne kultuur ja sotsiaalsed suhted osa esemete tähendusest või olemusest.

Miller (1987) on arendanud objektistamise mõiste tähendust ja rakendanud seda esemete vahetuskaubanduse, omastamise, tarbimise ja laiemalt kultuuri käsitlemisel (vt ka Miller 2010: 59; Tilley 2006: 60–61). Esemestamine on pigem tähendusloome protsess, mis leiab aset inimese suhtes materiaalse kultuuriga. Milleri (1987: 28) käsitluses on see protsess, milles subjekt teeb end nähtavaks või võõrdub endast (ingl k *self-alienation*) objekti omandamise kaudu ning seeläbi täiustab või ülendab (ingl k *sublate*) ennast objekti abil. Selles protsessis saab uue tähenduse ja taasluuakse nii subjekt kui ka objekt (*ibid.*: 29). Kultuuriteoreetilisest perspektiivist pole esemestamise protsess taandatav ei objektidele ega subjektidele, mis representatiivses mõttes sümboliseerivad tähendusi, vaid objekt ja subjekt (taas)luuakse selles protsessis (*ibid.*: 33). Selline käsitlus võimaldab konkreetsel viisil mõista materiaalse kultuuri dialektilist tähendust, mille keskmes on inimese ja esemete suhe (Miller 2010: 59–60). Inimene on esemestamise kaudu oma olemuses seotud sellega, mis on mitte-inimene (nt esemed) ning asub temast väljaspool, samamoodi on esemed seotud inimesega. Seejuures on objektistamise protsess ning inimese suhe esemetega alati dünaamiline (Miller 1987: 33). Esemestamise protsessi kaudu subjekt areneb, täiustub ja teatavas mõttes saab kellekski uueks, sest subjekti seisund või olemisviis muutub (*ibid.*: 27–30, 81). Teisisõnu, inimene muutub suhtes esemetega oma toimimisviisilt ja olemisviisilt. Milleri (2010: 59) sõnul asjad täiustavad inimese (ja inimeseks olemise) võimekust objektistamise protsessis. Materiaalse kultuuri uurimise kontekstis saab järeldada, et inimesed loovad esemete kasutamise, vahetamise, tarbimise ja esemetega suhestumise kaudu teatavas mõttes ennast; nii nagu inimesed loovad esemeid,

loovad esemed ka inimesi (Tilley 2006: 61). Täendus ei lähtu ei objektist ega inimesest, vaid tähendus luuakse inimese ja eseme vahelises vastastikusel suhtes, mis on esemestamise kontseptsioonist lähtuvalt tähendusloome protsess.

Objektistamisel põhinev dialektiline suhe inimese ja materiaalse kultuuri vahel loob ja kujundab indiviidi ning sotsiaalsust ja kultuuri. Kultuuriteoreetilisest perspektiivist seletab seda Pierre Bordieu teooria *habitus*'est kui sotsiaalsetest ja kultuurilistest normatiivsetest toimumisviisidest, selle aluseks on materiaalne keskkond, milles *habitus* on objektistatud vastavas materiaalses keskkonnas ja esemetes; *habitus* omandatakse vastavas materiaalses keskkonnas toimumise ja kasvamise kaudu (Tilley 2006: 64–65; Miller 1987: 103–105; 2008: 347; 2010: 53). Esemestamise ja *habitus*'e käsitleste abil on võimalik mõista inimese toimumist kultuuris ja kultuuri omandamist materiaalse kultuuri kaudu.

2.6.2. Esemete biograafia

Biograafiline meetod etnoloogias, antropoloogias ja folkloristikas on kultuuri uurimises laialt levinud perspektiiv. Kuid elulugude uurimine viib uurimisteede puhul tihti ka asjadeni eluloos. Kõresaar (1998: 30) nendib, et nii elulugude kui materiaalse kultuuri uurijad on viidanud esemete ja narratiivide tihedale seosele biograafiates. Janet Hoskinsi (1998: 2) sõnul on esemetest rääkimise kaudu võimalik jõuda isiklikumale ja intiimsemale tasandile, sest esemed võivad olla vahendid enese määratlemisel. Löfgren (2012: 174) näeb biograafilises materiaalse kultuuri uurimises kaht suunda – esemete abil eluloo ja narratiivi jutustamine (nt Hoskins 1998; Kõresaar 1998; Miller 2008) või esemete biograafia (nt Kopytoff 1988).

Igor Kopytoff'i sõnul võib esemete kohta esitada samalaadseid küsimusi kui inimeste kohta, mille kaudu saab jõuda esemete biograafiani (ingl k *biography of things*). Eseme kohta võib küsida, kust see on pärit ja kes selle tegi, milline on selle n-ö karjäär ja erinevad n-ö eluetapid, kuidas selle kasutus aja jooksul muutub ja mis sellest saab siis, kui seda enam ei kasutata. (Kopytoff 1988: 66–67) Asjade biograafia hõlmab nende teekonna või n-ö loomisest hävimiseni. See pole kasulik ainult esemete kirjeldamiseks, vaid selles avaldub oluline informatsioon ka kultuuri kohta. Fakt, et mingi ese võetakse kasutusele, pole iseenesest eriti tähenduslik, oluline on see, kuidas seda mõtestatakse ja taasmõtestatakse

ning kasutatakse kultuuris, sellise info kaudu saab esemete biograafia kultuuriliselt tähenduslikult (*ibid.*: 67–68). Kuidas esemeid mõtestatakse, taasmõtestatakse ja kasutatakse avab ühtlasi inimese ja esemete vahelise suhte subjektikesksest perspektiivist. Inimeste ja esemete biograafiad on tihti omavahel põimunud (Hoskins 2006: 78; Tilley 2006: 63).

Hoskins kasutab Violette Morini on välja pakutud biograafilise objekti (ingl k *biographical object*) käsitlust tähenduslikest esemetest, mis erinevalt kaupadest (ingl k *commodities*) ja asendatavatest tarbeesemetest on väärtustatud isiklikul tasandil, on kasutuses pikemalt (ehk neid ei vahetata välja uute vastu) ning neil on ühtlasi mälu-esemete roll. Biograafilised objektid on inimeste eludes pikemalt ning need on läbi põimunud omaniku biograafia, identiteedi ja minaga individuaalsel tasandil, need väljendavad ja kujundavad inimese isiksust. Argielus on neil ka funktsionaalne ühtsus omanikega. Biograafiliste objektide kontseptsioonis ilmneb, et inimeste ja esemete vahelised piirid on hägusad ning tähenduslikel esemetel (nt ehedel) on ka inimesega seotud omadused. (Hoskins 1998: 7–8; 2006: 78). Biograafilised esemed on osa inimese eluloost, identiteedist ja inimeste minast ning esemete biograafiad ja inimeste elud on omavahel tihti põimunud.

2.6.3. Agentsus

Laura Ahearn viitab agentsuse pöördele, kuna agentsuse mõiste on antropoloogias ja teistes teadustes laialt levinud eri tähendustes. Huvi agentsuse vastu on seotud sotsiaalsete liikumistega 1960ndatel ja 1970ndatel ning sotsiaalsete ja poliitiliste pööretega Kesk- ja Ida-Euroopas 1980ndate lõpul ja 1990ndate algul, mis on ajendanud paljusid uurijaid selgemalt mõtestama inimeste agentsust ja sotsiaalset struktuuri. (Ahearn 2001: 109–110) Üldiselt võib agentsust defineerida sotsiokultuuriliselt vahendatud võimena toimida, kuid see ei piirdu ainult inimestega, agentsust võivad omada ka masinad, tehnoloogiad, hinged, inimgrupid jne (*ibid.*: 112; Hoskins 2006: 74–75). Agentsuse kontseptsioon pole seotud ainult materiaalse kultuuri uurimisega, kuid on selleski väga oluline idee.

Antropoloogias ja materiaalse kultuuri uurimises viidatakse agentsusega seoses põhiliselt Alfred Gellile. Janet Hoskins märgib, et Gell on kunsti uurimisel kasutanud mõistet agentsus, mis tähendab kunstiobjektide võimet äratada inimestes emotsionaalset

reaktsiooni. Gelli teooria kunstiobjektide loomisest, millest lähtuvalt kunst on loodud mõjutamaks inimeste mõtteid ja tegevusi, on üldistatav materiaalsele kultuurile. (Hoskins 2006: 75) Teisisõnu, esemed on loodud mõjutama inimesi, kes nendega kokku puutuvad. Gelli teooriast lähtuvalt on esemed ühtlasi osa inimlikkusest ja esemetel on agetsus, kuna need panevad inimesi tundma rõõmu, viha, hirmu ja lõbu (Hoskins 2006: 76). Seega on agetsus Gelli käsitluses fenomenoloogiline. Hoskins rõhutab, et esemete agetsus põhineb tunnetel ja emotsioonidel, esemete lummusel (ingl k *captivation*), mille alusel kunstiobjekt pole olemuselt kunst ainult seetõttu, et see on objektina kunst, vaid ka seetõttu, mida see teeb inimesega (*ibid.*). Samamoodi ei ole eseme tähendus taandatav sellele, kuidas seda epistemoloogiliselt määratleda või seletada, vaid tähendus ilmneb eseme funktsioonis ja võimel toimida inimesega.

Oma monograafias *Art and Agency: An Anthropological Theory* defineerib Gell agentsust võimena midagi esile kutsuda. Agent on subjekt, kes või mis kutsub esile või põhjustab midagi teise subjekti suhtes. Ta kasutab mõistet sotsiaalne agetsus, mis viitab agentsuse sotsiaalsusele, sest see leiab aset (vähemalt) kahe osapoole interaktsioonis. Agent ei pea olema tingimata inimene, selleks võib olla tema toodud näidete najal ka auto või nukk. Autoomaniku jaoks võib auto olla emotsionaalselt kui osa temast endast, see võib olla personifitseeritud, sellel võib olla ka nimi, selline animeerimine on osa autokultuurist. Mis juhtub autoga, juhtub emotsionaalselt ka inimesega. Auto mitte lihtsalt ei väljenda omaniku inimlikkust (ingl k *personhood*), vaid sel on ka oma inimlikkus. Näiteks katki minnes on auto agent inimese suhtes ehk toimib inimesega. Gell järeldab, et asjad võivad toimida agentidena, neil võib olla võime esile kutsuda ja põhjustada midagi. Olles osa inimesest, määravad asjad inimese, näiteks relvastus on osa sõduriks olemisest. (Gell 1998: 16–21)

Asjad toimivad inimesega ja on inimesega interaktsioonis viisil, mis tingib inimese olemisviisi. Seda saab mõista ka objektistamise perspektiivis, milles inimesed loovad ennast asjade kaudu (Tilley 2006: 61; Miller 1987: 29–30, 33). Esimete mõtestamise viisides, mida olen siia maani käsitlenud, on inimese ja esemete vaheline suhe mõnel juhul paremini mõistetav ontoloogilises perspektiivis.

2.7. Ontoloogiline perspektiiv materiaalse kultuuri uurimises

Ontoloogia on üldiselt teadus ja õpetus olemisest ja olemisviisidest. Antropoloogias on see metodoloogiline ja teoreetiline perspektiiv, mille kaudu mõista teisi kultuure ja inimesi nende enda eluilmast või maailmast lähtuvalt. Materiaalse kultuuri uurimises aitab ontoloogiline perspektiiv mõista esemeid ja nende tähendusi samuti inimesest endast lähtuvalt.

Humanitaarteadustes ja sotsiaalteadustes on viimase kahe kümnendi jooksul aina enam hakatud kasutama ontoloogia mõistet ning ontoloogilise perspektiivi pooldajad on hakanud nimetama seda ontoloogiliseks pöördeks. Diskussioon ontoloogiast eri distsipliinides hõlmab peamiselt kolme valdkonda: debatt realismi ja konstruktivismi üle, instrumentide ja tehnoloogiate kasutamine teadustes (sh STS) ning ontoloogia mõiste kasutamine loodusteaduste, tehnoloogia, inseneriteaduse ja meditsiini käsitlemisel (Heur *et al.* 2013). Antropoloogias on keskseks ontoloogiliseks probleemiks realismi ja konstruktivismi küsimus. Martin Paleček ja Mark Risjord (2013) kirjutavad, et ontoloogiliseks pöördeks kultuuriantropoloogias võib nimetada suhteliselt hiljutist liikumist kultuuriantropoloogias, mille pooldajate eesmärgiks on eemalduda representatiivsest perspektiivist kultuurile. Representatiivses mudelis käsitletakse kultuure märgisüsteemidena, mis pakuvad erinevaid tõlgendusi (ühest) maailmast, selle asemel on ontoloogilises perspektiivis tegu erinevate maailmadega. (Paleček & Risjord 2013: 3) Ontoloogilisele perspektiivile on iseloomulik uurimisfookuse nihutamine epistemoloogilistelt küsimustelt ontoloogilisele (Henare *et al.* 2007: 8). Ontoloogiline perspektiiv kaasaja antropoloogias on tuntud eelkõige Eduardo Viveiros de Castro (nt 1998) perspektivismi käsitleste ja materiaalse kultuuri uurimise ontoloogilist perspektiivi tutvustava kogumiku *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically* (2007) kaudu. Viveiros de Castro (2015: 4) nendib, et just viimase tõttu on n-ö ontoloogiline pööre saanud suurema tähelepanu osaliseks.

2.7.1. Ontoloogiline perspektiiv

Ontoloogilise perspektiivi pooldajad kritiseerivad sarnaselt materiaalse kultuuri uurijatele Lääne kultuurile omast vaimset ja materiaalselt kultuuri eristavat dihhotoomiat, kuid natuke spetsiifilisemas mõttes. Viveiros de Castro kritiseerib Lääne mõtteviisile omast looduse ja kultuuri dihhotoomia kasutamist, mis eristab universaalset partikulaarsest, objektiivset subjektivistsest, füüsilist sotsiaalsest, fakti väärtusest, keha ja meelt, loomalikkust ja inimlikkust jne. Sellise jaotuse alusel on loodus (sh füüsilisus ja vorm) universaalne ehk eksisteerib üks objektiivne loodus, kultuur (sh tähendus) on partikulaarne ning subjektivistne ehk kultuure on palju. Näiteks Amazonase indiaanlaste kosmoloogias on seevastu palju looduseid (sh vorme) ja üks kultuur. (Viveiros de Castro 1998: 469–470) Lääne mõtteviis ei ole universaalne ega alati teiste kultuuride uurimisel mõtestamiseks rakendatav. Palečeki ja Risjordi hinnangul vastandavad ontoloogilise antropoloogia pooldajad enda perspektiivi ühtlasi interpreteerivale antropoloogia semiootilisele käsitlusele ja kognitiivsele antropoloogiale. Ontoloogiline antropoloogia keskendub praktikatele, materiaalsele kultuurile ja inimese interaktsioonile esemete ja keskkonnaga. (Paleček & Risjord 2013: 5, 18–21)

Kogumiku *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically* sissejuhatuses on Amiria Henare, Martin Holbraad, Sari Westell arendanud välja ontoloogilise perspektiivi põhiideed ja neist lähtuva materiaalse kultuuri uurimise metodoloogia (vt Henare *et al.* 2007: 1–31), mis on antud perspektiivi pooldajate seas üks mõjukamaid käsitlusi. Enda magistritöös lähtun nii ontoloogilise perspektiivi mõtestamisel kui ka materiaalse kultuuri uurimisel suuremas osas Henare, Holbraadi ja Westelli käsitlusest. Kirjeldan kolme põhilist ideed, millele nende käsitlus ontoloogilisest perspektiivist tugineb.

Esimeseks ideeks on liikuda epistemoloogilistelt küsimustelt ja representatsioonilt ontoloogia kirjeldamiseni (Henare *et al.* 2007: 8). Epistemoloogilises perspektiivis oleks analüüsi eesmärgiks kirjeldada, kuidas on konstrueeritud uurimisobjekti tähendus, kasutades olemasolevaid analüütilisi kategooriaid, mõisteid ja teooriaid (Henare *et al.* 2007: 5, 8). Probleem seisneb ontoloogilise perspektiivi pooldajate sõnul representatiivses mudelis kultuurist, millest lähtuvalt uskumused ja teadmised esindavad või esitavad mingil

moel reaalsust ning erinevad kultuurid on eri representatsioonid ühest reaalsusest (Henare *et al.* 2007: 9–10). Selles osas vastandub ontoloogiline perspektiiv antropoloogias interpreteerivale ehk tõlgendavale antropoloogiale, n-ö kultuuri kirjutamisele ja debatile representatiivsuse üle. Tõlgendava antropoloogia esindajad mõistavad kultuuri eelkõige sümbolite süsteemina ning tegelevad tähenduste analüüsiga (Palecek and Risjord 2012: 5–6). Kultuuri kirjutamise keskmes on idee kultuurist kui presentatsioonist, kultuuri kirjeldustest kui konstrueeritud ja kunstlikust presentatsioonist (Clifford 1986: 2). Ontoloogiline käsitlus püüab hüljata idee, et sümbolid kui teadmised ja mõisted tähistavad ja representeerivad objekte ja maailma või mõistelised skeemid kui sümbolite süsteemid pakuvad erinevaid perspektiive ja tõlgendusi maailmast (Palecek and Risjord 2012: 3–4, 7). Seevastu on eelduseks, et tähendusi ei saa eristada objektidest enestest ning teadmised ja mõisted ei representeeri objekte; objektide tähendused tulenevad sellest, millised või mis need objektid on ja mis rolli need inimeste eludes mängivad, praktika teooriast lähtuvalt – mis need teevad (Palecek and Risjord 2012: 8). Ontoloogilised küsimused keskenduvad sellele, kuidas uuritavaid fenomene või objekte kirjeldada nii, nagu need on inimeste endi jaoks reaalsed ja toimivad, kuidas inimesed ise näevad ja mõistavad neid.

Teine oluline küsimus on reaalsuse ja kultuuri vaheline seos. Antropoloogias on ontoloogiline käsitlusviis esile kerkinud seoses põlisrahvaste holistliku maailmakäsitluse uurimisega (nt Viveiros de Castro 1998). Ontoloogilise perspektiivi pooldajate seisukohalt on 20. sajandi kultuuri käsitlus dualistlik selles mõttes, et kultuurid põhinevad uskumustel ja teadmistel, mis representeerivad üht materiaalselt maailma (*ibid.*: 469–470; Palecek and Risjord 2012: 5). Üks olulisematest uurijatest on Eduardo Viveiros de Castro, kes Ameerika põlisrahvaste perspektivismi (ingl k *Amerindian perspectivism*) käsitluses tõstab keskseks küsimuseks kultuuri ning looduse kui reaalsuse ja materiaalsuse suhte. Ameerika põlisrahvaste kohalikus ontoloogias on paljudel juhtudel pigem üks antropomorfismil põhinev kultuur ja erinev viis selle tajumiseks materiaalses reaalsuses sõltuvalt subjektist. Tema artikli keskseks näiteks on, et loomade eluviis kui kultuur sarnaneb inimeste eluviisile – mõlemad elavad majades ja külates ning sarnases sotsiaalses struktuuris, nende kehad on dekoreeritud, nad toituvad samamoodi jne, kuid nende eluviisil on erinevad materiaalsed väljendused, näiteks jaaguarid tajuvad verd manioki õllena ja nende keha kattev karv on nende kehakaunistus. Kui loomad näevad reaalsust nii nagu inimesed, siis see, mida nad näevad selle materiaalsete väljendustena, on erinev. Ontoloogia, mille aluseks on üks kultuur, aga erinevad vormid, on multinaturalistlik (ingl k *multinaturalist*)

perspektivism, mis vastandub euroopalikule ühe vormi ehk looduse ning erinevate kultuuride kui tõlgenduste ja representatsioonide mudelile. (Viveiros de Castro 1998: 469–478) Perspektivism on üks võimalus mõista teisele kultuurile omast maailma nägemise ja kogemise viisi. Perspektivismist lähtuvalt pole meie enda kultuurile omase loogika ja mõtlemise viisi kasutamine alati sobiv teiste kultuuride mõtestamiseks.

Kolmas ontoloogilise perspektiivi keskmes olev probleem on maailmavaate (ingl k *worldview*) kontseptsioon. Maailmavaade on epistemoloogilises mõttes representatsioon maailmast, ontoloogilises perspektiivis kasutatakse mõistet maailm. Millest uurijale räägitakse ja millesse uurija välitöödel kaasatakse, on kellegi maailm (ingl k *world*), mis erineb uurija enda maailmast (Henare et. al. 2007: 8, 10–12). Ontoloogilise perspektiivi taotluseks on liikuda maailmavaate kui representatsiooni kirjeldamiselt inimeste maailma kui reaalsuse kirjeldamisele (*ibid.*: 8, 12). Maailma kui reaalsuse kogemise aluseks on indiviidi ja keskkonna (või objektide) vastastikune suhe, mis seisneb interaktsioonist tulenevatel tähendustel (Palecek and Risjord 2012: 11, 16, 18). Maailm ei koosne aga abstraktsetest tähendustest, vaid tähendused ja mõisted on eristamatud objektidest, veel enam – tähendused ja mõisted on ühtsed objektidega (Hearne *et al.* 2007: 13). Uurija eesmärgiks on mõista uuritavat maailma läbi nende suhte keskkonna, esemete ja teiste inimestega.

2.7.2. Ontoloogiline perspektiiv materiaalse kultuuri uurimises

Henare, Holbraad ja Westell (2007) käsitlevad ontoloogilist perspektiivi eelkõige materiaalse kultuuri uurimises. Ontoloogilises perspektiivis on materiaalsel kultuuril oluline roll, sest ontoloogia aluseks on inimese ja mitteinimese (ingl k *nonhuman*) vaheline suhe (Palecek and Risjord 2012: 5, 11). Ontoloogilises perspektiivis tekib küsimus mõistete (ingl k *concepts*) ja esemete (ingl k *things*) vahelisest suhtest (Henare *et al.* 2007: 2). Kas esemed representeerivad ja sümboliseerivad tähendusi või on neil teistsugune suhe tähendustega? Probleem seisneb selles, kas esemeid ja tähendusi saab üksteisest eraldi käsitleda (*ibid.*). Materiaalse kultuuri uurimist ontoloogilises perspektiivis iseloomustab autorite endi sõnul radikaalne essentsialism, milles esemed ei kannu tähendusi, vaid esemed on identsed tähendustega (Henare *et al.* 2007: 3–4).

Põhiidee Henare, Holbraadi ja Westelli välja arendatud ontoloogilises perspektiivis on see, et esemeid tuleks käsitleda tähendustena, kuna tähendusi ei saa eristada esemetest endist (*ibid.*) Selline lähtepeitsioon vastandub representatiivsele ja sümbolilisele esemete käsitlusele, mille puhul esemed tähistavad või sümboliseerivad tähendusi (*ibid.*: 2–3). Ontoloogilises perspektiivis materiaalsele kultuurile on esemete tähendused ja (materiaalsed) esemed ühtsed. Esemee olemus inimese jaoks pole määratletav ei materiaalse objekti ega (sellele omistatud) tähendusena, vaid eseme olemus on need mõlemad korraga, mis loob teatavas mõttes uue objekti (*ibid.*: 13). Holbraadi (2007) käsitleb artiklis *achè-pulbrit*, mis Kuuba ifà usundi tseremooniatel kasutatava tseremoniaalse pulbrina on informantide kirjeldustes ühtlasi nii spirituaalne vägi kui ka pulber – vägi on pulber (ingl k *power is powder*). Ifà tseremooniatel osalejate maailmas (mitte maailmapildis) on *achè-pulber* nii materiaalne substants kui ka spirituaalne vägi samaaegselt, objekt ja tähendus on ühtesulavad ja üksteisest eraldamatud. Tegu on n-õ uue objektiga, mis võib uurijale olla võõras või tundmatu. Epistemoloogiline arusaamine, et informandid räägivad spirituaalsest väest ja rituaalsest pulbrist ei tähenda, et uurija mõistaks, millisest pulbrist nad tegelikult räägivad (Henare *et al.* 2007: 14–15). Mõistetest ja tähendustest sõltub see, milline on objekt (*ibid.*). Esemete olemus on ühtne nende tähendustega ja kui muutub tähendus, muutub ka ese ise. Uued mõisted loovad uusi objekte ning see võib uurija jaoks olla teine maailm, milles pulber on tegelikult spirituaalne vägi – väepulber (*ibid.*: 12–14).

Eelnevast tulenevalt tõstatub metodoloogiline küsimus, kuidas mõista inimesi nii, nagu nemad ise ennast ja end ümbritsevat mõistavad (*ibid.*: 15). Henare, Holbraadi ja Westelli pakuvad välja meetodi, mille alusel tuleb uurimisobjektideks võtta esemed ning mõisted ja teooriad tuletada otseselt etnograafilisest materialist. See on mõtlemine esemete kaudu (ingl k *thinking through things*). (*ibid.*: 4) Kuna inimesed ise mõtlevad esemete kaudu, siis uurija peaks sama tegema, et mõelda sel viisil nagu informandid (*ibid.*: 15–16). Mõistmaks näiteks *achè-pulbrit* nii, nagu uuritavad seda mõistavad, peab uurija muutma enda analüütilisi mõisteid ja arusaamu pulbrist ja väest ning võtma omaks uusi kontseptsioone, millest analüüsil lähtuda (*ibid.*). Ehkki selline hoiak on üldiselt omane antropoloogiale, ei tähenda see enda akadeemiliste mõistete ja teooriate sobitamist etnograafilise materjaliga. Ontoloogilises perspektiivis pole kasu akadeemiliste mõistete ja kategooriate laiendamisest või täiendamisest, vaid nende muutmisest või uute omaks võtmisest (*ibid.*: 18). Sel viisil uurija konstrueeribki enese jaoks uued mõisted ja seeläbi uued objektid (*ibid.*).

Ontoloogilise perspektiivi pooldajad rõhutavad, et tegemist on eelkõige metodoloogiaga, mille eesmärgiks on luua erinevaid mõisteid ja teooriaid otseselt etnograafilisest materjalist. Lähtepunktiks on uurimisel esemed ise ning nende analüüsil tuleb lähtuda võimalustest, mida esemed pakuvad. (*ibid.*: 2–4)

Enda magistritöös olen lähtunud kirjeldatud metodoloogilisest printsiibist ja püüdnud mõelda esemete kaudu. Analüüsis olen lähtunud põhistatud teooria meetodist, mis on võimaldanud näha empiirilises materjalis ilmnevat tähendusi ja seoseid, vältides eelnevaid hüpoteese. Mis ja millised on poolvääriskivid minu informantide jaoks, on määratletav vaid läbi inimeste ja kristallide vahelise suhte ning kivide kasutuspraktikate. Kuna ontoloogilises perspektiivis pole tähendused eraldatavad objektidest (poolvääriskividest), kajastab minu töö kristalle selliselt, nagu need on informantide maailmades või eluilmades tegelikud.

3. Poolvääriskivide kandmise tähendusloome, agentsus ja ontoloogia

Käesolevas analüüsi peatükis käsitlen empiirilisest materjalist esile kerkinud teemasid töö metodoloogilisest ja teoreetilisest raamistikust lähtuvalt. Peatüki ülesehituses väljendub poolvääriskivide kandmine sidusa argiusundilise praktikana, milles on tervikuna olulised mitmed kandmisega seotud arusaamad ja praktikad. Kuna empiirika põhitud teooria meetodi analüüsil ilmneseid seosed erinevate teemade vahel, siis olen ka töö analüüsi osa koondanud ühte peatükki, et selles väljenduksid eri teemade omavahelised seosed, eri peatükkidena poleks analüüsi osa mõistetav sidusa tervikuna. Peatükk on jaotatud kaheksaks alapeatükiks, mida on võib mõista tinglikult kolme teemaderingina või kolme osana. Esimeses osas (ptk 3.1.–3.3.) kirjeldan poolvääriskivide kandmise praktikad argiusundi praktikana indiviidi igapäevaelu kontekstis, kivide ostmise ja kasutamise erinevaid motivatsioone ning kivide kandmist tähendusloome protsessina. Teises osas (ptk 3.4.–3.5.) käsitlen poolvääriskivide peenenergeetilisi omadusi ja sellel põhinevat toimet inimesele ning kivide kandmisega seotud praktikaid – puhastamist ja laadimist. Kolmandas osas (ptk 3.6.–3.8.) analüüsin „minu kivi“ tähendust emilise kontseptsioonina ja poolvääriskivide agentsust läbi erinevate teemade ning viimases alapeatükis käsitlen poolvääriskivide ontoloogilises perspektiivis.

Poolvääriskivide kandmine ja nende kandmise põhjendamine enda elu kontekstis on tihti isiklik ja inimeseti erinev, ühtlasi avaldub selles individuaalne loovus praktikate ja uskumuste interpreteerimisel. Seetõttu on suur kaal käesolevas peatükis inimeste enda tõlgendustel ning isiklikel narratiividel poolvääriskivide kasutamisest. Poolvääriskivide kasutamist on suures osas võimalik mõista eelmise peatüki üldises teoreetilises raamistikus. Peatüki esimestes osades mõtestan empiirikat eelkõige argiusundi ning materiaalse kultuuri uurimise perspektiivi ja teooriate kaudu, viimases osas lähtun ka ontoloogilisest perspektiivist. Ühtlasi toon viimases alapeatükis sisse ka teisi teoreetilisi lähenemisi, mis aitavad mõtestada empiirikast tulenevaid järeldusi.

3.1. Poolvääriskivide kandmine kui argiusundi praktika

Metodoloogilises ja teoreetilises plaanis olen kivide kandmise praktika uurimisel lähtunud igapäeva elu kontekstist, milles tuleb esile selle praktika seos inimeste eluliste väljakutsete ja probleemidega. Poolvääriskivide kandmise praktika on argieluga mitmel moel seotud. Minu informandid kannavad kas üht kindlat või erinevaid poolvääriskive igapäevaselt. Poolvääriskivide kandmine on nii teoreetilise kirjanduse kui ka minu tehtud intervjuude põhjal argiusundiline praktika.

Vernakulaarse religiooni ja argireligiooni kontseptsioonide rõhuasetus on religioosete uskumuste verbaalsetel, käitumuslikel ja materiaalsel väljendusvormidel argielus, mis võivad ilmuda ettearvamatutes situatsioonides (Primiano 1995: 44; Ammerman 2007a: 9; MacKian 2012: 3). Vernakulaarse religiooni ja argireligiooni uurimise perspektiivis on olulised ka erandlikud juhtumid, mida välitöid tehes ette tuleb. Näiteks Diana (s 1991) kodus kukkus pärast intervjuud sool kausist põrandale pärast intervjuu tegemist. Kausis olnud soolas oli ta oma poolvääriskive puhastanud.

Pärast intervjuud viskas Diana kausist soola, milles poolvääriskivid olid puhastamise eesmärgil kodualtaril seisnud, prügikasti. Sool oli kivistunud ja Diana ütles, et sool on järelikult energia endasse kogunud. Õnnetuseks kukkus kivistunud sool maha ja läks köögi põrandale laiali. Ta oli sellest šokeeritud ja pidas seda halvaks endeks ja õnnetuseks. Ta ütles, et kogu see raske energia, mis sool oli endasse imenud, lendas nüüd põrandale laiali ja nüüd on seda kõik kohad täis. Ta oli sellest silmnähtavalt šokeeritud ja kartis, et mis see tähendab võib ja mis nüüd saab. Ta koristas kiiresti soola kokku ja viskas prügikasti ning viis prügikasti kohe välja. (Välitööpäevik: Diana, 1991)

Antud näide kõneleb vaimsusest, argisusest ja õnnetusest, viidates paljudele erinevatele uskumustele nende käitumuslike ja materiaalsete väljenduste kaudu. Kristallide kandmisega käib kaasas nende energeetilise puhastamise praktika (vt ptk 3.5.1.), puhastamisel kogub sool endasse (kividesse salvestunud) energiat, sool tuleb seetõttu kodust välja viia ja sellega ei tohi kokku puutuda, sest on negatiivse või raskena kirjeldatud energiat täis. Kui puhastamiseks kasutatud sool maha kukkus, tähendas see Diana jaoks, et

soola sisse kogunenud energia läks kööki laiali. Vaimsuse väljendused argielus võivad olla keerulised, sest need on seotud korraga mitmete uskumustega, kuid just argieluga seoses avaldub nende laiem individuaalne ehk subjektikeskne tõlgendus, tähendus ja roll, mida ei tohiks eirata.

Välitöödel ette tulnud ootamatuks situatsiooniks oli ka see, kui Meelis (s 1978) palus mul intervjuu ajal käes hoida šungiidist musta värvi kera (diameeter u 3 cm). Tema sõnul aitab šungiit end paremini ja täpsemini väljendada ning selle kivi kasutamise eesmärk antud juhul oli, et intervjuu õnnestuks. Tema sõnul juhtis šungiit intervjuu kulgemist, kuna aitas meil mõlemal ennast täpsemini väljendada. Šungiit on poolvääriskivi, mida ta ise kannab püsivalt taskus või kotis endaga igapäevaselt kaasas. (Välitööpäevik: Meelis, 1978)

Poolvääriskivide kandmine on seotud ka igapäevaelu toimetustega. Kadri (s 1992) kasutab tööl poolvääriskive energeetilise kaitse eesmärgil, kuna juuksurina töötades puutub ta erinevate inimestega lähedalt kokku.

Tööl ma tunnen väga tihti, et mul on nagu hea, kui mul on nagu. [...] Ma puutun väga paljude erinevate inimestega kokku seal, vahest osad inimesed on sellised, ma ei tea, võib-olla ma tunnen, et mul on nagu rohkem kaitset nagu. Kuna see on hästi selline, sa [oled] nii lähedal inimesele kogu aeg nagu, ma olen juuksur ja ma ajan habet ka ja kõik see nagu. Et see on hästi nagu, hästi kontaktis, nagu inimese energiaväljas nagu ka. Aga ma ei tea, kas see mõjutab või mitte. Aga ma tavaliselt lihtsalt, kui ma tunnen hommikul, et jah, ma täna pean panema kaela midagi, et siis ma nagu panen. (Kadri, 1992)

Kadri näite puhul ilmneb kivide kandmise kirjelduses lisaks kandmisviisile ja kontekstile ka sellega seotud erinevad uskumused uues vaimsuses, nt inimeste energiaväljad (peenkeha, vt ptk 3.4.) ja energeetilise kaitse vajadus. Selline kasutuspraktika ja selle põhjendamine aitab analüütilisel tasandil minu arvates paremini mõista tema enda perspektiivist poolvääriskivide tähenduslikkust ja rolli argielus. Ühtlasi aitavad uue vaimsusega seonduvad uskumused mõista paremini teda ennast ja tema elu ning argielus toimimise viise. Mitmed informandid on rääkinud kristallide olulisusest igapäevaste tegevuste toetamisel.

Et jah, tegelikult tavaliselt ma kannan mingit maandavat kivi. Ja kuna mul töö on nagu vaimne, siis ma [kannan], et ma saaksin maiste asjadega paremini hakkama, suudaksin olla ka igapäevaelus nagu paremini kohal. Siis ma tavaliselt kannan turmaliini näiteks,

musta värvi kivid [üldiselt] on kaitsvad ja maandavad. Et mul on vaja maandust, maandavad kivid on tavaliselt nagu minu kivid. [...] [K]ui mul on väga palju sihukesti argitoimetusi – vaja minna poodi ja hambaarsti juurde lapsega ja kõik niimoodi –, siis ma võtan teadlikult mõne maandava kivi, et ma saaksin kiiresti ja lihtsalt asjad ära tehtud. Seda võib ka programmeerida kividele, et mul kõik asjad lähevad kergelt ja lihtsalt, et mul kõik toimetused nagu sujuvad väga kiiresti ja kergelt. Noh, igasuguseid programme saab peale panna. (Liis, 1976)

Liis töötab kristalliteraapeudina, tema kirjelduses seisneb kristalliteraapia spirituaalse peenenergeetika juhtimises ja tunnetamises ning poolvääriskivide kasutamises vastavalt nende mõjule. Kindlatel poolvääriskividel on vastav mõju, näiteks turmaliini puhul maandus tähendab tema sõnul hetkes kohal olemist, mis aitab ka igapäevased toimetused lihtsalt ära teha. Lisaks räägib Liis kivide programmeerimisest, mis tähendab nende mõju taotluse või palve abil suurendamist ja suunamist. Näites tuleb esile situatsioonipõhine kivide kasutamine, mis on otseselt seotud tavaliste argiste toimetustega, seejuures on kindlad kivid, mida Liis vastavalt situatsioonile kasutab. Poolvääriskivide kandmine vastavalt eluliste väljakutsetele on üldiselt teadlik ja enese jaoks põhjendatud praktika. Tavaliste argitoimetuste kõrval mainib Liis ka suuremaid katsumusi, näiteks tähtsamad kohtumised inimestega, kellega pole tal lihtne ühist keelt leida.

Näiteks, kui pean kohtuma inimesega, kellega mul on väga raske ühist keelt leida, siis ma panengi, teades seda, endale näiteks roosa kvartsi kaela, et ma hoiaksin oma südame avatud, et ma suudaksin teda [võtta] sellisena, nagu on. Et suudaksin heita kõik eelarvamused kõrvale ja näha temas parimat. Siis ma saan ära kasutada [kivi omadust]. See aitab mul hoida südant avatuna. (Liis, 1976)

Selleski näites kasutab Liis kindlat poolvääriskivi vastavalt situatsioonile, milles kivi omadus teda lähtuvalt olukorrast toetab. Kristalli kasutamine elulises olukorras ja selle põhjendamine on spetsiifiline, kuna roosa kvartsi mõju, millele Liis enda kirjelduses viitab, pole otseselt seotud eluliste probleemsete situatsioonide lahendamisega. Pigem on selle kivi kasutamine seotud tema enda jaoks kõige õigema olukorra lahendamise viisiga, milleks on teise inimese aktsepteerimine, Liisi sõnul peab teise inimese aktsepteerimiseks enda südant avatuna hoidma. Lisaks avaldub selles interpetatsioonil kivi kasutamisest individuaalne loovus (vrd Primiano 1995: 43). Seega pole poolvääriskivide kasutamine

funktsionalistlik, need otseselt ei lahenda elulisi probleeme, vaid aitavad inimesel enda võimekust toetada ja täiustada (vrd Miller 2010: 59).

Jah, selle kivi puhul on küll niimoodi, et sageli ma ei pane seda ja siis vahepeal panen. Aga nagu ma ei oskagi öelda, et kas see peaks siis olema siuke, et ma tean, et ma pean minema kuhugi väga sihukesse kohta. Ma ei tea, see on lihtsalt tunde järgi, et ma panen selle. Mõnikord ma panen ka kõik, aga seda juhtub harvemini. [...] Siis on küll sageli midagi väga ärevat, et kas ma tean, et ma pean midagi esitlema või avalikkuse ees midagi seletama. See on sihuke [kivi]. See annab nagu rohkem tasakaalu ja mingis mõttes ka nagu võimu, et olla nagu maandatult seal, et seista ja rääkida ja olla enesekindlam, siis on mul kõik küljes. [...] Jah, siis [lõputöö kaitsmisel] ma kandsin küll jah. (Miina, 1991)

Minu informantide seas ongi esile tulnud üldine arusaam, et kivi aitab toime tulla keeruliste olukordadega elus inimese enda omaduste või oskuste toetamise kaudu. Samal põhimõttel aitab kristall toetada ka tavaliste argitoimetustega tegelemist. Minu jaoks on poolvääriskivide kasutusviisid enese toetamiseks argielus ja nende põhjendused aidanud mõista ka informante ja nende toimimist isiklikus elus.

Kivide kandmine on argieluga seotud ka seetõttu, et neid kantakse igapäevaselt ja iga kivi on tähenduslik vastavalt elulisele situatsioonile. Poolvääriskivide kandmine on Anni jaoks igapäevane praktika, mis ei piirdu ainult ühe kivi omamise ja kandmisega. Kuna ta töötab esoteerikapoes, on kristallid tema jaoks nii töö kui ka hobi, nagu ta intervjuus seda kommenteeris.

Mul ei olegi sellist, mida ma kõige rohkem kannan. Ma arvan, et turmaliin on mul vist selline, mis mul on aegade algusest. See lihtsalt on see, mis mul olema peab. Ma muidugi tunnen, et turmaliin on nagu kaitse, et seda ma sisuliselt ei võta vist kunagi ära. No vahest ta ikkagi puhkab mul, aga üldjuhul jah ma tunnen, et turmaliin on see, mis on minuga alati kaasas kogu aeg. [...] Täpselt sedasama [käevõru olen kandnud] jah. Mul on selles mõttes ka üksikuid kive lihtsalt, mis mul on kuskil kas reisikottides või autos. Tegelikult ma ei ütleks, et ma temaga (Turmaliiniga.) kõige suuremat sidet tunnen, aga ta on nagu see, mille osas ma tunnen, et ma nagu tahan teda kanda kogu aeg kaasas endaga. Iga elu hetk on teised [kivid] lihtsalt erinevad. Ühel elu hetkel on ühed kivid, mis tõmbavad, teisel elu hetkel on teised. [...] [S]õltub eluperioodist, mis parasjagu on. Kui on näiteks periood, kus tahaks võib-olla sellist elujõudu või energiat juurde, siis on ühed kivid. Võib-olla teine teema on selline, kus peab mingite suhetega tegelema enda elus, siis on [teised kivid]. See

ongi nagu vastavalt sellele, et mis osa ma enda elus nagu toetada tahan, seda kivi ma kannan endaga kaasas. (Anni, 1987)

Turmaliini kaitsekivina on kirjeldanud ka teised informandid ja sellisele omadusele viitavad ka esoteerilis-vaimsed raamatud poolvääriskividest (nt Permutt 2016: 67), seega on turmaliini kaitsev mõju jagatud arusaam poolvääriskivide kasutamises uues vaimses. Kuid kaitsvat omadust kirjeldatakse samas üsna paljude kivide puhul, selles osas nõustun Albanese'i (2008: 499) iseloomustusega poolvääriskivide kandmisest. Enese kaitsmine ebameeldiva eest on universaalselt ja eluliselt oluline tähendus, seega saab turmaliini kandmist mõtestada kaitsemaagiana. Reet Hiimäe (2016: 22–23) on enda doktoritöös käsitlenud usundilise folkloori kaitsemaagilist rolli, mille kohta ta kasutab mõistet usundilised kaitsemehhanismid, mida ta defineerib kui „usundilisel kujutelmadel põhinevad viise, mida kasutatakse ohtude, eluraskuste ja kriisisituatsioonide mõtestamiseks ja enda kaitsmiseks nende kahjustavate mõjude eest“. Hiimäe käsitluses avalduvad usundilised kaitsemehhanismid ka esemetena (nt amuletid ja ikoonid). Poolvääriskivide kasutamine kaitsemaagilisel eesmärgil on aktiivne (st eesmärgiga mõjutada üleloomulikku endale soovitud suunas) kaitsemaagia vorm, milles kasutajad otseselt rakendavad enda usundilisi teadmisi või viivad läbi rituaale, minu töö kontekstis kannavad näiteks kaitsvat turmaliini. (vrd *ibid.*). Kaitsekivi kandmise puhul on kõnekas selle kandmise püsivus ja pikaajalisus, Anni on sama turmaliinist käevõru kandnud igapäevaselt umbes kaks aastat. Teiste kivide kasutamine varieerub vastavalt eri perioodidele, eluraskustele ja isiklikele soovidele elus, et ennast toetada. Iga poolvääriskivi kasutamine on isiklikus plaanis põhjendatud vastavalt argielulisele ja isiklikule kontekstile.

Poolvääriskivide kasutamine ja nende tähendused enda toetamiseks pole piiratud kindlate teemadega elus, nende kandmise praktika on seotud nii inimese argielu kui ka seeläbi inimese enda minaga. Kivide kandmine on argiusundiline praktika, mille tähendused ja motivatsioonid ilmnevad inimeste isiklikes eludes. Inimesed rakendavad etteantud ja enda kogemusel kinnitust leidnud kivide omadusi enda elus eri viisidel. Kuigi kristallide omadusi on kirjeldatud poolvääriskividest kirjutatud raamatutes, mis on osa uue vaimse esoteerilis-vaimsest kirjandusest, ilmnevad nende tähendused inimeste jaoks argielulises kasutuses seoses erinevate isiklike motivatsioonidega.

3.2. Poolvääriskivide ostmise ja kandmise motivatsioonid

Anni sõnul otsivad kliendid esoteerikapoes poolvääriskive erinevatest probleemidest, motiividest ja märksõnadest lähtuvalt, kuid populaarsemateks märksõnadeks on küllus, jõukus, armastus, kaitse ja energia (ehk elujõud). Mõned kliendid otsivad kividest abi ka füüsilistele probleemidele või haigustele. Poolvääriskivide kandmine on minu informantide seas seotud samuti erinevat probleemide, eesmärkide ja soovidega, et ennast elus kristallide abil toetada või midagi enda ellu tuua. Küsisin informantidelt tihti, miks nad on ühe või teise poolvääriskivi ostnud ning miks nad neid kannavad või on kandnud. Käesolevas alapeatükis käsitlen seda, kuidas põhjendati poolvääriskivide ostmist ja kandmist. Lynchi (2007: 169) sõnul on poolvääriskivide kasutamise eesmärgiks saada terapeutilist abi ning paremini kontrollida enda elu. Ma leian, et see väide vajaks lahtimõtestamist ja näitlikustamist empiirilika valguses. Käesolev alapeatükk pakub pigem etnograafilist ülevaadet kivide ostmise ja kasutamise motivatsioonidest.

Poolvääriskividest kirjutatud esoteerilis-vaimses kirjanduses on iga kivimi kohta esitatud tavaliselt lühikirjeldus selle mõjust inimesele, igale kivimile omistatakse enamasti mitmeid toetavaid ja tervendavaid omadusi. Nende mõju inimesele on kirjelduste põhjal nii psühholoogiline, füüsiline kui ka eluline, ühtlasi aitavad kivid haiguste vastu ja toovad inimese ellu soovitud muutusi. Selliste kirjelduste, omaduste ja märksõnade järgi saab iga inimene leida enda probleemile või soovile vastava kivimi. Minu informandid on teadlikud, mis mõjuga kive nad kannavad, kuid enda sõnul nad ei pööra erilist tähelepanu raamatutes ette antud märksõnadele, kive ostes nad tavaliselt ei lähtu ette antud omadustest, kuid vaatavad hiljem tähendused ja omadused järele. Loetud tähendusi peetakse õigeteks siis, kui need lähevad kokku nende motivatsioonidega, miks konkreetsed kivid osteti. Teadmine kivide mõjust on pigem vernakulaarne, see lähtub isiklikest arusaamadest, kogemustest ja interpretatsioonidest. Kuigi minu informandid on alati teadlikud enda poolvääriskivide omadustest, ei ole kivimite nimetused alati teada, mõne kivi puhul on see ununenud. Seega, kivi toime on ilmselt olulisem kivimi määratlusest nimetuse alusel, teisisõnu on teadmise puhul kivist kõige olulisem see, mida see kivi teeb ehk kuidas see toetab inimest. Poolvääriskivide tähendus ning nende kasutamise loogika ja

koherentsus seisneb praktikas ja praktika efektiivsuses (vrd McGuire 2008: 15). Minu informandid on rääkinud pikemalt, miks nad on otsinud, ostnud ja kandnud poolvääriskive. Neid põhjuseid ja narratiive saab üldistavalt jagada kolme kategooriasse – probleemidele lahenduse otsimine, enese toetamine elus, muutuse toomine enda ellu.

3.2.1. Probleemide lahendamine

Esiteks käsitlen motivatsioone, mis on seotud isiklike probleemide lahendamisega. Altnume (2013: 29) sõnul inimesed jõuavadki uue vaimsusega seotud praktikateni ja uskumusteni oma muredele lahenduse otsimise kaudu. Suurem osa probleemidest minu empiirika põhjal on emotsionaalsed ja psühholoogilised, näiteks suur mure või isegi depressioon. Kuid nende puhul on kivide kasutamine inimeseti erinev, sest kristallide omadusi rakendatakse eri moel vastavalt enda isiklikule elule ja enda minale, sellest tulenevalt on kivide kasutamine eri juhtudel vernakulaarne ja selles väljendub individuaalne loovus (vrd Primiano 1995: 43–44). Maari (s 1991) peab end üsna emotsionaalseks inimeseks, kes võib kergesti endast välja minna. Seetõttu ostis ta poolvääriskivi, et oma emotsioonide vaheldumise ja muredega tegeleda.

Ma olin täpselt sellises keerulises olukorras emotsionaalselt ja siis ma sattusin esoteerikapoodi. Siis see kivi tõmbas mind, see oli kõige ilusam kivi seal poes. [...] [K]ui mul on mingid halvad tunded, kui ma vaatan seda kivi, siis ma saan nagu rohkem keskenduda oma probleemile. Kuna ma selle kallal vaeva näen, siis see mure hakkab nagu lahustuma. Ma saan selle nagu läbi mõelda ja siis selle nagu maha taandada kuidagi. Tihtipeale ma tunnen, et inimestel on nagu mingid emotsioonid, millega nad ei tegele. Nad ei viitsi vaadata, kustkohast see tuleb, siis nad lihtsalt paugutavad seda oma ellu igale poole laiali. Ja ma ei tahaks olla see inimene. (Naerab.) Ma tahaks teada, et kust mul need äkilised vihased emotsioonid tulevad. See on nagu selline psühholoogiline tööriist see kivi. [...] Kusjuures [seda kasutades] tunne küll kõhus jah läheb kergemaks. [...] Ma kasutan neid nagu meditatsiooni objektidena, mida katsuda või vaadata, kui mul on mingi emotsionaalne hädaolukord, siis ma panen need kaela. [K]ui on veidi veidram olla, tahaks nagu emotsionaalselt rahulikum kuidagi olla, siis [need] mõjuvad rahustavalt. (Maari, 1991)

Üldiselt kasutab Maari poolvääriskivi meditatsiooniobjektina, mille abil enda muresid ja emotsioone analüüsida, et neid sel viisil lahendada. Kirjelduses ilmneb tema jaoks õige viis emotsioonide ja ärritusega toime tulemisel, mille puhul kivi toime on rahustav, ühtlasi avaldub kivi roll eneseanalüüsis ka kohalolu kaudu visuaalses ning sensoorses ehk fenomenoloogilises aspektis. Maari mõtleb enda emotsionaalsetele muredele ja probleemidele ning lahendab neid kivi kaudu või kivi abil. Poolvääriskivide kandmise praktika seisukohalt on kõnekas, et „emotsionaalse hädaolukorra“ puhul kannab ta kivi kaelas. Emotsionaalsete ja psühholoogiliste probleemidega tegelemisel on poolvääriskive kandnud ka teised informandid. Merlin (s 1990) on pikalt depressiooniga võidelnud, viimase paari aasta jooksul on ta aastas korra antidepressantide ravikuuri läbinud. Alates suvest on ta kandnud päiksekivi, et endas positiivsust toetada.

Ja lihtsalt sel hetkel mul oli nagu keeruline aeg, siis ma mõtlesin, et äkki see toetab mind natukene rohkem, kui see tehislik kivi. [...] Ma tundsin, et võiks olla, kui [eelmisel] kett katki läks, võiks olla selline päiksekivi, et kannakski teda nagu kaasas. Muidu on kogu aeg nagu kaelas, aga kui mingi raske hetk on, siis mõnikord ma võtan sellest kinni. Mõtlen ja ma soovin, et ta toetaks mind. (Merlin, 1990)

Looduslikke kivimeid väärtustatakse rohkem, kuna neil on usutavasti suurem mõju kui tehislikel kividel, mis on vastava kivimi purust kokku pressitud ja vormitud kivid. Merlini jaoks on oluline kivi kogu aeg kaelas kanda, et raskemal hetkel kivi käes hoida ning soovida või paluda, et see teda toetaks. Sarnane tendents esines ka mitmete teiste informantide puhul, et füüsilise kontakti kaudu otsitakse raskemal momendil kivit suuremat toetust, ühtlasi loob selline käitumine tugevama emotsionaalse sideme kiviga.

Mõned minu informantidest otsisid kivide abil lahendust ka füüsilistele probleemidele. Näiteks Anni kasutab fluoriiti enda ravimiseks viirushaigustest.

Jah, siis on mul fluoriit näiteks kindel asi. Fluoriit ongi hästi hea kaitsekivi selliste grippide ja viiruste vastu, kui inimene on hästi vastuvõtlik nendele. Aga samas, kui inimene on juba haigeks jäänud, siis ta annab kehale sellist immuunsust. Ta on üldse siuke filtreeriv, et ta igat sorti negatiivset energiat viib kehast välja. [...] Et üldjuhul, kui ma haige olen, siis ma ei ole juba, ma ei tea, kaks aastat võtnud mingisuguseid tablette. Ma mõtlen just selliseid paratsetamoole ja mingeid selliseid asju, ma ei ole neid juba päris hea mitu aastat võtnud. See fluoriit ongi mul selles mõttes gripitee eest. Ma olen oma keha harjutanud, et mu keha ise võitleb, kui mingisugune terviseprobleem näiteks tuleb. Alati,

kui mul midagi on, siis ma teadvustan endale, et kõik asjad tulevad lõpuks ikkagi nagu mu enda mõtetest. [...] [K]õik asjad lõpuks ikkagi saavad alguse meie peast ja iga selline emotsioon on seotud mingisuguse kehapiirkonnaga. Tavaliselt, kui mul midagi on, siis ma alati uurin selle välja. Noh, minul on siuke raamat "Tervenda end ise"¹² näiteks ja ma vaatangi [sealt]. [...] (Näitab raamatut.) Siin on haiguste järgi välja toodud [emotsioonid ja kehapiirkonnad]. (Anni, 1987)

Uues vaimsuses on palju alternatiive tavameditsiinile, poolvääriskivide kasutamine on üks nendest. Anni seostab haiguste põhjuseid mõtete ja emotsioonidega, mis on seotud kindlate kehapiirkondadega. Ta mõtestab haigestumist ja paranemist uues vaimse levinud tõlgenduse kaudu, milles haigus on seotud emotsioonidega ja inimese esoteerilises holistikus kehakäsitluses peenkehaga (ingl k *subtle body*) (vrd Altnurme ja Lyra 2004; vrd Koppel 2013, 2015). Poolvääriskivide tervendav toime inimese füüsilisele põhineb käsitlusel, et iga kivim vastab kindlale emotsioonile ja tšakrale ning seeläbi kindlale kehapiirkonnale (vt ptk 3.4.).

Poolvääriskivide kasutamine enda probleemide lahendamisel on spetsiifiline, kuna kivid otseselt ei lahenda probleeme, vaid toetavad inimest ennast selleks vajalikul moel. Nii füüsiliste kui ka emotsionaalsete probleemide puhul mõtestatakse kivide tervendavat toimet holistilises peenkeha käsitluses.

3.2.2. Enese toetamine

Kõige levinum põhjus poolvääriskivide ostmiseks ja kandmiseks minu informantide seas on enese toetamine elus ning enese omaduste toetamine. Ühtlasi on see kõige individuaalsem ja variatiivsem teemadering, kuna seostub otseselt inimese eluga, isiksusega, eesmärkide ning ka probleemidega (vrd ptk 3.2.1.). Mõned aspektid, mida minu informandid enda juures poolvääriskivide kandmise abil toetada soovisid, on järgnevad: mõtetes kinni olemisest vabanemine, rahulikkus, tasakaalukus, kohal olemine ehk hetkes elamine, loomingulisus, eneseväljendus, suhtlus teiste inimestega, teadlikkus, positiivsus, keskendumisvõime, naiselikkus.

---

¹² Hay, Louise L. 2015 [2011]. *Tervenda end ise*. Tallinn: Pilgrim. Raamatu tagakaanel on autorit tutvustavas lõigus kirjas, et Louise L. Hay on metafüüsika lektor, õpetaja ja paljude bestsellerite autor.

Siin [käel] on ametüst, ametüst on selline sisemine rahu ja tasakaal. See on sidrun krüsopraas, see on nagu siuke looming, inspiratsioon. Turmaliin – see on siuke kaitse ja maandus. Ja siin on hästi palju sellist armastus, naiselikkust, energiat, no need on sellised segu käevõrud, kus on mitu erinevat kivi koos. (Anni, 1987)

Annil oli intervjuu tegemise ajal käe ümber seitse erinevat käevõru [vt Lisa 2], mis kõik toetasid erinevaid omadusi. Turmaliini on ta kandnud umbes kaks aastat püsivalt, teisi vahetab vastavalt eluperioodile ja vahel ka igapäevaselt enda sisetundest lähtuvalt. Kuigi inimesed võivad samal ajal erinevaid kive kanda, on iga kristalli kandmine põhjendatud isiklikus plaanis.

Need asjad, miks [ma kannan], on need omadused, need kohad ja need hädad, milleks ma olen pannud kivid töötama – need on samad, mis mul endal on parasjagu vajaka. (Anna, 1988)

Teisisõnu, just selle toetamiseks kasutatakse poolväärisrive, millest parajasti tuntakse puudust. Kuid kivide kandmise mõju ei ole alati otseselt mõistetav, enese omadused, probleemid ning lahendused probleemidele on isiklikul tasandil omavahel seotud teinekord üsna keerulisel moel. Näiteks Eva (s 1988) kannab kaelas roosast kvartsist karukese kujuga kivi, mida talle üks tuttav ravitseja sügisel soovitas [vt Lisa 3]. Lapsepõlvest kuni teismeeani on ta kandnud erinevaid poolväärisrive ema eeskujul ja soovitusel, kuid loobus nende kasutamisest ja kaotas enda sõnul usu kividesse, kui need ei andnud soovitud tulemust – hoolimata poolväärisrivide kandmisest pidi ta hakkama prille kandma. Kivid ei toimunud vastavalt ootusele (vrd McGuire 2008: 15). Seoses emotsionaalse ja loomingulise madalseisu perioodiga enda elus, hakkas ta 2016. aasta sügisel taas poolväärisrive kandma. Kivi seostub tema jaoks loomingulisuse toetamisega, isikliku kaistelooma kujutelmaga, samas kirjeldas Eva ka kiviga seotud vaimset harjutust.

[K]ui sa oled kunstnik, siis see loomeprotsessini jõudmine ei ole [lihtne]. No ühesõnaga, ta peaks [toetama] inspiratsiooni või sellist julgust olla sina ise, seda nagu toetama. See karu, nagu ütlesin, on kaitseloom, aga mul temaga on ka see harjutus. Ma harjutan seda peast südamesse liikumist, et mitte liiga palju mõelda, vaid olla nagu kohal olukorras, siis tema aitab mind sellega. Ma ei tea, see kõik kõlab, nagu ma oleks hull vist. See liikumine üles-alla (Näitab käega peast südamesse.) ja ma jään kuskile siia kinni (Näitab kurgule.), siis tekib nagu klomp, mingi paanika või hirm. Siis ma panen ta siia (Asetab karukese kurgule.) ja ta nagu [tõmbab selle ära], siis ma tunnen, kuidas ta tõmbab selle mulli

minust nagu välja. [...] Nagu kõris tekib mingi klomp, siis ma ei saa, siis ongi peas mingi „bla-bla-bla-bla“, kuigi südames võiks olla lihtsalt kohal ja rahulik. (Eva, 1988)

Eva jaoks on poolvääriskivi mitmete uskumuste tõttu tähenduslik ja seotud selge arusaamaga sellest, miks ta vahel on oma mõtetes kinni ja kuidas sellest vabaneda. Peast südamesse liikumine ja kõri piirkonnale osutamine on seotud holistilise peenkeha käsitlemisega tšakratest ja peenenergia liikumisest kehas, Eva kirjeldab peenenergeetilist blokeeringut kõritšakras. Kohal olemine, mis tähendab hetkes elamist, teadlikkust ja rahulikkust, on seotud südametšakraga. Eva näites on kõnekas see, kui detailselt ta kirjeldab kiviga seotud harjutust, enda probleemi põhjust ja selle lahendamist kivi toetusel. Poolvääriskivi kasutamine enese toetamiseks on paljudel juhtudel lisaks isiklikele motiividele ka variatiivne selle poolest, kuidas kasutamist ja kivi mõju kirjeldatakse. Selles väljenduvad individuaalne loovus ja selged arusaamad enda kogemuste ja uskumuste tõlgendamisel ning enda probleemidega tegelemisel (vrd Primiano 1995: 43). Kristiine, nagu mitmed teised informandid, on poolvääriskivi abil endas toetanud kindlat omadust.

No näiteks sellele tiigrisilmale lisaks on minu jaoks oluline olnud siuke helesinine jaad, mis on nagu seotud kurgutšakraga ja selline kogu see seotud maailm, et see aitab nagu eneseväljendusele kaasa, noh nii palju, kui ma lugenud olen. Ja ma olen küll tundnud. Kas see on jällegi selline mõtteline, aga see väidetavalt võimendub näiteks täiskuu ajal ja siis ma olen küll kaasa võtnud selle, ükskõik kuhu siis, olen seda endaga lihtsalt kogu aeg kaasas kandnud. Ja see lihtsalt nagu aitab sul vähemalt meeles pidada seda aspekti, et see on asi, millele sa pead rohkem tähelepanu pöörama, kui niimoodi väga ratsionaalselt võtta näiteks. Aga teiseks, seal vist ikkagi on midagi enam ka. (Kristiine, 1991)

Kristiine on jaadi kandmisega toetanud julgust ennast rohkem väljendada, mis on peenenergeetilises käsitluses seotud kurgutšakraga (vt ptk 3.4.). Ta seostab poolvääriskivi toimet ratsionaalselt ka kivi kui mäluemega, mis aitab tal meeles hoida, et ta peaks olema eneseväljenduses julgem.

Albanese'i (2008: 499) sõnul on poolvääriskivide ripatsina kandmise praktika eesmärgiks kaitsta inimest ning suurendada tema (spirituaalset) väge. Sellist järeltust ei saa ma enda töö kontekstis teha, sest intervjueeritavate motivatsioonides kivide kandmiseks avaldub läbiva motiivina kivide toetus inimesele. Kuid enese toetamine poolvääriskivide kandmise kaudu pole eelnevate empiiriliste näidete põhjal alati üheselt mõistetav. Kivide tähenduslikkuse keskmes on nende võime inimesele mõjuda konkreetsel viisil – toetada

inimeses omadusi, millest tuntakse parajasti puudust. Seeläbi täiendavad kivid inimese võimekust esemestamise protsessis (vrd Miller 2010: 59; 1987: 30). Otsesemal või kaudsemal moel on see seotud enda probleemidega lahendamisega, katsumustega hakkama saamisega ning muutuste toomisega enda ellu.

3.2.3. Muutuste ellu toimine

Poolvääriskivide kandmise üht tüüpi motivatsiooniks on soovitud muutuste või millegi uue toomine enda ellu. Nagu eespool mainitud, on Anni sõnul populaarsemad teemad või märksõnad esoteerikapoe klientide seas küllus, jõukus, armastus, mida nad soovivad enda ellu poolvääriskivide abil juurde tuua. Millegi enda ellu toomine on tihti seotud enese toetamisega selles aspektis, kuid seda tõlgendatakse isiklikes arusaamades enda eluga seonduvalt erinevalt.

Samamoodi on tsitriiniga, mis on küllusekivi. See on mind õpetanud, ta pole mind päevapealt miljonäriks teinud, aga ta on õpetanud just nagu seda, mis on need külluse ja jõukuse põhitõed, et üldse see saaks sulle ellu ligi tulla. Et nad nagu saadavad mingisuguseid sõnumeid või õpetusi, millest sa pead ise kinni võtma, mina arvan. [...] Et see ongi, et kivi töötabki, kui ta on inimese lähedal. Kui kivi lihtsalt kodus on, siis ta töötabki selle koduse energeetikaga. See on nagu sama efekt, et lähete välja, teil on kampsun toas, siis väljas olles see kampsun sooja ei tee, ta on kodus. Et see kivi, kui seda omadust tahta nagu personaalselt iseendale tollel hetkel, siis see kivi peakski kaasas olema. (Anni, 1987)

Anni sõnul õpetab kivi, kuidas küllust ja jõukust enda ellu ligi tõmmata. Kivi ise lihtsalt ei too jõukust ellu, vaid õpetab ja suunab inimest selle saavutamiseks. Poolvääriskivi toime on selles mõttes pigem koosmõju (vt ptk 3.8.2.), milles ka inimesel endal on oma roll. Seejuures on mitmed informandid seda tõlgendanud läbi peenenergeetilise keha käsitluse, näiteks Tiina sõnul toob näiteks kuukivi armastust inimese ellu tema energia toetamise kaudu.

[N]ad on sellised armastuse ellukutsujad, toetavad sind selles, kuukivi on hästi võimas. Kuukivi on isegi selline, et ta toetab naisenergiat hästi võimsal, et isegi need inimesed või need naised, kes kuukivi armastavad, kui neil on tegelikult partner olemas, võib-olla ei

olegi väga hea alatihti seda kuukivi kanda. Ta tegelikult tekitab vastassoost ka teistel, mitte ainult oma partneril, tõmmet või mingeid selleid võib-olla emotsioone või tundeid, on ju. Et ta tõmbab ligi armastust, ta on naisenergiat kandev armastusekristall. (Tiina, 1966)

Kuna uues vaimsuses käsitletakse inimest ja tema omadusi seoses peenenergiatega (vt ptk 3.4.), siis käsitletakse naisenergiat ja meesenergiat eraldi. Intiimseid tundeid mehe ja naise vahel tõlgendatakse selliselt, et naisenergia tõmbab ligi meesenergiat ja vastupidi. Poolvääriskivide kandmise juures on oluline teadlikkus nende mõjust ning nende põhjendatud kasutamine, vastaselt korral võib see kaasa tuua soovimatuid tulemusi. Näiteks Diana rääkis intervjuus, et ta ei taha roosat kvartsi kanda, sest see tõmbaks ligi inimesi, keda ta tegelikult ei taha. Merlin rääkis pika loo, kuidas ta sai Tõnu Arult¹³ ühe väidetavalt võimsa poolvääriskivi, mis suunas teda töökohta vahetama sel viisil, et Merlinil hakkas tööl halvasti minema, mida ta ise tõlgendas kivi negatiivse mõjuna.

Ütleme, et see kivi paneb sinus liikuma mingisugused sellised asjad, mida sa peaks elus muutma. Saad aru? Et kui sa tegelikult ei peaks seda tööd tegema, siis see kivi suurendab neid energiasid niimoodi, et sul hakkabki veel kehvemini minema selleks, et sa selle töö maha jätaksid. (Merlin, 1990)

Aru põhjendas talle hiljem, et Merlin tegeles enda jaoks vale valdkonnaga ja kivi mõjutas töötulemusi selleks, et Merlin vahetaks töökohta. Selline näide, mille puhul vahetatakse kivi mõjul töökohta, oli minu informantide seas ainuke. Kuid lõigus sellest loost väljendub kivide suunav mõju inimeste elus. Kivide kandmine aitab muutustele kaasa ka seetõttu, et nende kaudu mõistetakse olukordi paremini.

Need asjad aitavad nagu muuta, et ma mõistan mingisuguseid asju nagu paremini, kui ma küsin nende [kivide] käest. [...] Mina usun, et mina olen nende asjadega saanud ka nagu just ennast nagu parandada, muuta nagu paremaks inimeseks nende abil. (Rasmus, 1978)

Kristalle otsitakse kõige enam enda toetamiseks mingis isiklikus aspektis või millegi ellu toomiseks, mida tundub olevat vajaka. Tihti alustatakse kristallide kandmist mingi probleemi lahendamiseks enda elus. Ostmise ja kandmise motivatsioonid on üldjuhul samad. Poolvääriskivide kandmise ja ostmise motivatsioonid väljenduvad esemestamise protsessis, milles inimesed toetavad ja täiustavad ennast ning enda elu poolvääriskivide

---

¹³ Tõnu Aru on tuntud tervendaja ja reiki õpetaja, kes juhib vaimset keskust Sisemise Rahu Templit Tartus, kus pakutakse erinevaid tervendusseansse ja kursuseid. Veebis: <http://www.sisemiserahutempel.eu/>; <http://helisevsonum.ee/lektorid/tonu-aru/> (viimati vaadatud 10.04.2017)

abil (vrd Miller 2010: 59). Esemestamise protsessis ning poolvääriskivide kandmisel inimene areneb või muutub (vrd Miller 1987: 27, 30, 81). Nii enda probleemidega tegelemisel, enese toetamisel kui ka muutuste toomisel enda ellu on eesmärgiks ennast ja enda elu toetada, täiustada ja muuta. Kivide kandmise eesmärk on isiklikul ja elulisel tasandil pragmaatiline.

Poolvääriskivide kandmise ja mõju kirjeldamisel on mõned informandid kohati välja pakkunud ka ratsionaalseid ning mõnikord esoteerika suhtes skeptilisi seletusi. Informandid on selliste seletuste juures tihti distantseerinud ennast uue vaimsure uskumustest või väljendanud kerget irooniat, nagu Eva sõnas ühes näites: „Ma ei tea, see kõik kõlab, nagu ma oleks hull vist.“ See ei kahanda poolvääriskivide kandmise praktika tähenduslikkust nende jaoks, pigem on küsimus selles, kas ja kuidas sellest rääkida. Argiusundi praktika ei peagi inimese jaoks olema intellektuaalselt koherentne, kõige olulisem on praktilisus – praktika on tähenduslik indiviidi argielu kontekstis ja see peab inimese jaoks toimima ehk vastama eesmärkidele (McGuire 2008: 15). Kõige olulisem inimese enda jaoks pole kivide kandmise detailne mõtestamine, vaid kivide toime, mille kirjeldamine on rohkem või vähem üksikasjalik, kuid selles väljendub individuaalne tõlgendus (vrd Primiano 1995: 43–44) ja otsene seos inimese eluga. Muidugi esineb erinevate inimeste tõlgendustes ja motiivides sarnasusi, samuti mingil määral loetakse esoteerilis-vaimset kirjandust poolvääriskividest ja Eva näite puhul saadakse soovitusi ja õpetusi teistelt inimestelt, kuid iga inimese puhul on kivide kandmise praktika tähenduslik just tema enda isiklikus perspektiivis ja (argi)elus. Kivide biograafia on seotud inimese biograafiaga (vt Hoskins 2006: 78; vt Tilley 2006: 63). Miks inimesed poolvääriskive ostavad, kannavad ning kandmise lõpetavad, on otseselt seotud nende enda isikuga ja isikliku eluga.

3.3. Poolvääriskivide kandmine kui tähendusloome protsess

Käesolevas alapeatükis käsitlen kristallide kandmist kui protsessi, milles poolvääriskivi ja selle kandmise tähendused tekivad, kinnistuvad, tugevnevad ning mõnel juhul ka kaovad. Tähendusi kasutuspraktikas ei saa otseselt taandada ei subjektile ega objektile (Miller

1987: 33). Poolvääriskivide etteantud tähendused esoteerikapoes või poolvääriskividest kirjutatud esoteerilis-vaimsetes raamatutes ei ole alati samased tähendustega, mis ilmnevad kasutuspraktikates.

Kristalle kantakse taskus, ripatsina kaelas, käekeena või poolvääriskividest ehetena. Minu informantide seas on levinud kõige rohkem poolvääriskivi kandmine ripatsina kaelas või kividest tehtud käekeena. Kaks informanti eelistasid kanda poolvääriskividest tehtud ehteid. Näiteks Kristeli (s 1982) jaoks on ehted olulised ja ta kannab palju ehteid, suur osa tema ehtest on poolvääriskividega.

[N]eed on käsitsi valmistatud, need kristallid on siia kõik käsitsi kinnitatud ja minu jaoks on tähtis, et ehe oleks käsitsi tehtud. Ma nagu siukest masstoodangut ei armasta väga. [...] Ma arvan, et see esteetiline pool on hästi oluline kivide juures. (Kristel, 1982)

Ta hindab ehte esteetilisust, kuid peab nende juures olulisemaks ikkagi poolvääriskivi, mis teda emotsionaalselt mõjutab. Olen mitmelt intervjueeritavalt küsinud, kas poolvääriskivi ehetena kandes on selle mõju inimesele teistsugune. Keegi ei ole väitnud, et mõju erineks lihtsalt kivide kandmisest, kivi või ehte valimine sõltub pigem kandja eelistusest. Küll aga on mitmed informandid öelnud, et kristalle tuleks kanda keha lähedal ja kõige parem, kui neid kanda keha juures või vastas. Fenomenoloogilises perspektiivis ilmneb ese inimesele tähenduslikuna kehalise kokkupuute ja kaasatuse kaudu (Olsen 2010: 68).

Poolvääriskivide kandmisest ja nende valimisest rääkides rõhutasid informandid ka nende esteetilist poolt – värvi, mustrit, kuju ja üldist visuaalset ilu. Inimeste jaoks ei sõltu poolvääriskivide isiklik tähenduslikkus või mõju sellest, millises vormis ja kuidas seda kantakse. Ühtviisi esteetiliselt ilusad, tähenduslikud ja väärtustatud on nii hinnalised hõbeehted poolvääriskividega kui lihtsalt lihvitud või lihvimata kivimi tükid. Kivi välimus on oluline ja sümboolse tähendusega, kui see on seotud isikliku tõlgendusega. Näiteks kivi omapärane välimus või defekt, mida seostatakse mingil moel endaga elu ja isiksusega, võib olla sama tähenduslik kui kivimiga seotud omadus inimest mõjutada, see ilmneb selgelt „minu kivi“ käsitluses (vt ptk 3.6.). Sellisel juhul on poolvääriskivi ka mäluendast, mis pole seotud sotsiaalsete sidemetega (vt King 2010: 8), pigem aitab kivi säilitada või meeles hoida ettekujutust enda minast ja enda tugevustest ning ühtlasi juhtida tähelepanu enda nõrkustele, millega tuleb tegeleda.

Tähendusloome on seotud paljuski ajalisusega. Poolvääriskivide kandmise praktika varieerub kandmisviisi ning kandmise vältuse ja sageduse põhjal. Erinevates kandmisviisides ja kandmise sageduses väljendub kasutuspraktika tähendusloome ja kivide tähendused eri viisidel. Konkreetsete kivide kandmise sagedus ja vältus varieerub vastavalt vajadusele, tavaliselt kantakse iga päev või lühema perioodi jooksul erinevaid kive. Mõnda poolvääriskivi kantakse vastavalt eluperioodile pikema aja jooksul ja igapäevaselt, millest areneb suurem emotsionaalne ning tähenduslik side inimese ja kivi vahel. Sellistest kividest, mida informandid on nimetanud „minu kivideks“ (vt ptk 3.6.), ühtlasi kirjeldatakse selliseid kive kui osa endast (vt ptk 3.8.5.).

Kristel (s 1982) kannab pea iga päev erinevaid kive ehte kujul, mida ta hommikuti valib selle järgi, mida ta päeva jooksul teeb ja millist toetust ta vajab.

Ikka ma mõtlen, muidugi ma mõtlen, kui ma nagu olen selles [valimise] protsessis. Mõni päev ma konkreetselt tean, mida ma tahan, millist ehet ma tahan kanda. Aga kui mul see päev ei ole, kui ma lähengi sinna oma karbi ja riiuli juurde, siis ma nagu tunnetan, et mida ma tahan. Eks ma siis ikka mõtlen selle päeva peale, et kuhu ma lähen, kellega ma kohtun, mida ma teen ja mida ma tahaksin kogeda sellel päeval. Ja siis ma mõtlen, et missugune kivi võiks mind toetada nagu selle kogemuseni jõudmisel. (Kristel, 1982)

Kristel lisas, et mõnikord ta võtab linna tulles teisi ehteid varuks kaasa, sest ettearvamatud muutused ja kohtumised päevaplaanis nõuavad võib-olla teistsuguseid ehteid. Poolvääriskivide valimine on ka teiste informantide sõnul seotud igapäevaste tegevustega, milles kristallid neid enda sõnul toetavad (vt ptk 3.1. ja 3.2.).

Mõnda poolvääriskivi kasutatakse ka pikema perioodi jooksul, mis on tavaliselt seotud mõne elulise probleemi lahendamise või püsivalt vajaliku mõjuga. Kandmise puhul peetakse oluliseks selle praktika püsivust.

Selle kiviga on mul huvitaval kombel niimoodi, et ma kannan seda, aga vahepeal ma mõtlen, et ei tea, miks seda kannan, aga ju siis on nagu vaja. Noh, kividel on nagu see ka, et mõned kivid on nagu kiirema mõjuga ja mõned kivid aeglasema mõjuga. No nagu näiteks tabletiga, mõne tabletiga on niimoodi, et võtad selle tableti sisse ja 15 minuti pärast sul on n-õ tervis korras, no näiteks valuvaigistid. Ja teine ravim on, mida sa pead sööma näiteks pool aastat, teed ravikuuri. Kividega on umbes samamoodi, et mõni asi võib sulle anda kiiret abi, aga enamasti kivid ikka toimetavad tunduvalt aeglasemalt kui mingid

tabletid või süstid. (Naerab.) Et nad võtavad aega, sellepärast see kandmine ongi nagu kasulik. (Rasmus, 1978)

Intervjuu hetkel oli tal kaasas üheksa kivi, viite neist kandis ta kaelas ja teisi kas taskus või seljakotis. Tavaliselt vahetab ta kive nädalas vähemalt korra, kuid mõnda kivi kannab pikema aja jooksul. Mõne poolvääriskivi mõju, mis on seotud vaimse enesearenguga, on tema jaoks püsivalt oluline. Teised kivid toetavad teda vastavalt sellele, mida ta soovib enda argielus või lühemal perioodil toetada. Seetõttu kantaksegi mõnda kivi pikema aja vältel, teisi perioodilisemalt.

Kriitilisemaid hetki seostatakse tagantjärele poolvääriskivide mõjuga. Anni tõlgendab erinevaid juhuseid enda elus poolvääriskividega, mis tal on püsivalt kaasas näiteks võtmehoidjana või autos.

No näiteks mul autos on šungiidi püramiid, isegi kaks tükki tegelikult. Alati on niimoodi, et kui ma tunnen, et võib-olla tahaks natuke kiiremini sõita kui tohib, just siis tuleb mingi auto või buss ette. Ja siis läheb natuke aega mööda ja ongi tegelikult mingi kiiruse mõõtmine kuskil. Noh, selles mõttes see on jah nagu kaitse enda rumaluse eest. Näiteks mul oli hiljuti siuke juhtum, et ma läksin pärast tööd ühele üritusele ja mul kukkus turmaliini võtmehoidja [maha], turmaliin on kaitsekivi ja see kukkus mul täpselt pärast tööukse kinni keeramist maha põrandale. Siis ma mõtlesin, et okei, turmaliin on kaitsekivi, et see on mingisugune märk mulle, et ma oleksin ettevaatlik. Noh, see on nagu selliste sõnumite lugemine, see ongi nii, kui kividesse uskuda, siis on lihtsam märgata nende kivide sõnumeid, mida nad siis nagu saadavad. (Anni, 1987)

Anni näite puhul saavad juhustest narratiivid, mis kinnitavad tema usku kivide võimesse teda kaitsta ja temaga teataval moel suhelda. Lisaks ütleb Anni intervjuus, et juhuseid tegelikult ei ole olemas ning kuna ta teab neid omadusi, mida kivid temas toetavad, siis oskab ta tähele panna seoseid elusündmuste ja kivide kandmise vahel. Hiiemäe (2016: 13-14) on samuti täheldanud, et isiklikud kogemused ja ohust pääsemisena tõlgendatud narratiivid kinnitavad uskumusi. Kaasatuna argiellu ja erinevatesse situatsioonidesse, on poolvääriskivid seotud inimese biograafiaga (Hoskins 2006: 78) ja neil võib tõlgenduslikul tasandil olla selles oma roll.

Püsivalt üht kivi kandes tekib minu informantide näitel tugevam emotsionaalne side kiviga. Diana rääkis intervjuus, kuidas tema esimene poolvääriskivi magnetiit on saanud aja jooksul loomulikuks osaks temast endast.

No kui ma selle magnetiidi ostsin, siis alguses ta oli minu jaoks rohkem nagu minu väline. Siis ma algusest peale väga palju nagu hoidsin teda peos. Ja nagu palvetasin selles mõttes, et ta töötaks, sest mul oli väga-väga vaja. Ja siis ta tasapisi saigi [suuremaks osaks minust], ma ei võtnud lihtsalt teda nagu põhimõtteliselt üldse ära. Alguses ta oli minu jaoks nagu siuke võluasi mõnes mõttes, sest ta oli mu esimene. Umbes nii, et ma saan selle poole väliselt pöörduda, kui mul on abi vaja. Nagu läbi selle ma jõuan millenigi, millegi muuni, mis aitab mind. [...] Aga nüüd jah ta on lihtsalt nagu minu osa. Ta on nagu lihtsalt minu, ma ei tea, kaitseloom või element. Ja minu jaoks on hästi oluline, et see on just mu südame ees. See on mul kõige pikema paelaga ja see on mu, ta nagu ripubki mu südame ees. (Diana, 1991)

Diana kirjeldab poolvääriskivi biograafiat (vt Kopytoff 1988: 67–68), milles väljendub tähendusloome protsess. Erinevatest narratiividest, mis on poolvääriskivide kandmisega seotud, väljendub nende tähendus, samas ka ajalisus. Kivid võivad kandmise praktika kaudu saada tähenduslikumaks isegi sedavõrd, et need saavad justkui osaks inimesest, selliseid esemeid nimetatakse biograafilisteks esemeteks (vt Hoskins 1998: 7–8; vt 2006: 78). Teisalt, suhe kiviga võib muutuda ka teistpidises suunas.

Ja siis mingil hetkel ühel hommikul ärkasin üles ja siis oli selline tunne, et see [kaelakee] poob mind. [...] Algul ma teda ei tahtnud teda enam kaelas kanda, sellepärast et mul tekkis see poomise tunne. Selle äravõtmise järel võib-olla oli siis enda enesekindlus tagasi tulnud. Sest no mingil määral ma olin ta endale nagu kaitseks võtnud. [...] Noh, see ongi vist seesama moment, et näiteks pärast jalaluumurdu ühel hetkel tunned, et nüüd ei ole enam karku vaja. (Anna, 1988)

See ei tähenda, et poolvääriskivi otseselt kaotab oma tähenduse ehk võime toetada inimest, vaid inimese jaoks pole seda toetust enam vaja, et see on oma töö ära teinud, nagu mitmed informandid on selle kohta öelnud. Subjekti ja objekti suhe on alati dünaamiline (Miller 1987: 33).

See ei tähenda, et see kivi mulle nagu ei meeldi, see on pigem see, et antud eluhetkel ei olegi mingeid omadusi siis nagu tarvis rohkem. (Anni, 1987)

Kivide kandmine on argiusundiline praktika, milles tähendused on biograafilised, ajalised ja dünaamilised. Poolvääriskivid, mida vahetatakse pea igapäevaselt, toetavad inimesi vastavalt vajadusele igapäevaelus. Kivid, mida kantakse püsivalt, saavad aja jooksul tähenduslikumaks ning biograafiliste esemetena on need osa inimesest, nende püsiva kandmise kaudu täiendatakse ning luuakse ennast esemestamise protsessis (Miller 1987: 29–33; Miller 2010: 59; Miller 1987: 30). Poolvääriskivide kandmise praktikas kui tähendusloomelises (esemestamise) protsessis luuakse nii subjekt kui ka objekt nende omavahelises interaktsioonis. Samas kuulub tähendusloome juurde praktikakeskses perspektiivis ka poolvääriskivide eest hoolitsemine (vrd Hodder 2012: 68–70), mida käsitlen peatükis 3.5. Kuid poolvääriskivide tähenduslikkus seisneb uuest vaimsusest lähtuvalt nende esoteerilises mõtestamises.

3.4. Poolvääriskivide toime esoteeriline tõlgendus

Olen enda informantidelt küsinud, millest tuleb poolvääriskivide toime ja kuidas kivid inimestele mõjuda saavad. Neile küsimustele on mõnel inimesel olnud keeruline vastata, sest selget seletust kõik informantidest ei osanud anda. Kuid kõigi seletuste puhul põhines kivide võime esoteerilistel energeetilistel omadustel. Lisaks küsisin intervjuueeritavatelt, kust pärinevad kristallide esoteerilised omadused, miks on kivil võime inimesele mõjuda. Käesolevas alapeatükis kirjeldan uues vaimsuses levinud peenkeha käsitlusele ja enda informantidele toetudes, mil moel seletatakse poolvääriskivide võimet mõjutada inimesi.

3.4.1. Peenkeha käsitlus

Mitmed informandid on maininud, et teatud poolvääriskivid on seotud kas kindlate kehapiirkondade või tsakratega, millele nende mõju on suunatud. Katre Koppel (nt 2013; 2015) on kasutanud vabastava hingamise Algallika kogukonna hingamispraktikate uurimisel teistele uurijatele (nt Jay Johnson, Goffrey Samuel) toetudes peenkeha (ingl k

subtle body) käsitlust, mis on uues vaimsuses levinud holistlik tõlgendus kehast, milles inimese füüsiline keha on seotud peenenergeetilise kehaga. Hinduistlikest ja budistlikest traditsioonidest tuntud ning teosoofias ja uues vaimsuses levinud tšakrate süsteemi alusel vastab igale organile või kehaosale energeetiline peenmateriaalne (ingl k *energetic subtle matter*) tšakra ja energiakanalid, mille kaudu energia liigub inimese peenkehas (Samuel & Johnston 2013; Koppel 2013: 203, 211–214; 2015: 65–69). Sarnane peenkeha käsitlus ilmneb ka minu informantide puhul, kui nad seostavad poolvääriskivide mõju kehapiirkondadega.

Kui keegi ostab endale kurgutšakra kivi ja ta kannab seda kurgu juures, siis sel ongi mõju intensiivsem. Aga see ei tähenda, et kui inimene võib-olla püksitaskus seda kivi kannab, siis see kivi ei tööta. Lihtsalt siin [kaelas] ta on selles oma piirkonnas. Noh, see on ka jälle minu nagu subjektiivne arvamus, et mida lähemal ta sellele õigele piirkonnale on, seda intensiivsemalt ta töötab. Aga töötab ka siis, kui ta on lihtsalt käes või taskus. [...] Ta peab lihtsalt inimese selles bioväljas olema. [...] [I]ga kivi on tegelikult mingi kindla tšakra jaoks. Mõni kivi on ka selline, mis on mitme tšakra jaoks. No kõik siukesed sinised kivid on kurgu jaoks näiteks, kuna kurgu tšakra on sinine. Siis hästi paljud rohelised kivid on südamele, kuna südametšakra on roheline. Siis on see sakraaltšakra, see on siukene oranžikas-punakas, hästi paljud sellise värviga kivid on just selle piirkonna kivid. [...] [K]ui [mul] ongi mingi kurguvalu või midagi ja ma kannan mingit sellist kurgukivi, siis ma tunnengi, et mul on lihtsam võib-olla väljendada ennast või ma tunnengi, et see piirkond läheb nagu vabamaks või lihtsamaks minu jaoks. (Anni, 1987)

Tšakrate süsteemis on iga tšakra ise värvi ning värvi järgi tunneb ära sellele piirkonnale omase poolvääriskivi (vrd Koppel 2013: 212). Nagu iga tšakra on seotud vastava kehapiirkonnaga, on igale tšakrale vastav kivi mõjusam teatud kehapiirkonnas, kuid mõjumaks inimesele, peab kivi olema inimese peenkeha energiaväljas. Erinevalt eelnevalt kirjeldatud peenkeha n-ö anotoomilisest käsitlusest, on teist laadi peenkeha käsitluses inimesel füüsilist keha läbistav ja selle piiridest väljapoole ulatuvad eeter- ja astraalkehad¹⁴ (Koppel 2013: 211–212; 2015: 68–69). Minu informandid pole nii selgepiirilisel eri peenkeha käsitlusi eristanud, eelmises näites Anni viitas tegelikult mõlemale käsitlusele. Seega pole nende kahe käsitluse kasutamine teineteisele vastanduv, pigem on need mõlemad intervjuueeritavate jaoks asjakohased. Samamoodi ei pea ka mina enda töös

---

¹⁴ Minu informandid kasutasin nende asemel mõisteid „energia“, „energiaväli“, „aura“ või „bioväli“.

vajalikuks otseselt eristada kaht peenkeha käsitlust empiirilise materjali mõtestamisel, kasutan läbivalt mõistet peenkeha. Intervjuudest ilmnes kohati selgelt, millise peenkeha mudeliga nende kirjeldus kattub.

Nende tšakrakolmiku [kivide] puhul oli täpselt see. Muidugi, eks ma olen nagu pea kaudu ka mõelnud, et a la see energia hommikul hakkaks liikuma pealaest sisse ja varvasteni välja ja siis uuesti tagasi. [...] Noh, kui energia võiks liikuda mööda neid erinevaid tšakraid, siis kui mõni vahepunkt on kinni, siis need peaks nagu toetama neid kinniseid tüüpe (Tšakraid.), et sealt [energia] nagu edasi pääseks. (Anna, 1988)

Selles näites ilmneb väga detailselt peenenergia kanalite ja energia liikumise süsteemi kirjeldus (vrd Koppel 2013: 211–212). Energia liikumine peenkehas on vajalik inimese normaalseks toimimiseks nii mentaalselt kui füüsiliselt. Kristalliteraapeut Liis rääkis intervjuus ka enda tööst ja meetoditest.

Kristalliteraapias tegelikult on omad reeglid, et kuhu mis [kristall] käib. Aga ikkagi need kristallid on nagu elusolendid nagu puud ja põõsad ja kõik muu. Nendelt saab nii-öelda infot kanaldada¹⁵ või tunnetada, tajuda, kuid vahest need reeglid tuleb kõrvale heita ja lihtsalt lubada sellel kristallil minna sinna, kuhu ta tahab. Või [inimese] keha annab märku, et vot tal on hoopis teise kohta see [kristall] vaja panna. Kõige paremad kristalliteraapid on ikkagi need, ma arvan, kes teevad [seda] intuiitiivselt, kes oskavad kristalle kuulata, inimese keha kuulata. No sa oled nagu vahendaja. Sa lihtsalt vahendad, sa lubad panna ja minna kristallil sinna, kus seda vaja on. Aga see on ilmselt alguses hea, et sa pead mingi põhja saama, kui sa õpid kristalliteraapidiks, mis ja kuidas käib. Aga tegelikult see on väga selline intuiitiivne töö. (Liis, 1976)

Kristalliteraapia aluseks on õpetus kehapiirkondade ja neile vastavate kristallide kasutamisest inimeste tervendamisel, mis vastab holistilisele peenkeha käsitlusele uues vaimsuses. Liis on intervjuus nimetanud energiat, mida poolväärisivid salvestavad ja välja annavad, ka informatsiooniks. Ühtlasi omistab ta kristallidele agentsust, kuna kristallid ise annavad temale kui vahendajale teada, mis kehapiirkonnale need tuleb asetada, kuhu need kristallid tahavad minna. Seletused sellest, kuidas poolväärisivid saavad inimestele

---

¹⁵ Kanaldamise mõiste viitab uues vaimsuses levinud spirituaalsele meediumlusele. Kanaldamist kirjeldatakse uues vaimsuses spirituaalsetelt mittemateriaalsetelt olenditelt informatsiooni vahendamisenä, milles vastava võimega inimene on kanaliks või meediumiks. Kanaldamisest uues vaimsuses kirjutasin vaimse-esoteerilisele kirjandusele näitel enda bakalaureusetöö TÜ usuteaduskonnas (vt Teidearu 2013).

mõjuda, on minu infomantide jaoks seotud peenkeha käsitlusega, milles kivide mõju inimesele on seotud tšakratega ja energiatega.

3.4.2. Poolvääriskivide mõju inimesele peenkeha käsitluses

Poolvääriskivid toimivad minu informantide kirjeldustes kolme peenenergeetilise võime alusel. Kividel on omadus peenenergiat ja informatsiooni salvestada, seda muundada ja puhastada ning (salvestunud) energiat ja informatsiooni välja anda või kiirata.

See tähendab seda, et kui me räägime nüüd energiast, siis kõik on samas energia. Inimene vibreerib, inimene mõtleb, mõte on energia, mõte on jõud, sõna on jõud, me ütleme välja, see on heli, sellel on jõud, see on oma väljaga, oma informatsiooni ja vibratsiooniga. [...] Ja sama on siis ka kristallidel. Kristallid muidugi on teisel sagedusel, tavaolukorras inimene nagu ei taju seda, kuid ta (Kristall.) salvestab kogu informatsiooni endas, mis tema ümber toimub. Ja kui inimene teda nagu pihus kannab või hoiab, siis ta tegelikult suhtleb kogu aeg inimesega peenenergiate tasandil, kogu aeg käib suhtlus, ta saadab oma võnkeid. (Tiina, 1966)

Tema seletus põhineb uues vaimsuses levinud arusaamale, et kõik olemasolev on olemuselt energia. Uuele vaimsusele pole omane dualistlik maailmakäsitlus, mis selgepiirilisel jagaks maailma vaimseks ja materiaalseks. Samueli ja Johnstoni (2013: 1–4) sõnul on idee peenkehast vaimu ja materiat ühendav kontseptsioon inimesest. Energia, vägi või kosmiline teadvus on uuele vaimsusele omane kujutelm ja kogemus jumalikust, mis on olemasolevale (sh materiaale) fundamentaalne, selles holistlikus käsitluses on materia olemuselt jumalik ehk energeetiline (Altnurme 2013: 26–27). Seega on kivide energeetilised omadused seotud holistilise maailmakäsitlusega ja kivide võime mõjuda inimesele on seotud peenenergeetilise käsitlusega kehast, kuna inimese tõeline olemus ehk Kõrgem Mina on minavaimsuse käsitluses jumalik (vt Heelas 1996: 18–21). Nagu inimesed mõjutavad üksteist energeetilisel tasandil, sest inimestel on peenenergeetilised energiaväljad, nii mõjuvad ka kivid inimestele. Kuid kõige olemasoleva hulka kuulub ka Maa, mida uues vaimsuses mõistetakse ka elava organismina (Altnurme 2013: 27) ning samuti on maakeral energia. Kristel Kivari (2013: 108; 2016: 42–46) sõnul kirjeldatakse energia, kiirguse ja välja mõistete kaudu emotsionaalset ja tunnetuslikku või muul moel

seletamatut sidet ümbritseva loodusliku keskkonnaga. Minu informandid kasutavad energia mõistega samatähenduslikena mõisteid vibratsioon, võnked ja informatsioon.

Ega ilmaasjata ei ole need tarkused üles öeldud, et kristallid on salvestanud kogu Maa loomiskäsitlust ja kogu algaegadest saadik evolutsioonikäsitlust. Siin on kõige suuremad tarkused kristallide sees. Tegelikult nii ongi. Nad on ju Maa sees ja ongi salvestanud kogu selle informatsiooni. Ja läbi selle ongi nii, kui juba loogikat kasutada, et nad on hästi võimsad aitajad meile igapäevaselt, [aitavad] ka füüsiliste probleemide puhul. (Tiina, 1966)

Üldlevinud arusaamana minu informantide seas on poolvääriskivide väe pärinemine ja võime inimest toetada seostatud nende tekkimisega maapõues ning mitmed informandid on viidanud maast kividesse salvestunud energiale või informatsioonile. Kuna poolvääriskividel usutakse olevat energeetiline vibratsioon ja informatsioon, on mõned informandid öelnud, et neil on seetõttu ka teadvus. Albanese'i (2007: 499) sõnul omistatakse poolvääriskividele võimet vahendada spirituaalset energiat (vt ka Melton 2013). Energia vahendamise ja inimesele mõjumise aluseks on kivide üldine omadus informatsiooni või energiat salvestada nii maapõuest kui ka inimese peenkehast.

Kivi, kui ta sinuga kaasas käib, ta saab mingi kogemuse. See informatsioon salvestub temas, on ju. Ta küll puhastab seda ja toimetab sellega, et see [sinus] saaks olla tervendatud, aga ta salvestab seda. Võib-olla siis kividega ongi see, miks mulle niikuinii kõik suured kivid ja väiksed kivid meeldivad, et nad on nii vanad ja ta teavad kõike ja neis on nii palju informatsiooni [sees]. (Bellisi, 1990)

Mõnede informantide sõnul tuleneb kivide vägi nende (molekulaarsest) struktuurist. Kristallilisele struktuurile ja elektromagnetilistele omadusele põhinedes seletab kivide esoteerilisi omadusi ka kristalliterapeut Judy Hall (2016) oma populaarses raamatus poolvääriskividest. Selles seletuses väljendub siiski poolvääriskivide esoteeriliste omaduste põhjendamine uues vaimsuses teaduslikele avastustele ja rakendusviisidele toetudes, selline tõlgendusviis kadus Meltoni (2013) sõnul koos kristallide populaarsuse vähenemisega 1990ndate alguses.

Nojah, võib-olla on see, et kui ta on sellise struktuuriga, siis ta nagu puhastab sinu negatiivsust, sest see läheb nagu läbi sõela. Võib-olla ta annab ka ise seda välja, kuna ta on nagu sellise võnkesagedusega, sest ta on sellise struktuuriga. Ta nagu on selliste

omadustega, et ta mõjub nagu mingitesse kohtadesse. [...] Et just see konkreetne koht ka, kus sa selle paned, mõjutab nagu. Konkreetne kivi on nagu mingi koha jaoks. (Merlin, 1990)

Lisaks puhastamisele kiirgab informantide sõnul poolvääriskivi ka ise energiat välja. Ühtlasi seostab Merlin peenenergeetilisel tasandil inimese energiad emotsionaalsusega ning viitab kirjelduses ka sellele, et iga kivim mõjub rohkem teatud kehapiirkonnale. Mõlemad osutused on seotud peenkeha käsitlemisega (vrd Koppel 2015: 71–74).

Olen enda informantidelt küsinud, kuidas poolvääriskivid esemetena saavad inimesele mõjuda. Üldine arusaam põhineb energeetilisel tõlgendusel, et kristallid mõjuvad inimesele peenkeha energeetilisel tasandil. Holistlikus käsitluses kehast on inimese füüsiline keha seotud tema peenkehadega (sh energiaväljaga või bioväljaga) ja tšakrate süsteemiga (vt Koppel 2013; 2015; Samuel & Johnston 2013). Iga poolvääriskivi mõju on seotud kindla tšakraga ja kehapiirkonnaga, millele kivi mõju on suunatud. Sellest hoolimata ei pea kristalle kandma tingimata nende kehapiirkondade juures. Üldise arusaama kohaselt mõjub kristall inimesele siis, kui see on inimese energiaväljas ehk peenkehas. Poolvääriskivide esoteerilised omadused põhinevad nende võimel salvestada, muundada ja välja anda energiat või informatsiooni. Ühtlasi on need omadused aluseks ka teistele poolvääriskividega seotud praktikatele, mida käsitlen järgnevas alapeatükis.

3.5. Poolvääriskivide kandmisega seotud praktikad

Poolvääriskivide kandmisega on seotud kaks praktikat, mida võib mõista kivide hooldamisena – puhastamine ja laadimine. Ian Hodder (2012) kirjutab, et nii nagu inimesed sõltuvad esemetest, sõltuvad esemed ka inimestest. See on kooskõlas üldise materiaalse kultuuri uurimise keskse väitega, et inimesed loovad esemeid, aga esemed loovad ka inimesi (Laviolette 2013: 13). Kuid Hodder peab silmas asjade ja inimeste vahelises suhtes inimese rolli asjade alalhoiul, mis nõuab inimese panustamist esemetesse – see on tähendusloome protsess, mis seob inimest esemetega. Näiteks lähevad asjad katki, inimesed peavad seetõttu asjade eest hoolitsema, neid puhastama ja parandama, et esemetel säiliks võime oma rolli täita inimese elus. Esemed ja nende toimimisviis sõltub inimesest,

inimene kaasatakse seeläbi esemete toimimisviisi. (Hodder 2012: 68–70, 86) Samasugust suhet võib täheldada inimese ja poolvääriskivide vahel, kivide kandmise praktika kõrval peab inimene ka kivide eest hoolitsema, seega on inimese käitumine kivide suhtes läbipõimitud ja lähtuv kivide toimimisviisist. See on ühtlasi osa poolvääriskivide kandmise tähendusloomest (vt ptk 3.3.), sest nende hooldamine on seotud kandmise praktikaga. Käesolevas alapeatükis kirjeldan, kuidas ja miks minu informandid peavad vajalikuks poolvääriskive hooldada ehk puhastada ja laadida.

3.5.1. Poolvääriskivide puhastamine

Mõiste puhastamine ei tähenda poolvääriskivide puhul nende füüsilist puhastamist. Üldiselt viitab puhastamine kivide omadusele energiat salvestada, mistõttu tuleb neid ka energeetiliselt puhastada. Poolvääriskivide kandmisega ja peenenergeetilise tõlgendusega on seotud poolvääriskivide puhastamise praktika, mida siinkohal käsitlen.

Olen küsinud enda informanditelt, kuidas nad hoolitsevad enda poolvääriskivide eest. Enamasti on toodud esile poolvääriskivide puhastamise ja laadimise praktikad. Nende praktikate kaudu säilitatakse kivide omadused (vrd *ibid.*: 70). Kivide puhastamiseks on erinevaid meetodeid. Kõige levinum meetod on poolvääriskivide hoidmine voolava vee all, kuid kive hoitakse puhastamise eesmärgil ka küünlaleegi kohal, soola sees, kodualtaril, mandala¹⁶ kujutisega veeklaasis, maetakse mulda või puhastatakse helikausi heliga. Mõni informant puhastab kive ka ainult mõttejõul. Puhastamise juures on levinud palve, taotlus või programmeerimine mõttes või sõnadega. Ühtlasi on mõnedel kristallidel võime puhastada teisi kristalle, sel eesmärgil kasutatakse pigem geoode, mis on kristallitaskud looduslikul kujul. Seega on kristallide puhastamine meetoditelt variatiivne praktika. Poolvääriskivide puhastamine on variatiivne ka isiklikele tõlgendustele ja arusaamadele põhinedes (vrd Primiano 1995: 42–43). Mõni informant on üsna ilmekalt vastandanud enda arusaama ja poolvääriskivide puhastamise viisi teistele meetoditele ja teiste inimeste arusaamadele.

---

¹⁶ Mandala on hinduismis ja budismis geomeetiline kujund, millel on religioosne, rituaalne tähendus, esoteerilises tähenduses kujutab mandala maailmamudelit ning jumaluse asupaika. Mandala kujundite kasutamine on levinud ka uues vaimsuses.

Kui sa lähed kuskile kivipoodi, seal nagu räägitakse, kuidas peaks kivide eest n-ö hoolt kandma ja kuidas neid puhastada saab. Noh, minu jaoks kõik need tegelased on amatöörid – kõik need tegelased, kes kivipoodides neid nõuandeid jagavad. Noh, ma ei ole veel näinud, kes oleks niisugune inimene, kelle jutt oleks tekitanud tunde, et oo, seda ei teadnudki. Ja need soovitusel, mida nad seal jagavad, need on ka [sellised]. Noh, minul on nagu teistsugune tase. Seal näiteks soovitatakse, et kui sa tahad kive puhastada, siis seda saab teha veega, heliga, päikesega. Noh, mina saan selle kivi teha ka niimoodi puhtaks (Hoiab kivi peopesas.). (Rasmus, 1978)

Veel kaks informanti (Tiina ja Liis) kirjeldasid, kuidas nad poolvääriskive puhastavad neid käes hoides, hingeõhuga või mõttes loetud vormeliga. Kuid sellised meetodid on vähem levinud võrreldes näiteks kivi hoidmisega voolava vee all.

Poolvääriskive puhastatakse reeglina enne nende kandmist, seda soovitatakse minu informantide sõnul esoteerikapoest kive ostes. Tiina, ütleb intervjuus samuti, et ta soovitab alati klientidel kristallid enne kandmist ära puhastada. Kivide puhastamise vajalikkus põhineb nende omadusel energiat salvestada.

Et kui me saame kristalli, siis me peame [selle] ära puhutama võõrast energiast. Ta võtab kõik energiat täis. Igaühe, kes on näiteks kristalli katsunud, energia jääb sinna sisse. Tuleb kõik ära puhastada ja nullida. (Liis, 1976)

Vahest öeldakse jah, et võib-olla on hea [puhastada], kui sa ostad poest. Inimesed katuvad neid ja kõik see, võib-olla kellegi teise energiad jäävad külge. Aga ma enamasti jälle tunnetan seda, kas ma tunnen, et mul on vaja [puhastada]. Võib-olla ma ei valiks ka sellist [kivi]. (Kadri, 1992)

Kõige enam levinud põhjus poolvääriskivide puhastamiseks on esoteerikapoest poolvääriskivi ostmisel selle puhastamine enne kandmist, sest kivil on omadus salvestada mistahes energiat või informatsiooni. Jättes hetkeks kõrvale kristallide esoteerilised omadused, on nende puhastamine pärast ostmist ja enne kandmist majandusantropoloogilises perspektiivis kivide väljumine nende sotsiaalses elus kauba (ingl k *commodity*) staatusest (vrd Appudurai 1988: 13–17). Kristallide biograafias muutub nende staatus singulaarseks ehk neist saavad ainulaadsed esemed, mis pole müüdavad ning millel on spirituaalne tähendus (vrd Kopytoff 1988: 73–74). Ühtlasi on kivi puhastamine

pärast ostmist kodustamise praktika, sest selle aktiga puhastatakse kivi sellesse kogunenud võõrast energiast ning kivi ostnud inimene võib seda kasutama hakata.

Informantide sõnul on poolvääriskivide kandmisega seotud vajadus neid aeg-ajalt puhastada. Enamasti tehakse seda ebaregulaarselt umbes paari nädala tagant või harvem. Puhastamise kaudu tagavad informandid kivide võime toimida (vrd Hodder 2012: 70). Intervjuudes küsisin informantidelt, miks on vaja kive puhastada ja kuidas nad aru saavad, millal seda tuleb teha.

See on kuidagi nagu tunde järgi. Vahepeal ma teen seda palju tihedamini ja mõnikord, kui ma olen käinud kuskil väljas, olnud mingi väga intensiivne õhtu, ma tahaks kuidagi sellest vanast energiast lahti saada, mis ma sealt külge sain. Siis ma puhastan nad ära. Aga mõnikord võib tükk aega, mitu nädalat [olla], käin igal pool ringi ja siis ma mõtlen nagu, kas peaks puhastama, aga nagu ei ole tungivat vajadust seda teha. Ja mõnikord ma vee all ei puhasta, siis ma panen lihtsalt küünaldega nad siia laua peale. [...] Noh, see ongi nagu ebamugavus, võib-olla see on iseendas ka siukene, et on olnud mingi siuke raske aeg või mingid sündmused. Need võivad isegi olla rõõmsad sündmused, aga no kuidagi nagu lõpuks on see ikkagi väsitav, kui sul see aeg on möödas, siis tahaks nagu puhtaks saada sellest vanast energiast. (Miina, 1991)

Miina jaoks on vajadus kive puhastada isiklikust tunnetusest lähtuv. Ta kirjeldab ebamugavustunnet ja raskustunnet, mis tekib, kui kivid on pikalt puhastamata. See tunne on seotud nii kivi kui ka enda enesetundega. Kui kivide eest ei hoolitseta, siis nende võime toimida muutub, informandid on kaasatud kivide enda toimimisviisi (vrd *ibid.*: 69–70) ja kivide toimimisviis on informantide jaoks enamasti mingil moel tajutav.

Äkki seal on mingid negatiivsed või sinu [enda] negatiivsed energiad äkki. Ma tunnen, et midagi kogub küll. See on nagu see, mida ma tunnen, kui kivi muutub raskeks või selliseks, et ma nagu ei [taha kanda]. Noh, ma tunnen siis, et on vaja nagu puhastada seda. Aga ma ei tea täpselt, mis see on. Kas see on nagu negatiivne energia või see on teiste inimeste mingi energia või mingid asjad, mille eest ta mind kaitseb. (Eva, 1988)

Paljud informandid kirjeldasid tunnet, et kivi ja enesetunne muutub raskeks, ebameeldivaks või läheb (energiat) täis, mille ajendil nad kive puhastavad. Selliselt kivid ei toimi ja ei toeta enam inimest ja võivad mõjuda inimesele vastupidiselt ning kivi vajab

hooldamist (vrd Hodder 2012: 68–70). Pärast puhastamist on informantide sõnul poolvääriskivid säravamad, kergemad ning samuti muutub enesetunne kergemaks.

Mul on üks käevõru sellisest roosast kivist. Mis see roosa kivi on? Ma ei mäleta. Igatahes, selle käevõru puhul on küll näha jah, et kui ta on puhastamata, siis ta on selline tuhm ja siuke natukene ebameeldiv. Ja kusjuures ta nagu läheb särama, kui teda puhastada. (Eva, 1988)

No öeldakse, et ühe korra kuus peaks kindlasti [puhastama]. Aga no alati võib tihedamini neid kive [puhastada], mida inimene tihedamini kasutab ja kannab. Et see ongi nii. Minul tavaliselt, kui mul on kivid nagu pikemat aega puhastamata, tekib selline rõhuv tunne sisse. Ma tunnen, et mul on kivid puhastamata ja ma pean ära tegema selle. Ja kui ma ära puhastan, siis ma tunnen kohe, et kõik läheb nagu palju kergemaks, absoluutselt kõik. Iseenda sees läheb nagu kergemaks, enda ümber läheb kergemaks, enda kodus läheb kergemaks. On nagu parem olla. (Anni, 1987)

No siis ta on jälle kerge ja värske minu jaoks, et tal ei ole [enam täis]. Kui ta on nagu töös olnud, näiteks sellesama (Kaelakee.) puhul, siis ta on nagu täis igast asju. Aga siis [pärast puhastamist] ta on jälle puhas ja ta lihtsalt toetab nagu minu olemust. Ja tegelikult see rituaal ise on väga ilus. Ma mõtlen, et miks ma ei tee seda enam, kui see nii ilus on, ma olen lihtsalt mugavaks läinud. Rituaali käigus sa jälle programmeerid lisaks sellele, et sa programmeerid neid kristalle, sa programmeerid ju ennast ka. Sa nagu puhastad oma meele, puhastad oma esemed, et see on nagu kõik koos. See on nii mõnus tunne. (Bellisi, 1990)

Viimases näites kirjeldab Bellisi poolvääriskivide puhastamise praktikat rituaalina, mille käigus ta puhastab ka ennast. Kristall, mida kantakse püsivamalt, on ühelt poolt biograafiline ese, mis on justkui osa inimesest (vt Hoskins 2006: 78), teisalt on see kui indiviidi laiendus (ingl k *extention*), mis on inimesega sedavõrd seotud, et mida tehakse kristallile, tehakse ka inimesele (vt Miller 1987: 119). Mitmed informandid on kirjeldanud raskustunnet või kergustunnet, mis on seotud nii kiviga kui ka enda sisetundega. Puhastamise praktikas kasutatakse teinekord ka taotlust või palvet, mis aitab kive puhastada või nende mõju suunata, Bellisi proovis intervjuus meenutada palvet, mida tema kasutab.

Ma arvan, et see on midagi sihukest: „Ma puhastan sind, sa puhastud, sa saad jälle selleks, milleks sa olid algselt siia loodud.“ Jah, et sa saad olla sina ise. (Bellüisi, 1990)

Poolvääriskivide puhastamise aluseks on esoteeriline arusaam, et need koguvad endasse energiat ja informatsiooni, mis tuleb puhastamise käigus kividest välja saada. Seda võib mõista kivide eest hoolitsemisena, et need säilitaksid enda mõju (vrd Hodder 2012: 70). Minu informandid ei puhasta kive kindla ajalise graafiku alusel, nende jaoks on olulisem isiklik tunnetus, mille ajendil seda teha, selles mõttes on informandid kaasatud kivide toimimisviisi sellesse panustamise kaudu (vrd *ibid.*: 69–70). Nende kirjeldustes muutuvad kivid raskeks ja ebameeldivaks, kui need on pikalt puhastamata, samuti muutub selliseks enesetunne, kuna kivid on inimesega seotud biograafilised esemed ja teatavas mõttes indiviidi laiendused. Poolvääriskive puhastades muutuvad need kergemaks ja säravamaks, samamoodi muutub ka enesetunne. Mõni informant on öelnud, et kristallide puhastamise käigus puhastub ta vaimselt ka ise.

3.5.2. Poolvääriskivide laadimine

Poolvääriskivide kandmisega on seotud ka nende laadimise praktika. Põhilised meetodid kivide laadimiseks on päikese ja kuu valguses hoidmine. Lisaks laetakse kive voolava vee, mulda mattes, heliga (nt kristallkaussi kasutades) või hingeõhuga. Poolvääriskivide laadimine pole nii levinud kui puhastamine, tavaliselt tehakse seda puhastamise praktika juures või seostatakse puhastamine ka laadimisega. Umbes pooled minu informantidest ütlesid, et nad lisaks puhastamisele laevad kristalle. Ka poolvääriskivide laadimine põhineb otseselt kivide omadusel energiat salvestada.

Voolava vee all, leige, käesooja vee all. Et laed [energia või informatsiooni] maha. Kui sa oma mõtetes palud vee abi, programmeerid või palud palves, et uuesti laadida, siis vesi kannab täpselt samamoodi informatsiooni ja ta laeb uuesti jälle seda kristalli, üks ole. Ja samamoodi võib puhastada kuuvalgel. Tegelikult ongi niimoodi, et see laadimine päikese käes on hästi hea kristallidele. Noh, laadida saab ju kuuvalgel ja päikese käes ja maa peale panduna ja üldse värskes õhus olles. Kristallid hästi [võimsalt] laevad maa sisse maetuna, hästi võimsalt laevad. [...] Aga saab ka hingeõhuga laadida, aga see peab olema

hästi keskendunud protsess või rituaal või kuidas seda nimetadagi nüüd, aga saab ka [hingeõhuga] laadida. (Tiina, 1966)

Sarnaselt kivide puhastamisega on ka nende laadimine meetoditelt variatiivne praktika. Samas kasutatakse mõningaid meetodeid – näiteks hoidmine voolava vee all, kuuvalguses või päikesevalguses – nii poolvääriskivide puhastamiseks kui ka laadimiseks.

See ongi see, et tegelikult nagu päike laeb meid D-vitamiiniga, siis samamoodi annab ta kividele sellist elujõudu ja energiat. Ka täiskuu on [selline], seda seostatakse nagu maagiaga ja ka energiaga. Siis täiskuu ja päike mõlemad ka nagu laevad neid kive ja puhastavad. (Anni, 1987)

Suvel tundus, et kui ma olin päikese käes teda nagu hoidnud, ta oli mingi aeg olnud nagu päikese käes. Siis ma tundsin, et peaks nagu uuesti panema seepärast, et äkki selle mõju on nagu väiksem või midagi. Mingi nagu väike tunnetus oli, et peaks laadima. [...] See mõte ongi, et kui ta on nagu päiksekivi, siis ta peaks päikeselt nagu saama energiat. Kuskilt lugesin ka, et tuleks nagu hoida päikese käes, et ta laeks ennast nagu seda energiat täis. Äkki päike nagu mõjutab molekulaarsel tasandil selle kivi puhastumist või ma ei tea. Tegelikult päris paljudel kividel on niimoodi, et peab päikese kätte panema. (Merlin, 1990)

Laadimise praktika olulisus seisneb samuti poolvääriskivi toime alalhoius (vrd Hodder 2012: 70).

Aga vahepeal, kui ma võtan ta ära näiteks, kui lähen pesema, siis ma vahel nagu loputan seda kivi ka nagu. Sest et ma olen nagu kuulnud, et kivi peaks puhastama vahepeal, et mitte lihtsalt nagu kandma [ainult], et see kogub selle halva energia. Ja siis, kui sa loputad nagu jooksva vee all, see negatiivsus peaks sealt nagu välja voolama. Ma tavaliselt teengi sellist protseduuri, et ma hoian seda jooksva vee all, lasen tal nagu voolata, ja siis mõtlen ise seal juurde, et ma soovin, et kõik negatiivsus läheks kivist välja ja läheks nagu maa sisse. Noh, maandatakse ära see. Et see [kivi] täituks nagu armastuse, rahu ja kõigega, et see kivi toetaks mind. Ja siis ma tänan kivi ka, et noh aitäh, et sa oled mind aidanud ja et sa aitad edaspidi. Et mingi selline rituaal [on]. Loed nagu sõnad peale. (Merlin, 1990)

Poolvääriskivide laadimise praktika esineb tihti puhastamise protseduuri osana. Kui puhastamise eesmärk on kristallist sinna kogunenud (negatiivne) energia ja informatsioon välja saada, siis laadimise mõte on täita kivi (universaalse) energia ja informatsiooniga. Uue vaimsuse holistlikus maailmakäsitluses on materia ja loodus oma olemuselt jumalik

ehk selle essentsiks on universaalne energia (Altnurme 2013: 26–27). Looduslikud elemendid seetõttu laevad ehk täidavad kristalli universaalse energiaga. Et poolvääris kividel oleks mõju inimesele ehk energiat, millega mõjuda inimesele peenkeha tasandil, peab neid laadima ja puhastama. Näiteks Anna pole viimased paar kuud poolvääris kive enam puhastanud ega laadinud, kuigi varem ta puhastas ja laadis neid umbes iga kahe nädala tagant.

Praegu, ma arvan, et nad on igasuguse mõju kaotanud, sest ma ei ole nendega nagu tegelema, et neid peaks süstemaatiliselt puhastama ja uuesti laadima panema. Ja mitte ainult puhastama, sa lased ta voolava vee alt läbi ja sa mõtled kaasa, kuidas see energiast tühjaks valgub. (Anna, 1988)

Kuna ta enam ei puhasta ega lae kive, siis nende mõju on tema hinnangul vähenenud või hoopis kadunud. Et kristallid toimiksid, peab nendega tegelema, neid hooldama, lähtuma nende enda omadustest ja seetõttu ka vajadustest (vrd Hodder 2012: 68–70). Lisaks sellele, et inimene on oma toimimises seotud kividega puhastamise ja laadimise kui praktikate kaudu, on poolvääris kivide laadimine ja puhastamine metafoorselt seotud ka inimese minaga.

Kui see esimene kivi [sõrmuselt] ära tuli, see oli eelmine kevad, siis ma läksin maale ja mul on seal siuke väike lagendik või raiesmik, kus ma käin kõndimas. Ja siis ma matsin nad maa alla mõneks ajaks lihtsalt. (Naerab.) [...] Ma ei tea, lihtsalt mõtlesin, et prooviks. [...] Siis ma mõtlesin, et see oli nagu siuke sümboolne käik, et ta (Sõrmus.) nagu kuidagi koguks jõudu sealt maast. Või samas, see on alati nii, ma teen seda asja ehetega, aga see on samamoodi mul suunatud nagu enda peale, kui metafoorina mõelda. Ütleme, et ma tunnen, et mul on mingid asjad nagu puudu hakanud jääma. Kuidas siis ennast puhastada, on ju? See on see, et ma teen seda ehetega, aga nagu mentaalselt ma teen seda enda mõtlemisega ka. Ma panen need asjad sinna maamulla alla, aga samas nagu mingi osa minust läheb puhkama. Okei, noh ehedel on mingid omad omadused, see on nagu üks asi. Aga üldse see on kuidagi nii, et ma saan seda sümbolina iseenda osast kasutada, et see on nagu selline. (Miina, 1991)

Miina kirjelduses poolvääris kividega ehete maamullas hoidmine laeb neid, sest kivid saavad maa seest energiat. Tema näite puhul ilmneb väga selgelt, kuidas seda toimingut, mida tehakse kivile, tehakse samas teadlikult ja metafoorselt iseendale, sest kivi on kui indiviidi laiendus (vrd Miller 1987: 119). Esemestamise kaudu inimene täiendab ennast

(Miller 2010: 59) ning esemete eest hoolitsemise ja neisse panustamise kaudu (Hodder 2012: 68–70) inimene tegeleb ka endaga. Selles perspektiivis on nii poolvääriskivide laadimine kui ka puhastamine teatud mõttes ka enese emotsionaalne laadimine või puhastamine.

Poolvääriskivide laadimine ja puhastamine praktikana on tähendusloomelised, kuna kivid sõltuvad inimesest (nagu inimesed kividest) ning kristallide kandmise puhul peab neid ka hooldama, mis Hodderi (2012: 69, 86) sõnul põimib inimesi kokku asjadega. Laadimise ja puhastamise praktikate seletused põhinevad poolvääriskivide energeetilistel omadustel energiat ja informatsiooni salvestada. Vahel neid praktikaid ja selleks kasutatavaid meetodeid käsitletakse samatähenduslikuna. Põhiline eesmärk neil praktikatel on hoida poolvääriskivide võimet inimesele mõjuda ning seetõttu võib neid mõista kivide eest hoolitsemisena, mis tugevdab inimese ja kivi vahelist suhet.

3.6. „Minu kivi“ käsitlus

Paljud informandid on kasutanud enda poolvääriskivide ostmisest ja valimisest rääkides mõistet „minu kivi“, sellega sünonüümselt kasutatakse ka nimetust õige kivi. Need kaks mõistet viitavad konkreetsele poolvääriskivile, mis minu informandid on endale ostnud, mida nad kannavad püsivalt ja millega neil on tugevam side.

Esoteerikapoodides on valikus suur hulk erinevaid kivimeid. Näiteks Loitsukelleri e-poes on müügil 98 erinevat kivimit¹⁷, kauplustes on eri kivimeid ilmselt väiksem hulk, kuid valik on siiski lai. Esoteerikapoodides on kivid müügil väikestes kastides vastavalt kivimile, kust saab valida paarikümne erineva kivi vahel. Poes soovitatakse nende seast valida enda jaoks õige kivi, mis on kokkuvõttes keeruline protsess.

Konkreetselt klientidel käib see pigem väga erinevalt. Inimesi on hästi palju, me kõik oleme erinevad. Ja inimene, kui pöördub minu poole, hästi tihti ta küsib horoskoobi ehk sodiaagimärgi järgi. See on siis natukene selline väljastpoolt lähenemine. Aga väga paljud tulevad nüüd ka juba niimoodi, et nad tunnetuslikult [valivad]. Ja tõesti kõnnivad siin,

---

¹⁷ Vt <https://www.loitsukeller.ee/pood> (viimati vaadatud 5.04.2017)

vaatavad, tunnetavad. Ütlevad, et täna tulin roosa kvartsi järgi, aga ostsin või soovin hoopis fuksiiti näiteks. Et tegelikult nii ongi õige. Tähendab, see on minu nägemus läbi enda. Et see sodiaagimärk on hästi õige inimese iseloomustamiseks, aga kui õige ta nüüd on selle kristalliga otseselt seonduvalt. Nagu me vajame toitu iga päev erinevalt, nii vajame tegelikult ka mineraale ehk kristalle erinevalt. Olenevalt füüsilise ja emotsionaalse ja mõttekeha tasanditest, meil on hästi palju neid kehasid. Et nendest seisunditest, inimese olemuslikust seisundist [sõltub]. See on iga päev täiesti erinev, ei saa öelda, et mul on terve eluaeg ainult ametüst või terve eluaeg roosa kvarts. (Tiina, 1966)

Tiina jaoks on kivide valimise puhul oluline individuaalne tunnetus, sama seisukohta on väljendanud ka paljud teised informandid. Lisaks seletab Tiina erinevate poolvääris kivide kandmise vajadust sellega, et inimese füüsilise keha ja peenkehade seisund on iga päev erinev, mistõttu inimesed vajavad iga päev erinevaid kive. See on seotud erinevate kivide kandmisega ja nende vahetamisega vastavalt vajadusele (vt ptk 3.3.). Kui kivide ostmise ja kasutamise motivatsioonid on kohati sarnased, siis jagatud arusaama kohaselt peab konkreetse kivi valimine olema individuaalne.

Hm, no pole ammu ostnud ühtegi kivi, aga (Mõtleb pikemalt.) no nüüd ma vaatan ikkagi selle järgi, mis mulle meeldib. Varem ma püüdsin raamatust otsida seda, mida mul vaja on, aga nüüd ma juba tean, et mul ise hakkabki see silma, mis on mulle vajalik, sest ta meeldib mulle ju sellepärast. [...] Varem ma nagu proovisin, et see teema ja too teema, et ikka kõik klapiks (Nt horoskoobi järgi.), aga siis vaatad, aga see kivi ju ei paelu mind nii palju. Et ikkagi nüüd on nagu tunde järgi. Ja seda ma olen teistele ka seletanud, kes otsivad, et see kivi, mis sulle meeldib, see ongi sulle. Ja pärast vaatad, mis ta tähendab ja üllatud, et klapi. (Belliisi, 1990)

Nagu paljud teised minu informandid, eelistab ka Belliisi valida meeldivuse järgi. Üldiselt jagatud arusaama järgi ongi inimese jaoks vajalik ja õige kivi see poolvääris kivi, mis jääb silma ja mis meeldib. Kivi mõju vaadatakse raamatust või internetist tavaliselt hiljem järele.

Hm, ma ei vali selle [kirjelduse] järgi kunagi midagi. Pigem ma tunnen, et midagi on sellist, mis kuidagi resoneerub minuga, siis ma valin selle järgi pigem. [...] Ma võtan selle kätte ja kui ma tunne nagu, et see on (Ffff.) – raske on seletada. (Naerab.) Kui ma kuidagi tunnen, et kas ta nagu tõstab mind või aitab nagu maandada mingeid energiasid, siis võib-olla on õige. Aga nagu ma ei osta väga tihti nagu, enamasti mul peab see tunne tekkima, et

mul on vaja täna minna sellesse poodi, ma ei tea, seal on nagu midagi või kuidagi tekib [tunne] vist. [...] Aga juhuslikult ma [esoteerikapoes] nägin, kuskil eemal oli nagu sama kivi (Karneool.). Noh, ma ei teadnud, et see on seesama, aga siis mul oli [tunne], et vau. Kuidagi tekkis nagu tunne selle kiviga ja siis ma ostsin selle järgi. Aga see on, karneool vist on elujõudu andev ja nagu töös aitab mingeid asju nagu saavutada enda jaoks. (Kadri, 1992)

Erinevaid tundeid, mille alusel kivi valitakse, on teisedki informandid kirjeldanud, tihti on öeldud, et õige kivi läheb käes soojaks või tekitab kerge ja hea enesetunde. Õige kivi tunnuseks on tihti teatav tunne või mõju, millest lähtuvalt kivi valitakse. Tunnetuslik aspekt on samuti seotud peenkeha ja kivi energeetiliste omadustega. Mis ühe inimese jaoks pole „minu kivi“, ei mõju ja toimi tema jaoks, on järelikult mõne teise inimese jaoks õige kivi.

Lisaks tundele on õige kivi leidmisel oluline välimus. King (2010: 8) järeldeb katoliiklaste risti kandmise praktikat uurides, et kuigi religioossed ja sotsiaalsed tähendused on sellel praktilisel sarnased, kannavad inimesed erineva välimusega riste, eelistused selles osas tulenevad individuaalsetest hoiakutest. Mitmed minu informandid kirjeldavad enda kivide puhul välimuse sümbolset tähendust, seega otsivad nad välimuselt mingil moel erilist kivi.

Kui ma mõtlen mingite kivide peale, mis muidu näevad suhteliselt sarnased välja, siis sealt ma otsin alati selle, mis on veidi kiiksuga. Ma ei saa midagi teha. Võib olla, et ta on tavaline punane kivi, aga ma võtan selle, millel on üks kriips ka. Ja seda on nagu vaja. Miskipärast ma tahan siukest, kes on veidi veidrik nagu. (Bellüsi, 1990)

Kui sa oled poes, siis sa saad nagu nii palju valida. Seal on nii palju neid erinevaid kive ja mina valisin selle musta [turmalüüni] just sellepärast, et see on siukse defektiga. Need teised olid nagu ilusad, lihvitud ja kõik olid nagu korrapärased, aga see on siuke nagu defektiga. Ja siis ma tundsin, et see on täiesti minu kivi, et see on nagu nii minulik. [...] Täpselt selle järgi [valid], et sa tunned ära oma kivi. Ja mina tundsin ära, et see on minu kivi kõikide nende teiste seast. Sest see on nagu mina ju. [...] [K]ui inimene tunneb [mind], siis ta saab sellest aru, on ju. Aga näiteks mingi teine inimene läheb, tema tahab just kõige siledamat ja kõige ilusamat kivi sellepärast, et see on tema jaoks nagu jällegi [õige], ta tunneb ära. Ja see ongi see, et sa tunned ära. Näiteks võib-olla sa tead, et sa tahad seda

kivi, sa tahad musta turmaliini, sa lähed poodi ja mitte ükski ei sobi sulle ning lähedki minema. (Diana, 1991)

Diana poolvääriskivi pole päris siledaks lihvitud ning sellel on väike väljaulatuv sopistus, mida võib pidada defektiks. Diana jaoks sümboliseeris defekt kivil teda ennast, sest enda sõnul on kõik tema elus justkui katkine või poolik ja see on paratamatus. Kivi valimise seostamine enda minaga või eluga on oluline tunnus enda kivi määratlemisel ja kirjeldamisel. „Minu kivi“ peab vastama inimese ettekujutusele endast.

Tarbimise puhul on üldiseks fenomeniks see, et esemed või kaubad omandavad indiviidi jaoks isikliku tähenduse ja neid seostatakse teinekord ka enda identiteediga (Hoskins 1998: 194–195), kuid inimese suhe kiviga on veelgi lähedasem. Kasutuses olev kristall on singulaarne nii spirituaalse kui ka individuaalse tähenduse tõttu (vrd Kopytoff 1988: 73–76). Olulisem on siinkohal individuaalne ja isiklik tähenduslikkus, kuna jagatud arusaam kivide esoteerilistest omadustest ning võimest inimesele mõjuda ei jäta neid kõrvale majanduslikust vahendustegevusest, kivid on osa spirituaalsest turust või turuplatsist (vt Roof 2001; vt Bowman 1999). „Minu kivi“ tähenduslikkus ilmneb ka poolvääriskivi püsival kandmisel, sest see on esemestamise (vt Miller 1987: 27–30) ja kasutuspraktika kaudu tähendusloomeline protsess. Poolvääriskivid, mida peetakse „minu kivideks“, on biograafilised esemed, mis on olemuslikult seotud inimese minaga, kividega suhestudes inimene suhestub ka endaga (vrd Hoskins: 7–8; vrd 2006: 78). „Minu kivi“ on ühtlasi kui mäluendast (vt King 2010: 8). Poolvääriskivi hoolika valimise eesmärgiks on leida selline kivi, millega saab ennast samastada, mis oleks justkui enese laiendus (vt Miller 1987: 119).

Materiaalse kultuuri uurimise ontoloogilises perspektiivis esemed ei kannu tähendusi, vaid esemed on identsed tähendustega, seega ei eristata tähendusi esemetest endast (Henare *et al.* 2007: 3–4). Eseme olemus inimese jaoks pole määratletav ei materiaalse objekti ega tähendusena, vaid eseme olemus on need mõlemad korraga, mis loob teatavas mõttes uue objekti (*ibid.*: 13). „Minu kivi“ on inimese jaoks unikaalne ja just tema jaoks toimiv poolvääriskivi, mille mõistmiseks peab konkreetset kivi käsitlema suhtes inimesega. Mõistmaks poolvääriskivi nii, nagu inimesed ise seda mõistavad, peab analüüsis kasutusele võtma „minu kivi“ mõiste, sest uue mõistega konstrueeritakse analüütiliselt ka uus objekt (vrd *ibid.*: 15–18). „Minu kivi“ tähendus ei seisne selles, et poolvääriskividele omistatakse uues vaimsuses esoteerilisi omadusi, näiteks toetada inimeses mõnda omadust, ning

inimene omab ja kasutab poolvääriskivi funktsionaalsel eesmärgil. Inimese jaoks on singulaarne kivi samastatud tema mõju ja omadustega, „minu kivi“ on näiteks toetus, energia või see on samastatud enesega.

3.7. Agentsus

Käesolevas peatükis kirjeldan erinevaid näiteid, milles minu informandid on poolvääriskividele omistanud teatavas mõttes võimet iseseisvalt toimida. Selline hoiak esineb peamiselt viie tema kaudu – kivide kandmisega seotud praktikad, kivid valivad ise inimese, kivid kaovad ära ja lähevad katki või tulevad kaelast ära. Esemete kultuuriline ja konstitutiivne tähenduslikkus seisneb tihti nende materiaalses püsivuses ja paiksuses, mis tekitab inimestes mulje inimelu eksistentsiaalsest stabiilsusest (Olsen 2010: 158–160). Esemete püsivus ja stabiilsus pakub turvalisust ja usaldustunnet materiaalsuse suhtes, millega inimesed end ümbritsevad. Eriti oluline on usalduslikkus enese minaga seotud biograafiliste esemete suhtes, millega end ümbritsedes inimesed suhestuvad endaga ning arendavad ennast (vt Hoskins: 7–8; vt 2006: 78; vt Miller 2010: 59). See on samamoodi oluline „minu kivi“ puhul, mis on unikaalne ja endaga samastatav ese (vrd Kopytoff 1988: 73–76; Miller 1987: 119). Kuna poolvääriskivide kasutamise motivatsiooniks on tavaliselt nende võime inimest toetada, siis kivide püsivus tähendab toetuse püsivust, seejuures on „minu kivi“ tähendus samastatav selle toimega.

Esemed, nagu ka poolvääriskivid, lähevad katki ning nende eest peab hoolitsema, et need säilitaksid enda omadused, selles mõttes sõltuvad esemed inimestest (Hodder 2012: 68–70). Kuid poolvääriskivide ebastabiilsus ohustab eelnevast arutlusest lähtuvalt inimese enda turvatunnet ja stabiilsust. Seega on mõistetav, miks kivide muutumine või kadumine on teatavas mõttes dramaatiline ning miks sellistest juhusetest rääkimisel on vaja neid alati mingil viisil seletada. Kõikidel juhtudel põhjendatakse seda suuremal või väiksemal määral seoses kivide esoteeriliste omadustega, millest ilmneb, et kivide ebastabiilsus on vastavas tõlgendusraamistikus loomulik. Kuid põhjendustes, miks ja kuidas poolvääriskivid näiteks kaovad või katki lähevad, ilmneb seegi, et kividel on kirjelduste järgi agentsus. Esemete ebastabiilsuses väljendub esemete agentsus nende enda eluteena (*ibid.*: 68), mis antud

juhul alati ei allu inimese soovile. Teisalt väljendub kivide agentsus ka selles, et mitte ainult inimene ei vali või otsi kive, vaid kivid otsivad ka inimesi. Järgnevates alapeatükkides kirjeldan, kuidas väljendub poolvääriskivide agentsus erinevates näidetes, kui ma küsisin informantidelt kivide valimise, kadumise või katki minemise kohta.

3.7.1. Poolvääriskivide kandmisega seotud praktikad

Alapeatükis 3.5. kirjeldasin poolvääriskivide kandmisega seotud praktikaid – kivide puhastamist ja laadimist. Suurem osa intervjueeritavatest puhastas ja laadis kive lähtuvalt sellest, mida nad kivide ja enda suhtes tundsid. Kui kivi oli tarvis puhastada, siis muutus nende sõnul kivi ja enda enesetunne justkui raskeks ja ebameeldivaks, sellisel juhul kivid nende sõnul ka enam ei toimi. Kivid kaotavad esoteerilises käsitluses enda energeetilised omadused, seega pole poolvääriskivid stabiilsed ja vajavad hooldamist, inimesed panustavad kivide puhastamise ja laadimise praktikate kaudu kivide omaduste säilitamisse, mille kaudu inimesed on kaasatud kivide toimimisviisi (vrd Hodder: 68–70). Minu informandid toimivad kividega, kuid kivid toimivad mõnes mõttes ka nendega (vrd Löfgren 2012: 173).

3.7.2. Poolvääriskivide valimine

Peatükis 3.6. kirjeldasin näidetele toetudes, kuidas minu informandid leiavad enda jaoks õige kivi. Käesolevas alapeatükis käsitlen, kuidas poolvääriskivide valimine ei ole ainult inimesest lähtuv, mitmed informandid on väitnud, et kivid valivad neid või tulevad teatavas mõttes ise nende juurde. Antud juhtudel on pole tegu kivide ebastabiilsusega, vaid „minu kivi“ leidmise dialektilisusega. Poolvääriskivide agentsus väljendub minu informantide meelest nende võimes valida või leida ise inimesi, sellises arusaamas on inimese ja poolvääriskivi suhtes agendiks või toimijaks ka kivi (vrd Gell 1998: 16–21).

Aga ma ei osta kive väga tihti, enamasti mul peab see tunne tekkima, et mul on vaja täna minna sellesse poodi. Ma ei tea, seal on nagu midagi või nagu kuidagi tekib [tunne]. (Eva, 1988)

Et poolvääriskividel on agentsus valida ise inimene, väljendub ka nende valimise protsessis esoteerikapoes.

Mul mõnikord lausa nagu ise [leiavad], need kivid nagu ise leiavad mind üles selles suhtes. Et ma mõnikord ei pea üldse palju vaeva nägema, et leida nagu mingi väga eriline kivi ja ma võtangi (Ostan.) tavaliselt selle, mis mulle nagu meeldib, mis nagu tõmbab või kutsub. Et see on ka nagu suhtlus. Noh, need kivid, kes nagu tahavad n-ö minu seltsilisteks saada, arvatavasti teevad siis kuidagi ennast väga nähtavaks minu jaoks. (Rasmus, 1978)

„Minu kivi“ valimise puhul (vt ptk 3.6.) on oluline selle meeldiv ja sümboolne välimus, mida mõnikord tõlgendatakse kivide agentsusena, et kivid tahavad ise inimese juurde tulla. Mitmed informandid on seletanud kivide võimet valida või leida inimene, põhinedes peenkeha ja kivide energeetiliste omaduste käsitlustele.

Ma nagu usun, et need kivid leiavad nagu sinuni tee siis, kui sa vajad neid. Nagu nende energia läheb kokku sinu selle energiaga, mida sa nagu välja annad. (Merlin, 1990)

Ma tunnen selle ära. Ma tunnen ära läbi oma taju, et see kivi soovib minuga tulla. Ta tuleb minuni, ta jääb minu kätte nii, et ma teinekord võib-olla toimetan siin poes isegi ja kui ma tegelen nendega, ta jääb mul kätte lihtsalt. Ja siis ma tean, ma tunnen ära, et see on minu. See on minu jaoks, et ta tuli minu juurde, ta soovib minuga olla. (Tiina, 1966)

Et energeetilises foonis on see siis nii, et on selline kuldkirte tasand. Mina nimetan seda niimoodi, see on inglite tasand, see on üks hästi kõrge energeetiline tasand. Inimese mõistus ei peagi, sa ei peagi mõistma seda, see lihtsalt on. See on tunnetuslik, see on nägemuslik ja osad inimesed näevad seda, osad mitte. Selle baasil ma võin öelda, et kristall valib inimese, mitte ei ole vastupidi. Et kus on inimese seisundis mingi selline koht või selline punkt, mis vajab kompensatsiooni, sellist energeetilist tasakaalustust. Siis kui inimene uksest sisse astub, kristall valib ta kohe välja ja hakkab suhtlema. Kui inimene kõnnib, teeb siin [poes] tiiru, võib-olla mitu tiiru, siis tekibki see moment, et oi, roosa kvarsti asemel ostan või soovin hoopis fuksiidi. Et tegelikult käib energeetilisel baasil suhtlus hoopis niimoodi. (Tiina, 1966)

Tiina väga spetsiifilises kirjelduses avaneb uuele vaimsusele omane holistlik kosmoloogia eri energeetilistest tasanditest, mis on ühelt poolt teineteisest eraldatud, teisalt ühendatud universaalse energia kujutelma kaudu (vrd Altnurme 2013: 26–27). See on aluseks inimese

ja poolvääriskivide teatavaks energeetiliseks kommunikatsiooniks, millest lähtuvalt väljendub kivi agentus võimes leida või valida ise inimene, kellel on just seda kivi vaja.

3.7.3. Poolvääriskivide kaotamine

Esemete ebastabiilsus ilmneb ka selles, et need kaovad. Tavaliste asjade puhul inimene kaotab need, kuid poolvääriskivide puhul seletatakse seda teisiti. Kirjeldustes, kuidas ja miks kivid ära kaovad, väljendub kivide agentsus. Informandid on kohati viidanud ka sellele, et nad ise on olnud hooletud, kuid enamasti ilmneb siiski, et põhjus on poolvääriskivides. Belliisi kasutas ametüsti unehäiretest üle saamiseks, pärast seda kivi kadus.

Ta oli kadunud vahepeal, aasta või poolteist ei näidanud ennast ja ma olin veendunud, et ma olen nõme ja olen ära kaotanud ta. [...] Siis, kui see ametüst ära läks, siis ma ikka mõtlesin, et ma olen veidi halvasti teinud midagi. Ja seda suurem oli see rõõm, kui ta tagasi tuli. Ei pidanud uut ostma, vaid ta ise tuli tagasi nähtamatust maailmast. [...] Või sa oled suure hooga endale [ostnud], mul on ka seda olnud, et ma olen suure hooga endale ostnud kolm kristalli korraga. Nad on nii ilusad ja siis kõik on nii kihvt ja muudkui vahid neid ja imetled neid, aga järgmine päev on kaks tükki kadunud. Siis sa saad aru, et sa ei süvenenud nendesse, ehk sa tegelikult ei vajanud neid. Sa süvenesid nende välisesse ilusse, aga sa ei tunnetanud neid. Siis mul oli tõesti tunne, et, oi-oi. (Belliisi, 1990)

„Minu kivi“ omamine põhineb informantide kirjeldustes vajadusel kivi toetuse või muu mõju vastu. Vastaselt korral need pole „minu kivid“ ja need kaovadki. Poolvääriskivid kaovad minu informantide sõnul ka siis, kui neid ei ole enam vaja. Miina rääkis intervjuus, kuidas vennalt kingituseks saadud poolvääriskividest kaelakee toetas teda mingil eluperioodil ning siis kadus.

Ja see periood oli ka kuidagi, see oli kevade algus ja uued tuuled puhusid [elus]. Siis mul oli see kaelakee. Mulle nagu tundus, siis ma küll nagu ei uskunud nendesse nii palju ja see oli lihtsalt. Aga see kivi tundus nagu nii tugev või ta andis [mulle] kogu aeg, andis mulle nagu nii palju energiat, vahepeal oli liigagi palju energiat, et ma pidin selle ära võtma lihtsalt. Nagu ärevus [tekkis] ja kogu aeg tegutsed. Siis ma maalisingi hästi palju, mul oli hästi palju ideid, kõik oli nagu, pea oli lahti, vahepeal magada ei saanud ka muidugi. Ja

siis suve jah ta lõpuks kadus ära lihtsalt. Suve lõpus kadus ära. [...] Mul üldiselt palju ehteid ei ole niimoodi, et nad lihtsalt niimoodi [kaovad]. Ja see ongi, et noh ta oli mingis mõttes väga tähtis mulle ja siis ma kuidagi [kurvastasin], see oli umbes nagu, et ah, kadus ära. Siis ma mõtlesin jah, et ilmselt ei ole vaja seda. Kuigi see kivi oli jah, ta andis, ma tundsin, et mul kuidagi on nii palju jõudu. Kui mul teda enam ei ole, et siis on nagu siuke, et nüüd pean ise hakkama saama kuidagi. Siis ma vahepeal nagu mõtlesin isegi, vaatasin veel ehteid sellesama kiviga, aga siis ma mõtlesin, et kui ta juba ära kadus, siis mina seda kivi ise ei osta endale. [...] No see kuidagi tundub õige selles suhtes, et kuna mina teda ei valinud ja ta tuli ja siis ta läks, siis ma nagu ei saa teda uuesti lihtsalt võtta kuidagi [tagasi]. (Miina, 1991)

Miina näites oli kaelakeed vaja toetamiseks muutusi elus, ühtlasi andis see jõudu ja inspiratsiooni maalimisega tegelemisel. „Minu kivi“ on singulaarne ning pole asendatav, kui see on inimese valinud, võib see ka ära kaduda, kui seda pole inimesele enam vaja. Mitmed informandid on põhjendanud poolvääriskivide kadumist sellega, et neid polnud järelikult neile enam vaja või olid need n-õ oma töö nende heaks ära teinud.

Aga nendega on siuke tore lugu, et ma mäletan, esimesed kivid, mis ma hakkasin kandma, olid mägikristallid. Ma armastasin neid väga ja kandsin kaelas. Siis mul oli väga kurb, kui mõni ära kadus. Aga nendega ongi see, et kui nad teevad oma töö ära, siis nad kaovadki ära ja see on täiesti okei. (Liis, 1976)

Jah, näiteks käevõrusid mul on ka väga palju ära kadunud. Et jah, kunagi, kui ma alustasin tervendamist, siis ma väga palju panin endale ka kaitseid peale, et ma ei saaks nagu teiste inimeste jamasid endale. Siis mul oli nagu kaitseks neid käevõrusid. Mingil ajal nad kadusid ära, sest mu energiasagedus tõusis nii palju, et tegelikult mul ei olnud neid enam vaja. Ma õppisin kaitsma ennast teistmoodi ja mitte võtma teiste mustreid ja muresid enda kanda. Et kuidagi õppisin teistmoodi seda tegema. Ja siis nagu ei olnudki vaja lihtsalt neid, nad olid lihtsalt kadunud mingi moment. Pole välja tulnud. (Liis, 1976)

Kristallidest käevõrusid kasutas Liis enda energeetiliseks kaitseks, et ta ei võtaks teiste inimeste probleeme enda peale, hiljem õppis ta end energeetiliselt kaitsma teisel moel. Liis õpetas intervjuus, et end energeetiliselt kaitsta saab ka mõttejõul, näiteks kujustades enda ümber kaitsvat mulli. Lisaks kirjeldas ta kristalliteraapias enda rolli energia ja informatsiooni vahendajana, mistõttu ta ei taha praegu teraapiat tehes ise kristalle kanda, kuna see häirib tema tajusid.

Poolvääriskivide valimise ja kadumise kirjeldustes ilmneb agentsus üldises ja laias tähenduses võimena iseseisvalt toimida (vrd Ahearn 2001: 112; vrd Hoskins 2006: 74–75). Kuid esoteerilises tõlgendusraamistikus on see pigem sotsiaalne agentsus, milles poolvääriskivid toimivad suhtes inimesega (vrd Gell 1998: 16–21). Kividel on mõnede informantide sõnul nende energeetilistest omadustest tulenevalt ka teadvus. Kokkuvõtvalt võib järeldada, et „minu kivide“ omamine ja omandamine on informantide kirjeldustes vajaduspõhine ja kivid ise valivad inimese, kui inimesel on neid vaja, ning kaovad ka ise, kui neid pole inimesele enam vaja.

3.7.4. Poolvääriskivide katki minemine

Käesolevas alapeatükis käsitlen kirjeldusi sellest, kuidas ja miks kivid lähevad katki. Esemeid ja poolvääriskive iseloomustab tihti nende püsivus ja stabiilsus, kuid kivid ja asjad üldiselt on samas ka ebastabiilsed, kuna need lähevad katki ja lagunevad (vt Hodder 2012: 68). Kristallide katki minemine on seotud nende esoteerilise omadusega energiat või informatsiooni salvestada. Kivide katki minemise põhjust seletavad mõned informandid sarnaselt nende ära kadumisega.

Selles mõttes, kui kivi ära kaob, siis mina usun seda, et ta tegi oma töö ära minu jaoks ja ta viiski selle [ära], mis ta siis kogus endasse, viiski selle nagu minu energiaruumist eemale. Või siis, kui kivi katki läheb, siis on see, et ta ongi enda töö ära teinud, ta korjas kõik enda sisse nii palju, kui ta sai, ta läks katki. No siis öeldakse, et tuleks kivi loodusele tagasi anda, et kas siis visata jõkke või järve või matta maha või panna lillepotti näiteks, lilledele ja taimedele ka väga kivid meeldivad. Noh, kunagi ei tohiks kivi päris prügikasti visata. Minu jaoks on ta siiski nii-öelda nagu sõber, kes mind aitab, siis ma annangi ta loodusele tagasi. (Anni, 1988)

Poolvääriskivide katki minemine on seotud sellega, et inimesel pole neid enam vaja. Kuna poolvääriskivid pärinevad loodusest, tuleb need loodusesse tagasi viia, kui kivid katki lähevad. Intervjuudes esines ka väga omapäraseid lugusid poolvääriskivide kasutamisest eluliselt kriitilistel momentidel ning seetõttu kivide lagunemisest.

Kunagi mu laste isal oli selline raske olukord, et tema firmat taheti ära osta ühe suure kompanii poolt, aga ta ei tahtnud seda müüa. Ja nad püüdsid rünnata teda nagu erinevate

vahenditega ja turult välja süüa niimoodi. Ta läks ükskord siis nendega kohtuma ja ma ütlesin, et võta siis see suur kivi kaasa, siuke suur must maanduskivi oli. Siis ta ütles, et no hea küll, panen tasku. Pani taskusse, tuli tagasi ja see oli lennanud nagu tuhandeks killuks, see kivi oli selle rünnaku nagu enda peale võtnud. Et täiesti nagu füüsilisel tasandil tõesti ainult püüdi tuli sealt taskust välja pärast. Et need võtavad ka sellise rünnaku enda peale. Nad loovad energiakeskuse, nagu on näha, kui ma teen taotluse, et ta kaitseks, sellise nagu kihi täiesti ümber. Et meil tekib selline nagu [kaitsekiht], et teised ei saa rünnata meid. (Liis, 1976)

Liisi sõnul kivi kaitseb energeetilise rünnaku eest, võttes selle enda peal. Kaitsev omadus inimeste suhtes, mida üsna paljudele kividele omistatakse, on esoteerilises käsitluses energeetiline ja seotud inimese peenkehaga.

Mitmed informandid on öelnud, et kivi läheb katki siis, kui ta ei jõua inimest rohkem kaitsta, toetada. Poolvääris kividele võivad samas tähenduses ka mõrad sisse tulla ja välimusest võivad need kaotada enda läike. Esitan Diana näite pikema tsitaadina intervjuust, et mõista kivi rolli ja muutumist tema seisukohast detailsemalt. Diana ostis kuukivi seoses uue algusega enda elus, kui ta lõpetas ühe eriala ja läks teise ülikooli edasi õppima hoopis teistsugust eriala. Ta kandis seda kivi püsivalt 2016. aasta juunist 2017. aasta jaanuarini. Intervjuu käigus ta avastas, et kivi on muutunud tuhmiks ning mõraliseks (vt Lisa 4).

Ja siis see on kuukivi. See on nagu tuhmunud, see on täiega [tuhmunud]. Ta oli enne hästi läikiv. [...] Jah, ta oli täiesti läikiv. Ja nüüd ma olen juunist saati kandnud seda. Sellepärast et ma lõpetasin kooli ja ma hakkasin sisse astuma uude kooli. Ma tundsin nagu, et see endise kooli koorem on nagu minult maas ja nüüd (Rõhutatult.) algab kõik uus. Ja ma nägin seda unes. Ma nagu ei uurinud selle kivi kohta mitte midagi, aga mul nagu käis päeval see sõna peas ja unes ka nägin nagu lihtsalt. Mul käis nagu see sõna [peas], kogu aeg kordus nagu kuukivi-kuukivi-kuukivi, ja siis ma selle peale hakkasin otsima, et mis asi see siis on, on ju. Ja siis see tähistaski uut algust, et see on nagu uue alguse alustamise kivi. [...] Ta oli täiesti läikiv nagu. [...] Ja nüüd ma ei teagi, kas ma peaksin seda kuukivi kandma enam ausalt öeldes. See on vist esimene kord, kui ma olen ta niimoodi nagu päris nagu pikemaks ajaks ära võtnud mitmeks päevaks pärast seda, kui ma selle sain. Jah, vaata, ta on täiesti murenenud, ta on täiesti (Rõhutatult.) murenenud. (Uurib kivi ja näitab seda mulle lähemalt, kivil on mõrad sees.) Ta oli enne täiesti sile.

Saad aru? [...] See tähendab seda, et ta saab liiga palju koormust, ta peab liiga palju tööd tegema. Ja ta nagu ei jõua olla, ta ei jõua oma ülesannet täita. Neil on ka raske (Naerab.), kuigi minu oma [raskus]. Aga sellega ongi see täiesti hämmastav tegelikult. (Naerab.) See oli umbes selline. (Näitab teist kivi, mis on läikiv.) Saad aru? Ja siis [tähendab] ka seda, et nagu selle kivi ülesanne on selles mõttes täidetud, et kas ostad uue kivi või. Jah, tal on täiesti nagu mõrad ka sees siin. (Näitab kivi lähemalt.) [...] Jah, ja siin kõik see. Misasja? Ta oli nagu tõesti enne, kui ma ostsin, selline [läikiv]. [...] Aga jah, noh üldse mul oli palju usku sellesse, et nüüd algab uus. Aga nüüd jällegi hetkel ei ole juba kaks kuud olnud enam. Et ma olen sinna samasse nagu tagasi langenud ja ma ei teagi. Võib-olla tal (Kivil.) ongi raskem. [...] Ühesõnaga, kaua mu uus algus ikka algab, on ju. Ei saa ju niimoodi tegelikult. Algus on üks kord. Vaene kivi! Ma ei ole kunagi [vaadanud], ma tegelikult ka alles võtsin ta ära puhastamiseks. Ma ei ole teda nagu niimoodi ise vaadanud. (Naerab.) Kahju kohe, päriselt! [...] Võib-olla ma peaks ta rahule jätma, nagu puhkama jätma. Et kui ma tahan veel kuukivi, siis pean ostma nagu uue. [...] Ja ma ei tea, ma arvan, et kuukivil oli sellepärast ka raske, et ma jätan iga päev suitsetamist maha, iga päev on nagu uus algus. Väga tüütu ju! [...] Aga kuukivi on esimene, kes on mul selles mõttes nagu loobunud ise lihtsalt – Diana, aitab. Et selles mõttes [kivid] ikka annavad märku. (Diana, 1991)

Diana sõnul on tema kuukivi saanud liiga palju koormust ning seetõttu pole jõudnud teda enam toetada, ei jõua enam tema heaks „töötada“. Mitmed informandid on kirjeldanud, et sellisel juhul poolvääriskivi n-ö ei jõua rohkem kanda ja lähebki katki.

Ta vabastas selle, see pinget oli nii suur juba, kivi salvestab ju absoluutselt kõike, ta võtab ja toetab viimseni, nii palju kui ta suudab ja kui ta enam, siis ta pingest, energiast lähebki katki. Ja läbi selle ta tegelikult aitab seda inimest, vabastab tema sellest. (Tiina, 1966)

Kivide energeetiliste omaduste käsitluses tähendab see, et poolvääriskivi on energiast või informatsioonist küllastunud ja seetõttu läheb katki. Sellistes juhtumites väljendub kivide agentsus katki minemises. Kuid esoteerilises tõlgendusraamistikus on põhjuseks kivide energeetilised omadused ja minu informantide jaoks on see teatav kivide toimimisviis, mistõttu kivid alati ei allugi inimese taatele.

3.7.5. Poolvääriskivide küljest ära tulemine

Mõned informandid on rääkinud, kuidas ja miks kivid on neil kaelast ise ära tulnud, ripatsi küljest on kivi ära tulnud või pael on lahti tulnud. Ka nendes kirjeldustes ilmneb kivide ebastabiilsus (vt Hodder 2012: 68) ja seetõttu need ei allu alati inimese soovile. Kuna kivil on esoteerilises käsitluses energeetilised omadused, mille tõttu mõnede informantide sõnul on kivil teadvus, siis poolvääriskivil on neile omane toimimisviis ja agentsus. Mitmete informantide jaoks on kivide kaelast ära tulemine tekitanud mõtte, et järelikult neid ei peaks enam kandma.

Aga mul on olnud minevikus erinevaid kive, aga mingi hetk mul on ka mingid paelad katki läinud. Siis mul on tunne, et võib-olla ma siis ei peaks seda kandma mingi hetk. (Kadri, 1992)

Juhtus nii, et ma nagu nägin unes, et ma flirtisin mingi kutiga, aga ma ise olin sel hetkel tegelikult suhtes. Ma nägin seal unes, et ma flirtisin kellegi teisega. Ja siis mul tekkis selline tunne, et mul ei ole nagu vaja, et ma flirdiks. Ma tundsin, et see roosa kvarts tõmbab ligi nagu uusi suhteid ja mingit uut armastust, aga ma tundsin, et mul on nagu armastus olemas. Siis sel hetkel ma tundsin, et mul ei ole seda kivi vaja, et see toob mulle vale energiat. Siis ma nägin unes, et ma tõmbasin nagu unes selle kivi ingli küljest nagu ära. Kui ma nagu ärkasin, siis see nagu roosast kvartsist kivi mul nagu peos. See nagu ei saanud niisama lahti tulla, sest ma olin seda kaks aastat nagu kandnud, see oli mul liimiga, et see ingel oli nagu selle südame küljes kinni, aga ikkagi nagu [tuli ära]. Et selline unenägu. Ma ei tea, kas ma oleks suutnud seda nagu tõmmata sealt lahti. Ma ei tea, kuidas see üldse toimus, kas unes tõmbasin või mis juhtus nagu. Aga igatahes ärkasin, oli see mul peos, ja siis ma sain aru, et ju siis ma ei vaja seda kivi enam ja ma kandsin seda kivi [edaspidi] lihtsalt nagu rahakoti vahel. (Merlin, 1990)

Merlini loos avaldub kivi kaelast ära tulemise tähendus väga otseses seoses tema enda eluga ja roosa kvartsi mõjuga. Roosast kvartsi omadusest tuua armastust ellu on rääkinud mitmed informandid, see on põhiline tähendus ka poolvääriskividest kirjutatud vaimses-esoteerilises kirjanduses (nt Permutt 2016: 59). Unenäol Merlini näites on otsene seos tema eluga ja poolvääriskivi kandmisega, mida ta tõlgendab sõnumina, et kivi mõju pole talle

vaja. Ta kandis seda edaspidi rahakoti vahel, kuid hiljem kadus see päriselt ära, nagu ta intervjuus selle kivi kohta lisas. Seega on levinud arusaam, et poolvääriskivi kandmine peab olema vajaduspõhine, kivi küljest ära tulekut põhjendatakse sellega, et kivi pole enam vaja. Kui inimene ise sellest aru ei saa, siis poolvääriskividega seotud arusaamade kohaselt on kivil agentsus toimida ise inimese suhtes.

Ilmselgelt need ei taha minu omad olla, ma alguses ikka kandsin neid. See kusjuures alguses püsis mul kaelas, aga siis lihtsalt [tuli ära], aga see ei püsinud üldse mitte kunagi. Ta lihtsalt alguses oli hästi vähe ja siis [kukkus ära] nätaki-nätaki-nätaki. Ma ei tea, see on mul vist mingi seitse korda ära tulnud. Nad ei püsi mul lihtsalt kaelas. [...] Ja ta tuleb mul [magades] ära ja ta on mul kuskil siis peos näiteks. Mul ei ole paela enam, aga ma leian ta näiteks enda kõrvalt. Väljas või siin kodus ta on mul mitu korda niimoodi [ära tulnud], lihtsalt tuleb, ise tuleb kaelast ära. [...] Mul oli ka umbes nii, et valisin need omaduste järgi, mida ma tahaksin enda ellu. Ja siis ma valisin need, aga ma selles mõttes ei valinud (Rõhutades.) neid, vaid ma valisin lihtsalt, et see on see kivim, aga ma ei valinud, et see on see (Rõhutades.) kivi. Ja nad ei püsi mul lihtsalt kaelas, lihtsalt ei püsi mul kaelas. Nad ei ole minu kivid, need on nagu lihtsalt kivid, mis mul on. (Diana, 1991)

Diana näites on teatud kivide kaelast ära tulemine seotud „minu kivi“ kontseptsiooniga. Poolvääriskivid, mis tal kaelas ei püsi, pole tema jaoks „minu kivid“, ta on need enda sõnul ka valel põhjusel ja viisil ostanud. Intervjuus ta lisab, et ta tahaks neid kive kanda ning tahaks nende kivide toetust, kuid ta ei saa neid kive kanda, sest need kivid justkui ei taha teda.

Poolvääriskivide agentsus avaldub minu informantide kirjeldustes ning arusaamades sellest, miks kristalle tuleb puhastada ja laadida, miks ja kuidas leiavad kivid ise inimese, kaovad ära, lähevad katki või tulevad kaelast ära. Kandmisega seotud teiste praktikate puhul on inimene kaasatud kivide toimimisviisi läbi selle, et nende eest peab hoolitsema (Hodder 2012: 68–70). Teiste teemade puhul on kivid agendid, kes toimivad inimeste ja poolvääriskivide interaktsioonis (vrd Gell 1998: 16-18). Kivid leiavad ise inimese, kui inimesel on neid vaja, kaovad või tulevad kaelast ära, kui inimesel pole neid enam vaja ning lähevad katki, kui nad on oma töö inimese jaoks teinud või ei suuda endas rohkem endas inimese energiat kanda. Nende põhjenduste aluseks on arusaam poolvääriskivide energeetilistest omadustest, teatavas mõttes nende teadvusest ning inimese peenkehast. Sellises tõlgendusraamistikus kõnelevad näited, mida alapeatükkides olen esitanud,

poolvääriskividele omasest toimimisviisist, milles neil on agentsus inimesega suhestudes. Poolvääriskivide ebastabiilsus ja allumatus inimese soovile on esoteerilises tõlgendusraamistikus põhjendatud ja loomulik.

3.8. Poolvääriskivide kandmine ontoloogilises perspektiivis

Eelnevates alapeatükkides olen poolvääriskivide kandmist ja sellega seonduvaid arusaamu mõtestanud lähtuvalt erinevatest materiaalse kultuuri uurimise teooriatest, mis on aidanud mõista poolvääriskivide kasutamise praktikaid ja subjektikeskset tähendusloomet. Käesolevas alapeatükis toon teoreetilisse raamistikku ka ontoloogilise perspektiivi materiaalse kultuuri uurimises, mis aitab mõtestada empiirilise materjali analüüsist kerkinud järeldusi. Siinkohal ma ei lähtu ainult ontoloogilisest perspektiivist, pigem täiendab see eelnevat teoreetilist käsitlust, et mõista minu informante ja poolvääriskivide kandmist nii, nagu nemad ise seda enda maailmas ja elus mõistavad (vrd Henare *et. al.* 2007: 8, 10–12). Ontoloogiline antropoloogia keskendub praktikatele, materiaalsele kultuurile ja inimese interaktsioonile esemete ja keskkonnaga (*ibid.*: 4; Paleček & Risjord 2013: 5, 18–21). Järgnevates alapeatükkides mõtestan erinevaid järeldusi kividega seotud arusaamadest ja kasutuspraktikatest, mis tulevad esile empiirilises materjalis.

3.8.1. Rohkem kui esemed

Peatüki eelnevatest kirjeldustest ilmneb, et minu informantide jaoks on poolvääriskivid mitmel moel midagi enam, kui tavalised ja profaansed esemed. Reflekteerides kivide väe ja omaduste üle väitsid informandid, et vägi pärineb maapõuest ja on osa looduse väest ning poolvääriskivid on vähemalt mingil määral pühad esemed. Kividel on intervjuueeritavate sõnul energeetilised omadused, ühtlasi nimetavad nad energiat ka informatsiooniks. Eelmises alapeatükis käsitlesin seda, et kristallidele omistatakse võimet iseseisvalt toimida, neil on agentsus ning seetõttu on need mingis vormis teadvusega ja elus.

Et see on nagu aja jooksul talletunud energia, aga pigem nagu moondunud energia. Ma paneks kivi nagu sinna kivimi juurde, sest et ta on kivim. Pigem siuke geoloogiline seletus. Aga samas mitte ka nii lihtne. See ikkagi on ka elu, lihtsalt juba teises vormis. Oh, äkki sellepärast, et see on nii vana ja sellepärast annab meile tarkust või teatud [informatsiooni]. Tema teab, kivi teab. (Kristiine, 1991)

Mina arvan küll, et need on täitsa elus mõnikord, vahepeal, aga teistmoodi kui meie. Nad on võib-olla osa mingist suuremast teadvusest. [...] Kui näiteks mina võtan selle kivi endale kätte, ma tunnen, et ta on väestatud. Ta saab osaks nagu minu süsteemist, kui ta hakkab nagu minu jaoks tööle või ma suhtlen temaga, siis ta on ometigi elus. (Maari, 1991)

Viimases näites ilmneb, et poolvääriskivide teadvus või elusus põhineb inimesega suhestumisel. Graham Harvey nendib, et religioossed inimesed omistavad elu elututele asjadele (nt kividele) või inimlikke omadusi (nt kavatsust või tahet) mitteinimestele (nt kotkastele). Harvey uusanimismi käsitus põhineb inimese suhestumisel ja suhtlusel teiste olenditega. Küsimus pole selles, kas miski on elus, vaid hoopis selles, kas ja kuidas sellega suhestutakse (või mitte). Isikuna (ingl k *person*) mõistetakse vaid neid asju või olendeid, kellega on võimalik suhestuda ja teatud viisil suhelda. Suhestumisel põhinev uusanimism pole epistemoloogiline, vaid see on ontoloogiline. (Harvey 2012: 198–201) Minu informantide jaoks on poolvääriskivid esemed, millega suhestuda ja suhelda, seega on need uusanimistlikus käsitluses elusolendid. Kivi ja inimese suhe põhineb esmajärgus nende võimel inimest toetada, aga ka inimese suhtlusel kiviga nendega seotud praktikate (nt puhastamise või laadimise) käigus või neile taotluse või soovi esitamisel. „Minu kivid“ (vt ptk 3.6.) on sellised poolvääriskivid, millega inimene saab suhestuda ja suhelda (vrd *ibid.*: 201). Ühtlasi avaldub kivide agentsuses (vt ptk 3.7.) nende suhestumine inimesega, inimese ja kivi suhe on vastastikune.

Et jah, nad kannavad oma seda sagedust, oma välja, nad kannavad informatsiooni. Nad on samamoodi teadvusega olendid nagu meie, sest nad kannavad vibratsiooni ja neid tuleb austusega kohelda, südamega ja armastusega [kohelda]. Nii on ja nii jääb. (Tiina, 1966)

Tiina seostab kivide teadvust energia või informatsiooniga, millel esoteerilises käsitluses põhineb inimese ja kivi vaheline suhe ja suhtlus. Seetõttu tuleb nendega suhestuda vastaval viisil (vrd *ibid.*: 200–201). Emotsionaalse suhestumise tõttu on mõned informandid kasutanud poolvääriskividest rääkides ka metafoore.

Noh, minu jaoks on ta siiski nagu sõber, kes mind aitab. [...] Minu jaoks on kivid, nagu ma enne ütlesin, samamoodi hinged, et nad ju aitavad ja toetavad mind kogu aeg. [...] No mina lihtsalt nimetan, et nad on minu jaoks samamoodi nagu elus. Noh, lihtsalt hing minu jaoks tähendabki seda, et ongi elus. Ükskõik, mis kujul ta on, kas ta on lillena, loomana, inimesena või selle poolvääriskivina. Et igal asjal on nagu hing sees tegelikult. (Anni, 1988)

Metafoor poolvääriskivist kui sõbrast Anni näites pole lihtsalt kujundlik kõneviis või ülekantud tähendus. Rääkides poolvääriskivi kandmisest, ilmneb praktikas kivi roll teda toetada sõbrana, Anni suhestub kiviga kui sõbraga. Harvey (2012: 205–206) kirjutab maoori külalistemajast *Hinemihi* kui esivanemast, esivanema vaimust, keda tutvustatakse külalistele ja kellele tutvustatakse külalisi; *Hinemihi* fassaad on kui nägu ning trepi käsipuud kui tervitavad käed; *Hinemihi* kui esivanem on aktiivselt kaasatud lähedaste ellu, ta on selles mõttes toimiv ja kohalolev. Kivide kasutamise praktikatest lähtuvalt on need teatavas mõttes elus. Teine oluline aspekt informantide kirjeldustes ja uusanimismi käsitluses on see, et hing või teadvus võib olla mistahes asjal või olendil, millele ka Anni viitab. Uusanimistlikus käsitluses eksisteerivad lisaks inimestele ka teised (mittefüüsilised) isikud, kellega inimene suhtleb ning kes suhtlevad ka omavahel, kõik isikud eksisteerivad suhtes teineteisega (*ibid.*: 201–203). Uue vaimsuse holistlik kosmoloogia koosneb erinevatest energeetilistest (ja materiaalistest) tasanditest, mis on ühelt poolt teineteisest eraldatud, teisalt ühendatud universaalse energia kujutelma kaudu (vrd Altnurme 2013: 26–27). Seega on uues vaimsuses samamoodi erinevad isikud ja nende maailmad, mis omavahel suhestuvad.

Poolvääriskivid on lisaks eelnevates alapeatükkides kirjeldatud omadustele ka elus ja teadvusega isikud või olendid, mille elusus inimese jaoks põhineb kividega suhestumisel ja suhtlusel. Harvey (2012: 201) sõnul pole suhestumine epistemoloogiline ja ei põhine ainult uskumussüsteemil, vaid suhestumine on ontoloogiline, see on teatav maailmas olemise ja toimimise viis (vt ka Henare *et al.* 2007; Paleček ja Risjord 2012). Kristalli olemus ja erilisus inimese jaoks väljendub just kasutuspraktikates, inimese ja kivi vahelises suhtes.

3.8.2. Poolvääriskivi ja inimese koosmõju

Poolvääriskivide kandmise praktikas aktualiseerub inimese ja kivi vaheline vastastikune suhe. Iga interaktsioon põhineb uusanimistlikus käsitluses isikutevahelisel suhestumisel (Harvey 2012: 198–201). Samuti on agentsus sotsiaalne ehk leiab aset vähemalt kahe subjekti vahelises suhtes (Gell 1998: 16-18). Ka poolvääriskivide mõju ja toime inimesele on kahepoolne, sest inimese vaatepunktist on selle aluseks peenkeha käsitlus ja kivide toetus, poolvääriskivide vaatepunktist aga nende energeetilised omadused (salvestada, muundada ja välja anda energiat või informatsiooni). Interaktsioon mõjutab nii inimest kui ka kivi, sest neid on vaja puhastada ja laadida. Ühtlasi võib juhtuda, et kivi kaob või läheb katki, kui inimesele pole seda enam vaja või kristall ei suuda rohkem energiat või informatsiooni endas salvestada. Selles väljendub inimese ja kivi vastasmõju. Kuid poolvääriskivide toime puhul pole inimene passiivne vastuvõtja kivi toetuse ja mõju suhtes. Mitmed informandid on öelnud, et kivide mõju inimesele on tegelikult inimese ja kivi koosmõju. Samal seisukohal on näiteks Diana, kellelt küsisin töö kirjutamise perioodil, kuidas tema määratleb poolvääriskivide mõju inimesele.

Me tajume igast erinevaid asju, nii et ma nagu seda sõna jah ei kasutaks, et ta õpetab, vaid ta pigem annab sulle tööriista, et sa saaksid ise õppida. Pakub mingid tööriistad, mingid võimalused, ta toetab sinu naturaalseid omadusi juba, ta lihtsalt annab meile vunki juurde, toob maitsed esile. (Naerab.) (Belliisi, 1990)

Selles mõttes mulle tundub küll, et need kivid on ikkagi, mis ma enne ütlesin, et see kõik on sinus endas olemas. Aga samas see kivi, võib olla on just see kokkupuude selle kiviga, mis üldse panebki sinus selle asja nagu tööle. Et võib-olla ilma selle kivita või selle värvita sinus ei hakkaks need asjad tööle. See on ikkagi miski, mis annab sulle selle (Teeb sõrmega nipsu.) asja. (Kristiine, 1991)

Uue vaimsure keskeks ideeks on vaimne eneseareng inimese tõelise olemuse ehk Kõrgema Mina realiseerimiseks (Heelas 1996: 18–21; Altnurme 2013: 22–23). See tähendab, et areng ei toimu mitte uute omaduste, teadmiste või oskuste omandamise teel, vaid nende endas (taas)avastamise kaudu. Poolvääriskivide toime inimesele on koosmõju, milles kivid toovad inimeses esile ja toetavad olemasolevaid omadusi ja võimeid, ühtlasi

on oluline kivide mõjust õppimine. Poolvääriskivide toime inimesele põhjeneb peenkeha käsitlusel.

Ja-jaa, toetavad jah. Toetavad vanade [mustrite] üles toomist, et teha ruumi uutele. [Toetab] vanade mustritega tegelemist, et uusi asju lasta enda ellu, nii on. Lubada on õigem öelda. Inimene saab valida, mida ta lubab oma ellu, mida mitte. (Tiina, 1966)

Peenkeha on seotud ka tunnete, emotsioonide ja mõtetega, sellele viitab ka emiline mõiste mõttemuster¹⁸ (vrd Koppel 2015: 71-74). Mõttemustrite muutmise kaudu poolvääriskivide toel muudetakse ennast ja enda toimimisviise. Vaimse enesearengu ideele toetudes arendatakse kivide kandmise abil enda olemasolemise ja toimimise viise (vrd Miller 1987: 30; vrd Miller 2010: 59). Seejuures on maailmas toimimise ja keskkonnaga suhestumine ontoloogiline (vt Harvey 2012: 201). Seega on enese toetamine, arendamine ning muutmine poolvääriskivide toel mõistetav ontoloogilises perspektiivis. Suhestumine kividega on vastastikune ning need on inimese jaoks aktiivselt kaasatud enda toimimisse (vrd *ibid.*: 198–201, 209). Poolvääriskivide mõju võib mõista nii vastasmõjuna kui ka koosmõjuna, sest nende kandmise praktikas on mõlemad subjektid aktiivsed toimijad.

3.8.3. Poolvääriskivide kandmise püsivus

Alapeatükis 3.3. käsitlesin poolvääriskivide kandmist tähendusloomelise protsessina, milles need muutuvad aja jooksul tähenduslikumaks. Poolvääriskivid, mida inimesed nimetavad „minu kiviks“, on biograafilised esemed, mis on läbi põimunud inimese biograafia, identiteedi ja minaga individuaalsel tasandil (vrd Hoskins 1998: 7–8; vrd 2006: 78). Minu informantide kirjeldustes ilmnes tugev emotsionaalne side kividega, mida nad kannavad pidevalt. Üldise arusaama kohaselt tulebki kive kanda püsivalt, et nende mõju inimesele oleks tugevam, millest mõnel juhul saab vajadus neid kanda.

Ma võtsin nad praegu puhastamiseks kõik ära. Aga eile või üleile ma kõndisin tänaval ja siis ma nagu tundsin, et mul ei ole neid kaelas enam. Või kuidagi, et ma tean, et ma pean kaks kivi kohe tagasi panema kaela. [...] No turmaliini puhul on see, et ma natuke nagu teen talle liiga, et ma puhastan ta ära ja ma panen ta kohe kaela. Tegelikult ma peaksin

---

¹⁸ Mõttemustriteks peetakse minu informantide näitel väljakujunenud arusaamu, mille tõttu inimesel on hoiakud enda ja maailma suhtes, millest lähtuvalt inimene toimib ja teeb valikuid elus.

selles mõttes andma talle puhkust, teda laadima ka. Aga ma ei saa nagu nii kaua [filma] olla tavaliselt ja siis ma panen ta kohe kaela jälle. Ma tean, et see on ebaaus, aga ma ei tea, mul on raske teistmoodi. (Diana, 1991)

Inimesed sõltuvad asjadest peamiselt kahel moel, ühelt poolt asjad võimaldavad inimestel elada ja toimida vastaval viisil, teisalt on inimesed füüsiliselt, sotsiaalselt, majanduslikult ja psühholoogiliselt sõltuvuses asjadest (Hodder 2012: 17–18). Kivide kandmise püsivuse põhjuseks on psühholoogiline vajadus neid kanda. Poolvääriskivid mängivad olulist rolli inimese elus toetades ja täiendades inimest (vrd *ibid.*: 26; vrd Miller 1987: 30; vrd 2010: 59). Kivide stabiilsus ja kohalolu pakub ka kujutlust eksistentsiaalsest stabiilsusest (vrd Olsen 2010: 158–160), mis minu informantide puhul väljendus püsiva toetusena. Diana kannab turmaliini isegi siis, kui ta tegelikult tunneb, et peaks kivi laadima. Intervjuudest ilmnes selgelt, et „minu kivi“ on inimestele nende enda arvates otseses mõttes vaja. Mitmed informandid ütlesid, et nad kannavad teatud poolvääriskive peaaegu koguaeg ja nad ei võta neid ära isegi magama minnes.

3.8.4. Poolvääriskividega koos olemine

Nagu materiaalse kultuuri tähendusloomes on oluline esemete stabiilsus ja kohalolu (Olsen 2010: 158–160), nii on oluline ka poolvääriskivide kandmise püsivus. Erinevates informantide kirjeldustes „minu kivide“ kasutamisest ja nendega suhestumisest avaldub fenomen, mida nimetan poolvääriskividega koos olemiseks. Paljud informandid on otsesemalt või kaudsemalt viidanud sellele, et kivide püsiv kandmine on justkui nendega koos olemine. Poolvääriskivid on rohkem kui esemed, teatavas mõttes on need isikud, kive animeeritakse ning nendega suhestutakse ja suheldakse (vrd Harvey 2012: 198–201). Sellises hoiakus avaldub emotsionaalne ja intiimne suhe poolvääriskividega.

No tõesti mõnes mõttes ma jah nagu animeerin neid, et nad ei ole minu jaoks nagu elatud. Et noh, ikkagi ma räägin nendega ja nad on mu jaoks kallid, nad on mulle nagu ikkagi [kallid], ma võtan südamega seda. Kui ma räägin nendega, ma räägin nendega kui oma hinge põhjast. Ma ei räägi nendega nagu niisama, et kivikene, vaata, on ju. Ma avaldan neile [ennast], nad teavad minust kõike ja mina tean selles mõttes, et ma avaldan neile kõik oma kõige sügavamad asjad. Või noh, nad on kogu aeg seal, nad on mu südame

juures. Ja nad nagu selles mõttes nad on ikkagi [midagi enamast], nad ei ole lihtsalt nagu objektid. Ja kui sa juba oma hinge kellelegi niimoodi avaldad, siis ongi jah, et armastad. (Diana, 1991)

„Minu kivid“ on ainulaadsed ja isiklikud esemed (vrd Kopytoff 1988: 73–76; vrd Hoskins 1998: 7–8). Mitmed informandid suhtlevad kividega enda mõttes või verbaalselt, kivid on seotud nende endaga ning toetavad neid just selles, millest nad puudust tunnevad. Näiteks Rasmuse sõnul on tal kividega suhelda ja suhestuda lihtsam kui inimestega, kuid kivid toetavad teda ka inimsuhtluses. Selles mõttes on mõnede informantide jaoks poolvääriskivid kui kaaslased. Seejuures on oluline ka kivide kohalolu ja nendega koos olemine fenomenoloogilises mõttes. Kehaline ja sensoorne kogemus esemetest vahendab nendega ligidust (vrd Olsen 2006: 97–98).

No nende kohalolu toetus lihtsalt nagu ise. [...] Et ma tunnen nagu, kuidas ma seda seletaksingi, et toimetan ringi, [kivi] kõlksab mulle siia [rinnale] vastu ja tuletab mulle meelde, et ma ei ole üksi. (Eva, 1988)

Maurice Merleau-Ponty fenomenoloogilises käsitluses on inimese keha maailma, keskkonna ja esemete tajumise meedium ning (olemasolemise) kogemuse keskpunkt, kuna taju põhineb kehalisel ja aktiivsel seotusel esemetega (Olsen 2010: 78–80). Kehaline kontakt esemetega ka aktualiseerib nende tähendusi.

Hodder (2012: 95–96) kasutab esemete ja inimeste vahelise suhte kirjeldamiseks mõistet läbipõimumine (ingl k *entangled, entanglement*), mida ta mõtestab inimeste ja esemete vahelise vastastikuse sõltuvusliku ja pingestatud põimumise ja kaasatusena. Läbipõimumine avaldub alati praktikas, see on ajutine ja osaline ning pole lõplik (*ibid.*: 106–110). Samamoodi pole poolvääriskividega koos olemine staatiline, kuid olulisem selle püsivusest või muutlikkusest on subjektikeskses perspektiivis inimese ja kivi suhe. Poolvääriskivide puhul peetakse oluliseks, et neid kantaks keha lähedal, kontaktis inimese peenkehaga, kuid kivide lähedus on samuti emotsionaalselt tähendusloomeline nendega koos olemise käsitluses.

Ma ei tea, võib-olla see on nagu isiklik uskumus, aga ma ise tunnen ennast mõnes mõttes [nii]. Ma ei ütle seda sõnadega enda sees, aga ma nagu tundega ütlen seda kivile, et sa oled siin ja sa oled minu, et sa töötad minuga, sa töötad minu heaks, sa töötad selles

mõttes, et sa oled minu. Ja kui ta on vastu nahka, siis mul on kindlam, samas mina olen ka temaga rohkem. (Diana, 1991)

Poolvääriskivi on inimesega ja inimene on kiviga, järelkult on see vastastikune koos olemine nii füüsiliselt kui ka emotsionaalselt. Poolvääriskivide kandmise põhiliseks motivatsiooniks on enese toetamine, kuid ontoloogilises perspektiivis on esemed ja tähendused identsed (vt Henare *et al.* 2007: 3–4). Seega on kiviga koos olemine inimese jaoks kivi toetusega koos olemine.

Kividega koos olles inimesed toetavad ja teatud mõttes täiustavad ennast ja enda (olemise) võimekust (vrd Miller 2010: 59). Ontoloogilisest perspektiivist lähtuvad uurijad mõtestavad esemete võimet inimest luua tema olemisviisi ja toimimisviisi kaudu. Adam Reed (2007: 34–36) käsitleb suitsetamist Paapua Uue-Guinea vanglas, kus sigarettide tähendus seisneb suitsetamisel tekkivas meeleseisundis, mis aitab unustada seda, mis on jäänud vanglamüüride taha. Sigaretid aitavad muuta meeleseisundit, et unustada ja ontoloogilises mõttes olla teisel viisil. Morten Axel Pedersen (2007: 154–160) märgib, et ontoloogiline küsimus esemete rollist on see, mil viisil inimesed on või kuidas nad toimivad esemete kaudu; ta kirjutab Mongoolia šamanismist, šamaani rüü ja (hinge)anum on ontoloogilises perspektiivis esemed, mille kaudu šamaanid on tseremooniates teataval (tseremoniaalsel) viisil, mis muudavad nende meeleseisundit ja olemise viisi. Ontoloogilises perspektiivis esemed mõjutavad inimest ennast. Pedersen (2007: 162) nendib, et inimesed mitte ainult ei mõtle esemete kaudu, vaid ka on teatud viisil esemete kaudu.

Eelnevate empiiriliste näidete põhjal on inimeste jaoks kividega koos olemine fenomenoloogilises mõttes tajutav ja tähendusloomeline. Ühtlasi on kivi kandmise praktikas inimene lõimitud ja justkui koos kiviga. Ontoloogilises perspektiivis seisneb poolvääriskivide tähendus nende kaudu teatud viisil olemises ja toimimises. See erineb representatiivsest käsitlusest, mille kaudu pole võimalik mõista, milline on inimese ja poolvääriskivi vaheline suhe ja subjektikeskne tähendusloome kasutuspraktikas, milles tähendused on muutuvad. Kivi kandmist tuleks mõista poolvääriskiviga koos olemisena nii emotsionaalses, fenomenoloogilises kui ka ontoloogilises perspektiivis.

3.8.5. Poolvääriskivi kui osa inimesest

Mitmetes eelnevates alapeatükkides ja näidetes ilmneb, et inimeste jaoks on nende kivid teatavas mõttes kui osa endast. Selline emotsionaalne suhestumine poolvääriskividega esineb eelkõige „minu kivi“ ja selle kandmise kirjeldamisega seoses, kuna „minu kivi“ kantakse püsivalt pika aja jooksul.

No üldiselt see harjumuse jõud, et sa tunned, et see on see õige kivi ja see ongi nagu sinu kivi. Noh, sa võib-olla ei mäleta enam seda aega, kui sul seda kivi veel ei olnud. Sa mäletad, et see oleks sul nagu kogu aeg olnud. Ma ei tea. Siis, kui ma seda inglit ja seda kivi kandsin, siis mulle ka tundus, et ta oli nagu kogu aeg kaelas. Kui ma vaatasin selle perioodi pilte, see oli alati kaelas, eks ole. Siis mulle tuli meelde, see oli see periood elus. Mulle tundus [siis], et see oli täiesti loomulik, et see oli kaelas, et see on minu oma ja see peab olema, see on üks osa minust nagu. (Mõtleb.) Ja noh, ma ei tea. Nüüd on nagu see päiksekivi, et see on üks osa minust. Ma ei tea, ma nagu tunnen, et ma võtan seda hästi iseenesestmõistetavalt, et ta on mul kaelas. Aga tegelikult ma ei tea, tundub igatahes, et ta peab seal olema. (Merlin, 1990)

„Minu kivid“ on inimesega tihedalt seotud biograafilised esemed ning neil on ka ajaline mõõde, mis seob inimest kindla perioodiga (vrd Hoskins 1998: 7–8; vrd 2006: 78). Poolvääriskivi seos inimese mina ja ajaga ilmneb ühenduses vastava perioodiga inimese elus.

Hodder (2012: 27–30) ja Olsen (2010: 68–71) toetuvad praktikakeskses perspektiivis osaliselt Martin Heidegeri käsitlusele esemetest, mis on praktikas (sarnaselt tööriistadega) inimesega ühtsed (ingl k *ready-to-hand*), inimesega lõimitud ning seetõttu justkui loomulik osa inimesest, mida inimene praktikas tähele ei pane. Heidegeri käsitlusest lähtuvalt võib kivi olla inimesega kokkukuuluv kandmise praktikas. Selles perspektiivis on kivi osa inimesest ja inimese elust. Kuid kivid on mitmete informantide sõnul osa neist endast veel intiimsemal moel.

Jah, muidugi! Kõik mu ehted on osa minust päris kindlasti. Et ma suvaliselt ei osta ehteid, et kui ma ikkagi ostan ehte, siis ma olen veendunud, et ta osa minust, et ta on just see

(Rõhutatult.) mis mulle sobib, mis ma tahan, et mul oleks. [...] Et ta sobib mulle, et ta kuulub minu juurde. Jah, just see, et ta on nagu minu loomusega kooskõlas. (Kristel, 1982)

Aga nagu ma mõtlengi, et mul on need ehted ja mina. Kui need on kuidagi minu ehted ja ma nagu usun nendesse kui objektidesse, mis on mul küljes kasvõi samamoodi nagu mingid organid, mis aitavad mul midagi teha. Siis noh see ongi see jõud, mida nad mulle annavad, ma arvan, mida ma neilt ootan. [...] Jah, ei (Mõtleb pikemalt.) no nende kõrvarõngastega on üldse, see on nii loogiline, need peavad olema. [...] [K]ui nad on juba nagu [minu], siis see on nii elementaarne osa [minust]. Kui ma lähen kuhugi ja nad on, siis samamoodi nagu mul on sõrmed, mul on need kõrvarõngad ka nagu. (Naerab.) (Miina, 1991)

Poolvääriskivi on mõnede informantide sõnul osa neist endast, justkui nende enda laiendus (vrd Miller 1987: 119). Andy Clark ja David Chalmers on kirjeldanud inimese tunnetusprotsessi laiendatud vaimu (ingl k *extended mind*; Silver Rattassepa tõlge) käsitlusena, mille keskse ideena on inimesest väljaspool asuvad objektid (või subjektid) osa inimese kognitiivsest süsteemist. Sellest tuleneb ka laiendatud mina (ingl k *extended self*) käsitlus, milles inimese mina ja toimimise viis laieneb väljapoole inimese keha. Kehast väljaspool asuvad objektid võivad saada osaks inimese minast ja toimimisviisist. Sellises perspektiivis on inimene oma toimimises laiendatud süsteem. (Clark & Chalmers 2009 [1998]) Sellele käsitlusele toetudes on poolvääriskivid mõnel juhul osa inimesest ja tema minast. Clark ja Chalmers (*ibid.*: 2082) toovad näite ka kaasaskantavast esemest (märkmikust), millega inimesel peab olema usaldusväärne suhe või sidusus, et see oleks osa inimese kognitiivsest süsteemist. Paljud informandid suhestuvad kividega emotsionaalsel ja intiimsel viisil ning usaldavad kivide võimet neid toetada. Laiendatud mina käsitlus aitab paremini mõista, miks mõned inimesed ütlevad, et kivid on osa neist endast ja mida tähendab kividega koos olemine. Nii nagu esemed ja tähendused on ontoloogilises perspektiivis ühtsed, nii võivad esemed olla ühtsed ka inimestega.

Olen informantide käest küsinud, kuidas nad end tunnevad, kui nad ei kannu enda kivi. Kui millegi olemasolu on eriliselt oluline, siis selle puudumine peab olema samuti tähenduslik. Kuna kivid on osa inimesest, siis kirjelduses nende puudumisest väljendub see millegi enda juurde kuuluva puudumisena.

Selle kiviga oli ka nii, et ma kandsin seda hästi palju eelmisel aastal, ma arvan, veebruarist kuni mingi hetkeni sügisel, ma kandsin seda noh kogu aeg. Ja kui mul seda ei olnud, siis mul oli, et oh. Noh, kui see jäi mul maha kuskile või midagi sellist, ma tundsin,

et on puudu nagu. Ja sõrmustega oli samamoodi. Tihti ikka teed süüa või midagi, siis sa võtad ära ja sa unustad need kuskile. Siis mul on mingi, et (Teeb emotsionaalse häälsuse.) puudu on nagu midagi. Noh ma tundsin, et see on nagu kuidagi jah [minu]. Jah, olen tundnud küll, et on osa minust jah. (Kadri, 1992)

Kadri kirjelduses väljendub emotsionaalne side ja ühtekuuluvustunne poolvääris kiviga, mille puudumine on kõnekas laiendatud mina käsitlest lähtuvalt. „Minu kivi“ peab inimesega kaasas ja koos olema. Mõned informandid on poolvääris kivi puudumist kirjeldanud tunnetuslikult üsna omapärasel moel.

Vahepeal mul tekib küll selline paljas tunne, kui ma olen rohkem kandnud neid ja siis ei pane, siis on kuidagi selline [tunne], et oh, kuidas ma nüüd nagu ilma olen. [...] Tead, tegelikult vist on olnud sihukesi olukordi jah, kus ma olen mõelnud: "Appi, mul ei ole seda! Kuidas ma nüüd hakkama saan?". Vist on küll olnud sihukesi olukordi, jah on olnud. (Kristiine, 1991)

Ma tundsin jah, et ma olen paljas, seda tunnet ma mäletan jah tollel ajal. Mul oli ikka niimoodi, et ma tundsin, et noh paljas tunne [on]. Et tahtsin nagu [külge] panna. (Liis, 1976)

Kividega koos olemise ning nende enese osana või laiendusena käsitlemise puhul on oluline inimese kehaline seotus kividega (vrd Olsen 2010: 78–80). Nende puudumine on samuti kehaline kogemus, mis mõnede informantide sõnul tekitab neis paljas olemise tunnet. Miski, mis on nende loomulik osa ja millega nad on harjunud füüsiliselt koos olema, on sellisel juhul puudu. Diana kirjelduses tuleb aga selgelt esile, et kiviga koos ja inimese osaks olemist tuleks mõista ka ontoloogilises perspektiivis.

Turmaliin on mul [olnud] vist kaks-kolm aastat ja ma ostsin selle Allikast¹⁹. [...] No ikka võtan vahest ära ja puhastan, aga see on siuke kivi, millega mul on kõige tugevam side endal. Ja mul on nagu vaja (Rõhutatult.) seda kogu aeg, kuidagi no tõesti [on] nagu side. Nagu mina olen selle kivi sees ja see kivi on nagu minu osa või kuidagi. Ma ei tea. Ma olen nii palju võib-olla ennast siia kivi sisse pannud, et see on täiesti [mina]. See kivi võiks sümboliseerida mind iseenesest juba. [...] Kui on kaelas, siis ma tunnen ennast tavaliselt. Aga kui mul ei ole seda kaelas, siis ma tunnen ennast ebamugavalt. (Diana, 1991)

---

¹⁹ Esoteerikapood Allikas, Estonia pst. 17, Tallinn. Vt <http://www.allikas.eu/> (viimati vaadatud 10.05.2017).

Kuna ta on enda kivile avaldanud kõige sügavamad probleemid ja kivi teab temast selles mõttes kõike ning tal on tugev emotsionaalne side selle poolvääriskiviga, siis tema jaoks on see kivi samastatav tema endaga (vrd Miller 1987: 119). Sarnaselt mitmete teiste informantidega peab ta enda kivi osaks endast (vrd Clark & Chalmers 2009 [1998]: 2091). Väga kõnekas Diana näites on see, et ainult poolvääriskivi kandes tunneb ta end tavaliselt, kivi on osa tema normaalsest ja tavalisest olemisviisist ja toimimisviisist. Ilma kivita oleks tal enda sõnul raskem elus hakkama saada. Esemestamise kui protsessi kaudu inimesed teatavas mõttes loovad või (re)konstrueerivad ennast, kivide abil inimesed toetavad ja teatud mõttes täiustavad ennast ja enda võimekust (vrd Miller 1987: 30; 2010: 59). Ontoloogilisest perspektiivist lähtudes järelتان, et minu informandid mitte ainult ei mõtle kivide kaudu, vaid ka on ja toimivad teatud viisil poolvääriskivide kandmise kaudu (vrd Pedersen 2007: 162).

„Minu kivide“ kandmist võiks mõista kividega koos olemisena, milles inimesed ja kivid on vastastikku sõltuvad. Emotsionaalses ja intiimses suhtes on kivid seotud inimese argielu ja biograafiaga. Mõnede inimeste jaoks on kivid ka osa neist endast, need on kui mina laiendus. Ontoloogilisest perspektiivist lähtuvalt võimaldab poolvääriskividega koos olemine inimestel olla ja toimida teatud viisil, mis tuleneb kivide toetusest.

Kokkuvõte

Minu magistritöö eesmärk on analüüsida poolvääriskivide kandmise praktikat ja selle tähendusloomet uues vaimsuses lähtudes materiaalse kultuuri uurimise perspektiivist. Uurimisküsimused, millele töös vastuseid otsisin, olid järgnevad: milline on inimeste ja poolvääriskivide suhe ning millised tähendused selles väljenduvad? Millised on poolvääriskivide kandmise erinevad kasutuspraktikad ning milline on nende roll tähendusloomes? Kas ja mil viisil avaldub poolvääriskivide agentsus tähendustes ja kasutuspraktikates? Uurimisküsimused, mis metodoloogias on seotud küsimuskavaga, lähtuvad materiaalse kultuuri uurimise perspektiivist, mille keskmeks on inimeste ja esemete vastastikune suhe. Töö empiiriline materjal koosneb 15 intervjuust, suurem osa informantidest on naised. Empiirika analüüsil olen kasutanud põhistatud teooria meetodit.

Teoreetilises raamistikus toetusin uue vaimsuse ning poolvääriskivide kasutamise mõtestamisel igapäevaelu kontekstis argiusundi ja vernakulaarse religiooni käsitlustele. Poolvääriskivide kasutamist ja selle praktika individuaalseid tähendusi mõtestasin materiaalse kultuuri uurimise perspektiivi ja teooriate kaudu, millest pakkusin ülevaate töö teoreetilises osas. Mõistmaks poolvääriskivide tähendusi kasutuspraktikas võimalikult subjektikeskselt, kasutasin ka materiaalse kultuuri uurimise ontoloogilist perspektiivi.

Töö analüüsiosa koondasin ühte peatükki, et esitada poolvääriskivide kandmist sidusa praktikana. Analüüsi peatükk jaguneb tinglikult kolmeks teemaderingiks või osaks, esimese osa (ptk 3.1.–3.3.) eesmärk on anda käsitletavast teemast ülevaade, keskendudes praktikale ja motivatsioonidele. Teises osas (ptk 3.4.–3.5.) kirjeldasin informantide esoteerilist käsitlust kivide mõjust ning nende kandmisega seotud praktikaid. Kolmandas osas (ptk 3.6.–3.8.) käsitlesin poolvääriskivide kandmise tähendusi ja tähendusloomet, selles osas tulevad esile ka minu põhilised järeldused empiirikast, mida mõtestasin muuhulgas ontoloogilisest perspektiivist lähtuvalt.

Analüüsi peatükis tuleb esile ka poolvääriskivide kandmise tähenduste mitmetasandilisus. Ühelt poolt seisneb kivide tähenduslikkus neile omistatud esoteerilistes energeetilistes omadustes, teisalt on kivide kandmine subjektiivselt tähendusrikas praktikakeskses perspektiivis. Siiski on need kaks tasandit omavahel otseses seoses, kuna poolvääriskivide toime inimesele ja nendega seotud praktikad (energeetiline laadimine ja puhastamine) põhinevad kristallide esoteerilisel energeetilisel võimel energiat või informatsiooni salvestada, muundada (ehk puhastada) ning välja anda. Poolvääriskivide mõju inimesele põhineb informantide kirjelduste kohaselt (uues vaimsuses levinud) holistilisele peenkeha käsitlemisele, mille alusel on inimestel ka peenenergeetiline keha, energiakeskused (tšakrad) ja energiakanalid. Poolvääriskivi ja inimese vaheline suhestumine ning teatavas mõttes kommunikatsioon põhineb energial või informatsioonil, mis toimib siis, kui poolvääriskivi asub inimese keha lähedal peenkeha energiaväljas. Seetõttu kantakse poolvääriskive eelkõige keha vastas ripatsina, käevõruna või kõrvarõngastena.

Poolvääriskivid ja nende kandmine on minu magistritöö kontekstis osa uue vaimsuse religioosete kultuuriliste vahendite kogumist ja tähendust loovast süsteemist. Kivid on osa uue vaimsuse materiaalistest väljendusvormidest ehk materiaalsest religioonist. Poolvääriskivide kandmine on argiusundiline praktika, mis on seotud igapäevaelu situatsioonide ja väljakutsetega. Poolvääriskivide kandmist kui praktikat mõtestan tähendusloomelise protsessina, milles poolvääriskivi kandmisel tähendused tekivad, kinnistuvad, tugevnevad ning mõnel juhul ka kaovad, ühtlasi kantakse erinevaid kive kas pikema või lühema perioodi jooksul. Tähendusi kasutuspraktikas ei saa otseselt taandada ei subjektile ega objektile. Kasutuspraktika ja esemestamise protsessi kaudu saavad need uue tähenduse ja teatavas mõttes luuakse objekt ja subjekt. Subjektikeskses perspektiivis on poolvääriskivid seotud inimese biograafiaga ning neid võiks seoses inimese minaga pidada biograafilisteks esemeteks. Kristalle, mida minu informandid kannavad pika aja vältel ja püsivalt, nimetavad nad „minu kivideks“. Kivide mõju ja tähendus aktualiseerub tihti argistes situatsioonides, milles neil on oma roll pikemal ja püsivamal või lühemal ja situatsioonipõhisemal kandmisel. Selliste narratiivide kaudu kinnistuvad ka kivide tähendused.

Poolvääriskivide kandmise tähendus on informantide kirjeldustes enese ja enda isikuomaduste toetamine, et elus paremini toimida ning tegeleda isiklike ja argiste probleemidega. Kivide tähendusloome avaldub selles, et inimesed toetavad ja teatud mõttes täiustavad ennast ja enda võimekust kivide abil. Seega on töös käsitletud praktika

subjektikeskses perspektiivis seotud enese mina ja argieluga rohkem kui usundiga. See sobitub minavaimsure käsitlusega uuest vaimsurest, mille keskseks eesmärgiks on (vaimne) eneseareng.

Praktikakesksel ja subjektikesksel analüüsitasandil avaldub informantide kirjeldustes lisaks kivide biograafilisusele ja esemestamisele ka nende agentsus (vrd Gell 1998). Poolvääriskividele omistatakse kirjeldustes võimet suhtes inimesega iseseisvalt toimida, mis avaldub erinevate teemade kaudu. Kivide hooldamise praktikate puhul on inimene kaasatud kivide toimimisviisi, ühtlasi kirjeldatakse ka kivide võimet valida või leida ise inimene. Lisaks omistatakse kividele võimet aktiivselt toimida nende kadumise, katki minemise ja kandmisel küljest ära tulemise juhtudel. Neil juhtudel on poolvääriskivid esemetena ebapüsivad, ega allu inimese kontrollile. Selliseid kirjeldusi ühendab ka arusaam, et poolvääriskividel võib olla teadvus ja need on nagu elusolendid, kuna neil on võime energiat ja informatsiooni salvestada, muundada ja välja anda. Samas on mitmed informandid öelnud, et kõik olemasolev on elus, kuna kõigel on energia või vägi. See seostub uue vaimsure holistliku ontoloogiaga, mille kohaselt on kõige aluseks universaalne ja jumalik energia, seega on materiaalsus ja vaimsus omavahel olemuslikus seoses.

Ontoloogilises perspektiivis keskendutakse analüüsis praktikatele, materiaalsele kultuurile ja inimese interaktsioonile esemete ja keskkonnaga. „Minu kivi“ on indiviidi jaoks unikaalne ja konkreetne kivi, mis on samastatud selle mõjuga, ontoloogilises perspektiivis on tähendus samane konkreetse kiviga (vrd Henare *et al.* 2007). Mitmed informandid kasutasid kividest rääkides ka nende omadustel põhinevaid nimetusi (nt „kurgukivi“, „kaitse“, „armastus“ jms). Poolvääriskivide kandmise praktikas suhestutakse ja suheldakse nendega kui isikutega, kelle toime inimesele on mõistetav koosmõjuna. „Minu kivide“ kandmise püsivuse tunnetuslikuks põhjuseks informantide kirjeldustes on see, et kivide kohalolu pakub neile püsivat toetust, esemete püsivus ja paigalolek pakub ka eksistentsiaalset kujutlust elu stabiilsusest.

Poolvääriskivide püsiva kandmise puhul on inimene kiviga kasutuspraktikas ja emotsionaalses suhestumises läbipõimunud (vrd Hodder 2012), seda mõtestan enda töös empiirilisele materjalile ja ontoloogilisele perspektiivile tuginedes poolvääriskiviga koos olemisena (vrd Reed 2007). Sellises suhestumises poolvääriskiviga on kivi minu informantide kirjeldustes kui osa endast. Seda on võimalik mõista laiendatud mina käsitluses, milles endast väljaspool asuv objekt võib olla tunnetuslikuks vahendiks enda

määratlemisel ning toimimisel (Clark & Chambers 2009 [1998]). Poolvääriskivide kandmise praktika kaudu enese loomine või (re)konstrueerimine on ontoloogilises perspektiivis teatud viisil olemine ja toimimine esemete kaudu (vrd Pedersen 2007; vrd Reed 2007). Seega on poolvääriskividega (kui laiendatud minaga) koos olemine mõtestatav ontoloogilises perspektiivis.

Enda magistritöö teoreetilise raamistiku ja järelduste üle reflekteerides tuleb esile kaks olulist tähelepanekut. Esiteks, poolvääriskivide kasutamist uues vaimsuses tuleks mõista materiaalse religiooni kontekstis ja analüüsida materiaalse kultuurina, mille tähendus ilmneb inimese ja kivi suhtes. Seejuures on empiirika mõtestamisel rakendatav ontoloogilises perspektiivi seisukoht, et kivid ja nende tähendused on identsed ja lahutamatud. Kuigi ma pole intervjuudes kordagi küsinud inimestelt selle kohta, mida nad usuvad, on poolvääriskivide teemal vesteldes esile kerkinud kividega seotud uskumussüsteem ja paljud uskumused, mida saab seostada uue vaimsusega. Seega olen esemete uurimise kaudu tegelikult uurinud ka usundit, uut vaimsust. Ühtlasi on poolvääriskividele omistatud mõju inimesele subjektikeskses ja argises kontekstis palju variatiivsem, detailssem ja isiklikum, kui kivide tähendused, mida kohtab esoteerikapoes või poolvääriskividest kirjutatud esoteerilis-vaimses kirjanduses. Materiaalse religiooni uurimine materiaalse kultuuri uurimise teoreetilisest raamistikust on viljakas perspektiiv, mis aitab mõista esemete tähendust, tähendusloomet ja usundit individikeskses ja argises kontekstis. Teiseks pole poolvääriskivide kui uue vaimsusega seotud esemete tähendus individide jaoks ainult usundiga seotud, subjektikeskses ja praktikakeskses perspektiivis on kivid olulisemad enese mina ja argielu kontekstis. Vähem oluline pole emotsionaalne ja intiimne suhestumine kividega, mille alusel on poolvääriskivide püsiv kandmine nendega koos olemine ning neid peetakse osaks endast, enese laienduseks. Seega võib materiaalse religiooni tähenduslikkus olla seotud rohkem inimese enda mina ja elu kui usundiga. Isiklikku tasandit ei tohiks analüüsis kõrvale jätta. Teisalt võivad kultuuris tavaliselt profaanseks peetavad esemed olla mõnes osakultuuris usundilise tähendusega. Usundiline, profaanne ja isiklik tähendusväli pole ette määratud, need kujunevad uurimisobjekti analüüsil.

Minu magistritöö on ilmselt üks esimesi uurimusi poolvääriskivide kandmise praktikast uues vaimsuses Eesti kontekstis. Kuna see praktika on üsna levinud ja töö kirjutamise

hetkel on see endiselt kasvav²⁰ trend, tuleks seda võtta tõsiselt uue vaimsuse kontekstis ka teiste uurijate poolt. Hetkel pole uurimusi poolvääriskivide kandmise kujunemisloost Eestis, pole hinnatud ka selle praktika levikut religioonisotsioloogias statistiliselt. Ühtlasi seostub antud teemaga uue vaimsuse turg ja kaubandus, esoteerikapoed ja tarbijad. Seega loodan, et poolvääriskividega seotud uurimisteemad leiavad ka tulevikus tähelepanu. Poolvääriskivide kandmise ja kasutamise uurimine on perspektiivikas ja nüansirohke teema materiaalse religiooni uurimiseks, sest selles praktikas põimuvad usundiline ja argine, individuaalne ja kollektiivne tähendus ja tähendusloome, ühtlasi materiaalne ja vaimne kultuur ning objekt ja subjekt. Samuti arvan, et uue vaimsuse uurimises võiks suuremat tähelepanu pöörata selle materiaalsusele laiemalt, seda olen enda magistritöös teinud poolvääriskivide kandmise praktika uurimisel. Materiaalse kultuuri uurimise perspektiiv ja selle erinevad teooriad ning ontoloogiline perspektiiv pakuvad võimalust subjektikeskselt mõista usundit, esemeid, inimesi ning nende omavahelist suhet materiaalse religiooni uurimisel.

---

²⁰ Nädal enne enda magistritöö esitamist sain ühelt esoteerikakaupluses töötavalt informandilt teate, et ta avab Tartus enda esoteerikakaupluse, mis keskendub poolvääriskivide müügile.

Kirjandus ja allikad

Kirjandus

Abiline, Toomas 2013. Uue vaimsuse eelkäijad: Antroposoofia, teosoofia, vabamüürlus ja parapsühholoogia Eestis 1918-1940. – Marko Uibu (toim). *Mitut usku Eesti III. Valik usundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 37–78.

Ahearn, Laura 2001. Language and Agency. – *Annual Review of Anthropology* Vol. 30: 109–137

Albanese, Catherine L. 2008. *A Republic of Mind and Spirit: A Cultural History of American Metaphysical Religion*. New Haven, London: Yale University Press.

Altnurme, Lea 2013. Uus vaimsus - mis see on? – Marko Uibu (toim). *Mitut usku Eesti III. Valik usundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 18–36.

Altnurme, Lea 2012. Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest. – Eerik Jõks (toim). *Astu alla rahva hulka. Artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist*. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 193–212.

Altnurme, Lea; Ahti Lyra 2004. Tervendamine – misjoneeriv klientkultus. – Lea Altnurme (toim). *Mitut usku Eesti. Valik usundiloolisis uurimusi*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 117–139.

Ammerman, Nancy T. 2007a. Introduction: Observing Modern Religious Lives. – Nancy T. Ammerman (ed.). *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Oxford, New York: Oxford University Press, 3–18.

- Ammerman, Nancy T. 2007b. Studing Everyday Religion: Challenges for the Future. – Nancy T. Ammerman (ed.). *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Oxford, New York: Oxford University Press, 219–238.
- Appadurai, Arjun 1988. Introduction: Commodities and the Politics of Value. – Arjun Appadurai (ed.). *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–63.
- Applebaum, Herbert 1987. Cultural Materialism and Marxism. – Herbert Applebaum (ed.). *Perspectives in Cultural Anthropology*. Albany: State University of New York Press, 293–300.
- Arweck, Elisabeth; William Keenan. 2006. Introduction: Material Varieties of Religious Expression. – Elisabeth Arweck, William Keenan (eds.). *Materializing Religion: Expression, Performance and Ritual*. Aldershot, Burlington: Ashgate, 1–20.
- Bernard, Russel H. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches, 4th edition*. Lanham etc.: Altamira Press.
- Bowman, Marion; Ülo Valk 2012. Introduction: Vernacular Religion, Generic Expressions and the Dynamics of Belief. – *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. Marion Bowman, Ülo Valk (eds.). Abingdon, New York: Routledge, 1 – 19.
- Bowman, Marion 1999. Healing in the Spiritual Marketplace: Consumers, Courses and Credentialism. – *Social Compass* 46 (2), pp 181–189.
- Chryssides, George D. 2007. Defining the New Age. – Daren Kemp, James. R. Lewis (eds.). *Handbook of New Age*. Brill Handbooks on Contemporary Religion, Vol. 1. Leiden, Boston: Brill, 5–24.
- Clark, Andy; David Calmers 2009 [1998]. Laiendatud vaim. – *Akadeemia*, nr 11, 2076–2093.
- Durkheim, Emilè 2008 [1912]. The Elementary Form of Religious Life. – *A Reader in the Anthropology of Religion*. Ed. by Michael Lambek. Malden: Blackwell, 34–47.
- Droogan, Julian 2013. *Religion, Material Culture and Archaeology*. Bloomsbury Advances in Religious Studies. London etc.: Bloomsbury.

- Eliade, Mircea 1996 [1958]. *Patterns in Comparative Religion*. Rosemary Sheed (translation). London, Lincoln: University of Nebraska Press.
- Geertz, Clifford 1973. Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture – *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, 3–30.
- Gell, Alfred 1998. *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Hanegraaff, Wouter J. 1996. *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill.
- Harris, Marvin 1987. Theoretical Principles of Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture. – Herbert Applebaum (ed.). *Perspectives in Cultural Anthropology*. Albany: State University of New York Press, pp. 301–306.
- Harvey, Graham 2012. Things Act: Casual Indigenous Statements about the Performance of Object-persons. – Marion Bowman, Ülo Valk (eds.). *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. Abingdon, New York: Routledge, 194–210.
- Henare, Amiria; Martin Holbraad, Sari Wastell 2007. Introduction: Thinking Through Things. – Amiria Henare, Martin Holbraad and Sari Wastell (eds.). *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically*. London, New York: Routledge, 1–31.
- Hodder, Ian 2012. *Entangled: An Archaeology of the Relationship between Humans and Things*. Malden, Oxford, Chichester: Wiley-Blackwell.
- Holbraad, Martin 2007. The Power of Powder: Multipliciy and Motion in the Divinatory Cosmology of Cuban Ifà (or *mana* Again). – Amiria Henare, Martin Holbraad and Sari Wastell (eds.). *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically*. London, New York: Routledge, 189–225.
- Hoskins, Janet 2006. Agency, Biography and Objects. – Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Mike Rowlands, Patricia Spyer (eds.). *Handbook of Material Culture*. London etc.: Sage, 74–84.
- Hoskins, Janet 1998. *Biographical Objects: How Things Tell the Stories of People's Lives*. New York, London: Routledge.

- Houtman, Dick; Birgit Meyer 2012. Introduction: Material Religion – How Things Matter.-
Dick Houtman, Birgit Meyer (eds.). *Things: Religion and the Question of Materiality*. New York: Fordham University Press, 1–23.
- Hufford, David J. 2008. The Scholarly Voice and the Personal Voice: Reflexivity in Belief Studies. – Michael Lambek (ed). *A reader in the Anthropology of Religion, 2nd edition*. Malden etc.: Wiley-Blackwell, 294–310.
- Ivakhiv, Adrian 2007. Power Trips: Making Sacred Space through New Age Pilgrimage. – Daren Kemp, James. R. Lewis (eds.). *Handbook of New Age*. Brill Handbooks on Contemporary Religion, Vol. 1. Leiden, Boston: Brill, 263–286.
- Kannike, Anu 2002. *Kodukujundus kui kultuuriloomine: etnoloogiline Tartu-uurimus*. Eesti Rahva Muuseumi sari 4. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- King, E. Frances 2010. *Material Religion and Popular Culture*. New York, Abingdon: Taylor & Francis.
- Kivari, Kristel 2016. *Dowsing as a Link Between Natural and Supernatural. Folkloristic Reflections on Water Veins, Earth Radiation and Dowsing Practice*. Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensis 24. Tartu: University of Tartu Press.
- Kivari, Kristel 2013. Veesooned, energiasambad ja tervis: argiusundi väljendused töövõtetest tervishoiuni. – Marko Uibu (toim). *Mitut usku Eesti III. Valik usundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 107–138.
- Koppel, Katre 2015. *Esoteeriline keha ja spirituaalne sünnitus uusvaimsuse miljöös Algallika kogukonna näitel*. Magistritöö. Veebis: <http://dspace.ut.ee/handle/10062/47300>
- Koppel, Katre 2013. Peenkeha mudelist lähtuv kehakäsitus uue vaimsuse tervendamispähtikates Algallika hingamiskogukonna näitel. – Kaisa Kulasalu, Lona Päll, Kaija Rumm (koost). *Kogemus, taju, keha: uurimusi noorteadlastelt*, VanaVaraVedaja, nr 8. Tartu: Tartu Nefa Rühm, 202–221.
- Kopytoff, Igor 1988. The Cultural Biography of Things: Commodization process. – Arjun Appadurai (ed.). *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 65–91.

- Kõresaar, Ene 1998. Vital Things: Objects on Life Histories, Life Histories in Objects. – *Pro Ethnologia, nr 6. Procedural Work on Artefacts*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 29–40.
- Latour, Bruno 2014 [1991]. *Me pole kunagi olnud modernsed: essee sümmeetrilisest antropoloogias*. Bibliotheca Controversiarum. Anti Saar (tõlk). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Latour, Bruno (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Clarendon Lectures in Management Studies. Oxford: Oxford University Press.
- Laviolette, Patrick 2013. Introduction. Storing and Storying the Serendipity of Objects. – Anu Kannike, Patrick Laviolette (eds.). *Things on culture, culture on things*. Approaches to Culture Theory Series Vol. 3. Tartu: University of Tartu Press, 13–33.
- Löfgren, Orvar 2012. Material Culture. – Regina F. Bendrix, Galit Hasan-Rokem (eds.). *A Companion to Folklore*, 1st edition. Chichester: Wiley-Blackwell, 169–183.
- Lynch, Gordon 2007. *The New Spirituality. An Introduction to Progressive Belief in the Twenty-first Century*. London, New York: I.B. Tauris.
- MacKian, Sara 2012. *Everyday Spirituality: Social and Spatial Worlds of Enchantment*. Basingtoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Magnarella, Paul J. 1987. Cultural Materialism and the Problem of Probabilities. – Herbert Applebaum (ed.). *Perspectives in Cultural Anthropology*. Albany: State University of New York Press, 307–314
- McGuire, Meredith B. 2008. *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- McGuire, Meredith 2007. Embodied Practices: Negotiation and Resistance. – Nancy T. Ammerman (ed.). *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Oxford, New York: Oxford University Press, 187–200.
- Melton, J. Gordon 2013. Revisionism in the New Age Movement: The Case of Healing with Crystals. – Eileen Parker (ed.). *Revisionism and Diversification in New Religious Movements*. Farnham, Burlington: Ashgate, 201–211.

- Melton, J. Gordon 2007. *Beyond Millennialism: The New Age Transformed*. – Daren Kemp, James. R. Lewis (eds.). *Handbook of New Age*. Brill Handbooks on Contemporary Religion, Vol. 1. Leiden, Boston: Brill, 77–97.
- Miller, Daniel 2016. *Social Media in an English Village. Or How to Keep People at just the Right Distance*. Why We Post. London: ULC Press. (Veebist kättesaadav: <http://www.ucl.ac.uk/ucl-press/browse-books/social-media-in-an-english-village>)
- Miller, Daniel 2010. *Stuff*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Miller, Daniel 2008. *The Comfort of Things*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Miller, Daniel (ed.) 2001. *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*. Oxford, New York etc.: Bloomsbury Publishers.
- Miller, Daniel 1987. *Material culture and mass consumption*. Oxford, New York: Basil Blackwell.
- Olsen, Bjørnar 2010. *In Defence of Things: Archaeology and the Ontology of Objects*. Archeology in Society Series. Lanham etc.: AltaMira Press.
- Olsen, Bjørnar 2017 [2013]. Asjade tagasivõitmine: mateeria arheoloogia. – *Vikerkaar*, Vol. 32, No. 1–2, 75–90.
- Otto, Rudolf 1958 [1923]. *The Idea of the Holy: an Inquiry into the Non-rational Factor in the Idea of the Divine and its Relation to the Rational*. John W. Harvey (translation). London, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Paleček, Martin; Mark Risjord 2013. Relativism and the Ontological Turn within Anthropology. – *Pilosophy of the Social Sciences* Vol. 43 (1): 3–23.
- Pedersen, Morten Axel 2007. Talisman of Thought: Shamanist Ontologies and Extended Cognition in Northern Mongolia. – Amiria Henare, Martin Holbraad and Sari Wastell (eds.). *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically*. London, New York: Routledge, 141–166.
- Pink, Sarah 2001. *Doing Visual Ethnography: Images, Media and Representation in Research*. London etc.: Sage Publications.

- Primiano, Leonard Norman 2012. Afterword: Manifestation of the Religious Vernacular: Ambiguity, Power, and Creativity. – *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. Marion Bowman, Ülo Valk (eds.). Abingdon, New York: Routledge, 382–394.
- Primiano, Leonard Norman 1995. Vernacular Religion and the Search for Method in Religious Folklife. – *Western Folklore*. Vol. 54, No. 1, Reflexivity and the Study of Belief, 37–56.
- Reed, Adam 2007. „Smuk is King“: the Action of Cigarettes in a Papua New Guinea Prison. – Amiria Henare, Martin Holbraad and Sari Wastell (eds.). *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically*. London, New York: Routledge, 32–46.
- Roof, Wade Clark 2001. *Spiritual marketplace: Baby boomers and the remaking of American religion*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Samuel, Geoffrey; Jay Johnston 2013. General Introduction. – Geoffrey Samuel, Jay Johnston (eds.). *Religion and the Subtle Body in Asia and the West. Between Mind and Body*. London, New York: Routledge, 1–9.
- Shove, Elisabet *et al.* = Matthew Watson, Martin Hand, Jack Ingram 2007. *The Design of Everyday Life*. Cultures of Consumption Series. Oxford, New York: Berg.
- Silverman, David 2003. Analyzing Talk and Text. – Norman K. Denzin, Yvonna S. Lincoln (eds.). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials, 2nd edition*. Thousand Oaks *etc.*: Sage Publications, 340–362.
- Sutcliffe, Steven J. 2003. *Children of the New Age: a History of Spiritual Practices*. London, New York: Routledge.
- Teidearu, Tenno 2013. *Kanaldamine uue vaimsuse kontekstis*. Bakalaureusetöö. Veebis: <http://dspace.ut.ee/handle/10062/32658> (viimati vaadatud 10.04.2017)
- Tilley, Christopher *et al.* = Webb Keane, Susanne Küchler, Mike Rowlands, Patricia Spyer 2006. Introduction. – Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Mike Rowlands, Patricia Spyer (eds.). *Handbook of Material Culture*. London *etc.*: Sage, 1–6.

- Tilley, Christopher 2006. Objectification. – Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Mike Rowlands, Patricia Spyer (eds.). *Handbook of Material Culture*. London etc.: Sage, 60–73.
- Uibu, Marko 2016. *Religiosity as cultural toolbox: a study of Estonian new spirituality*. Dissertationes Theologiae Universitas Tartuensis 32. Tartu: University of Tartu Press.
- Uibu, Marko 2013. Sissejuhatus. – Marko Uibu (toim). *Mitut usku Eesti III. Valikusundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 7–17.
- Uibu, Marko; Marju Saluste 2013. Lugejate virtuaalne kogukond: kirjandus ja ajakirjandus vaimsete-esoteeriliste ideede kandja ja levitajana. – Marko Uibu (toim). *Mitut usku Eesti III. Valikusundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 79–106.
- Viveiros de Castro, Eduardo 2015. Who is Afraid of the Ontological Wolf? Some Comments on an Ongoing Anthropological Debate. – *The Cambridge Journal of Anthropology*, Vol. 33, No. 1, 2–17.
- Viveiros de Castro, Eduardo 1998. Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism. – *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 4, No. 3, 469–488.
- Wilhelm, Gabor 2008. Theories of Things: Everyday Objects, Material Identity and Social Practice. – Pirjo Korkikangas, Tiina-Riitta Lappi and Heli Niskanen (eds.). *Touching Things: Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Helsinki: Finnish Literature Society, 209–216.
- Wood, Matthew 2007. *Possession, Power and the New Age: Ambiguities of Authority in Neoliberal Societies*. Theology and Religion in Interdisciplinary Perspective Series. Hampshire, Burlington: Ashgate.

Kirjanduslikud allikad

Hall, Judy 2016 [2009]. *Kristallide piibel 2: teejuht kristallide maailma*. Tallinn: Koolibri.

Hay, Louise L. 2015 [2011]. *Tervenda end ise*. Tallinn: Pilgrim.

Permutt, Philip 2016 [2007]. *Kristallide maailm: looduslikud tervendajad ja energiaallikad*. Tallinn: Koolibri.

Internetiallikad

Ajakiri *Material Religion: The Journal of Objects, Art and Belief* veebis: <http://www.tandfonline.com/loi/rfmr20> (viimati vaadatud 10.05.2017)

Ajakiri *The Journal of Material Culture* veebis: <http://journals.sagepub.com/home/mcu> (viimati vaadatud 10.05.2017)

Esoteerikapood Allikas, koduleht veebis: <http://www.allikas.eu/> (viimati vaadatud 10.05.2017).

Esoteerikapood Loitsukeller, koduleht veebis: <https://www.loitsukeller.ee/> (viimati vaadatud 10.05.2017)

Esoteerikapood Loitsukeller, e-pood veebis: <https://www.loitsukeller.ee/pood> (viimati vaadatud 10.05.2017)

Judy Halli ametlik koduleht veebis: <http://www.judyhall.co.uk/> (viimati vaadatud 12.04.2017).

Sisemise Rahu Templi koduleht veebis: <http://www.sisemiserahutempel.eu/> (viimati vaadatud 10.04.2017)

Empiirilised allikad

Merlin, s 1990, intervjuu 11.01.2017, Tartu

Maari, s 1991, intervjuu 12.01.2017, Tartu

Anni, s 1987, intervjuu 16.01.2017, Tartu

Eva, s 1988, intervjuu 17.01.2017, Tartu

Anna, s 1988, intervjuu 18.01.2017, Tallinn

Liis, s 1976, intervjuu 18.01.2017, Tallinn

Diana, s 1991, intervjuu 19.01.2017, Tallinn

Belliisi, s 1990, intervjuu 19.01.2017, Tallinn

Kristiine, s 1991, intervjuu 20.01.2017, Tallinn

Miina, s 1991, intervjuu 21.01.2017, Tallinn

Kadri, s 1992, intervjuu 21.01.2017, Tallinn

Tiina, s 1966, intervjuu 24.01.2017, Tartu

Kristel, s 1982, intervjuu 27.01.2017, Tartu

Rasmus, s 1978, intervjuu 20.02.2017, Tartu

Meelis, s 1978, intervjuu 21.03.2017, Tartu

Välitööpäevik 2016–2017, Tenno Teidearu. Autori valduses.

The Practice of Wearing Crystals in New Spirituality in the Perspective of Material Culture Studies

Summary

The practice of wearing crystals²¹ is widespread in Estonian New Spirituality and these objects can be seen as cultural tools in the movement. According to my interviewees this practice has gained popularity in recent five years. Many esoteric shops sell crystals, it is the one of the essential articles of commerce among other spiritual goods.

The aim of my thesis is to analyse the practice of wearing crystals and its personal significance. My research questions are: what kind of signifiers are used in the personal relationship between people and crystals; what are the different practices of wearing crystals and how do they attribute to the meaning; do the crystals have an agency in the context of practice and how does it emerge through attributed meaning and ways of use? I have conducted 15 interviews with 15 people (13 female and 2 male) who wear crystals daily, my interviewees were born between 1966 and 1992.

Wearing crystals can be viewed in the context of material religion and analysed using the methodology and theories of material culture studies – objectification (Miller 1987; 2010), biography of things (Kopytoff 1988), agency (Gell 1998) *etc.*. Significance of this practice and crystals lies in the relationship between a human and the crystal. Although the meanings and possible effects of different crystals are explained in esoteric shops and in books about using crystals, personal meanings can also be attributed in the practice.

My interviewees buy, possess and wear crystals to support their personalities (see also Miller 1987), it is a part of their self and wearing crystals helps them achieve their everyday goals. Speaking about using crystals they most commonly bring their personal

---

²¹ The most common term is „crystal“. Term „gemstone“ mostly refers to jewelry.

struggles or health issues as an example to explain the effect of crystals and their ability to support their personal capability.

The effect of crystals lies in the esoteric interpretation of their quality to exude, store and transform spiritual energy and information that influences the person in the spiritual level. In esoteric and holistic interpretations, humans have an invisible subtle energy-body (subtle body) that is based on the system of chakras. According to my interviewees, crystals „work“ because their energy influences the subtle body. But as crystals are believed to have energetic qualities, they need to be cleansed and (re)charged. Among my interviewees the most common method for cleansing the crystals was holding them under the running water in the sink. I was told that this practice was important in order to wash away negative energy and the information the crystal was storing during constant use. For (re)charging crystals – absorbing spiritual and healing energy – my interviewees held them in the sunlight or moonlight. They claim to understand or sense when the crystals need to be cleansed or charged – a crystal that needs maintenance has an oppressive effect on the user. Also, cleansing a crystal was compared to cleansing themselves on a mental level.

My interviewees referred to the crystals they used as „my crystals“. Not only did they possess them, crystals were also understood as symbols of their personalities, biographical objects on a level of practice and emotional relationship (see also Hoskins 1998; 2006). „My crystals“ were singular and unique objects that they felt deep personal and emotional connection with. In the stories about using, buying, losing or breaking the crystals my interviewees described them to have an agency (see also Gell 1998). Through practices and maintenance of crystals the interviewees were drawn to specific forms of behaviour disciplined by the „needs“ of crystals (see also Hodder 2012). It was also said that crystals choose or find a person, when he or she is willing to obtain them. The cases where crystals were lost or broken were interpreted as the objects own intention to act.

In my analysis I have also used the ontological perspective of material culture studies where in a broad sense the meanings are identical to objects (Henare *et al.* 2007). According to my interviewees' crystals are more than just objects, they are believed to have a consciousness and a personality so that humans can relate to and interact with them (see also Harvey 2012). As my interviewees wear crystals constantly and describe a deep emotional relationship with them, they are entangled by the crystals (see also Hodder 2012). I find it important to understand that wearing crystals can be seen as being together

with crystals. In ontological perspective this also means acting and being (there) in a specific manner with and through crystals. Also, my interviewees told the crystals to be a part of themselves, this can be understood in the context of extended self theory (Clark & Chambers 2009 [1998]). Reflecting on these observations the significance of crystals for my interviewees is more about their self-image and their everyday life than about religion.

Analyzing the practice of wearing crystals in the context of material culture studies and treating religious objects as material culture in the analytical level led the analysis to concentrate on the relationship between the human and the object and the practice that is the source of its significance. Religious, profane and personal meanings are not pre-set, they emerge in the analysis of the object. It is important to pay attention to personal meanings and their relation to an object.

Lisad

Lisa 1

Küsimuskava

1. Mis kivi/kive Sa kannad? Kuidas? (Nt ripatsina kaelas, käevõruna vms)
2. Millal ja kust Sa selle/need said?
3. Miks just need kivid? Mida see/need kivi(d) teevad?
4. Kas oled alati kandnud samu kive? Oled Sa vahel kandnud ühtesid, vahel teisi kive? Miks?
5. Kust Sa oled kivide kohta teadmisi saanud?
6. Kuidas ära tunda enda jaoks õige kivi (nt poes kivi valides)?
7. Kui tihti Sa kivi/kive kannad? Miks? Kas ilma kivi(de)ta tunned end teistmoodi kui kive kandes? Kuidas?
8. Kas ja milline on kivi(de) mõju? Mil viisil Sina sellest aru saad?
9. Kas aja jooksul on selle/nende mõju muutunud (alates hetkest, kui Sa selle/need said)? Kuidas on muutunud?
10. Kas kivi(de) eest peab kuidagi hoolitsema? Kuidas Sina seda teed? (Nt puhastamine, laadimine, maandamine vms) Kuidas aru saada, et seda on vaja teha? Kui tihti ja kus Sa teed seda?
11. Kust üldse tuleb kivi toime? Mis kivides erilist on? Kuidas see inimesele saab mõjuda? Mis on kivi? Kas kivi on püha (ingl k *sacred*)?
12. Kas Sul on mõni kivi ära kadunud või katki läinud? Miks ja kuidas? Mida see tähendab?
13. Kas kive kingitakse üksteisele? Miks? Kuidas valitakse teise inimese jaoks õige kivi?
14. Kas oled tundnud mõnikord, et Sul peavad teatud kivid kaasas olema? Miks?
15. Kas kivi võib mõnikord olla osa sinust? Kas Sa oled nii tundnud?

Lisa 2

Anni (s 1987) käevõrud.

Lisa 3

Eva (s 1988) poolvääriskivid, vasakul roosast kvartsist karukujuline kivi.

Lisa 4

Diana (s 1991) poolvääriskivid soola sees, parempoolne kivi on tuhmunud ja murenenud kuukivi.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tenno Teidearu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Poolvääriskivide kandmise praktika uues vaimsuses materiaalse kultuuri uurimise perspektiivis“, mille juhendajad on Art Leete ja Lea Altnurme,
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **16.05.2017**